

Szépirodalom

Fekete Vince: Dinamika	5
Borsodi L. László: Összefércelt igék	7
Vida Gábor: Alfa	12
Kulcsár Árpád: Hapaxantiák	18
Turczi István: A hordó	20
Tamás Dénes: Rémegyszerű versek	22
Hajdu-Farkas Zoltán: Csonkamagyar	26
Nagy Lea versei	50
Ion Nete: Az árny(ak) és Blacky (<i>Bartha György fordítása</i>)	52

Literata Hungarica

Kardeván Lapis Gergely: Az erdön túl (A fenséges poétikája Áprily Lajos költészetében a <i>Falusi elégiától</i> a <i>Láthatatlan írásig</i>)	67
--	----

Ködoszlás

Obrusánszky Borbála: A tatárjárás utójátéka	83
---	----

Irtattár

Törvénykező székelyek és örmények (Székely Ferenc beszélgetése a 70 éves Garda Dezső történésszel, szociográfussal)	91
Garda Dezső: Gyergyó az 1562 és az 1648 közötti időszakban	100

Vox Populi

Lőrinczi-Máté Adél: A modern demokrácia	125
---	-----

Ujjlenyomat

Gál Péter: Az Ikrék jegyében (I. rész)	134
--	-----

Szemle

T. Tóth Tünde: Ha le nem szoktatnak az életről (Heltai Jenő: <i>Négy fal között – Naplójegyzetek 1944–1945</i>)	161
Olvasólámpa (Kötter Tamás, Muszka Sándor és Graham Greene könyvéről)	166

Vendégház

„Vágyunk arra, hogy eligazodhassunk a világban” (Tamás Dénes e-mail-interjúja Tompa Andreával)	172
---	-----

Előfizetők listája	181
Székelyföld-pályázat, 2018	194

E lapszámunkat Hosszú Zoltán munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Lövétei Lázár László (llovetei@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (gyorgyattila@hr.astral.ro)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Lestyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margital57@yahoo.com)
TITKÁRNÓ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Nagy Koppány Zsolt,
Tánczos Vilmos, Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.

Telefonszámok: 0266–311 775, 0266–311 026 (fax), 0746–195 413

E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro

Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej.

Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft, 14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Külföldi előfizetőinknek a folyóirat árához hozzászámítjuk a postaköltséget is.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Fekete Vince

DINAMIKA

*A negyvenéves
Szálinger Balázsnak*

1.

Vonulásuk során a gólyák kétféle módszerrel haladnak¹ a levegőben szárnycsapásokkal és siklással a szárnycsapások komoly izommunkát igényelnek a siklás ezzel szemben „ingyen van” ezzel viszont nem lehet a végtelenségig eljutni mert siklás közben folyamatosan csökken a magasság s ilyenkor csak a termikek a felszálló légáramlatok segítenek amelyek erejét kihasználva magasabbra lehet emelkedni

2.

A vezető gólyák keresik és találják meg az újabb és újabb termikeket és akadnak rá azokra a helyekre ahol a légáramlat a legerősebben emelheti a magasba őket ezért kissé szabálytalan útvonalon repülnek hiszen folyamatosan próbálják feltérképezni a lehetőségeket

3.

A követők így a vezetők által megtalált legerősebb felfelé szálló áramlatban tudnak repülni az ő emelkedésük útvonala ezért sokkal szabályosabb a vezetőnek ezzel szemben bele kell repülnie az adott háromdimenziós tartományba ahhoz hogy megtapasztalja az emelkedés sebességét így ő óhatatlanul olyan területekre is beperepül ahol az emelés kedvezőtlenebb ezért időlegesen hátrébb kerül viszont egy másik vezető lehet hogy épp egy jobb helyet fedezett fel ilyenkor és őt érdemes a többieknek követniük

¹ Az MTA-ELTE Statisztikus és Biológiai Fizika Kutatócsoportja, a Max Planck Ornitológiai Intézet, valamint a Konstanzi Egyetem munkatársainak kutatásai alapján.

4.

Míg a vezetők Nyugat-Afrika felé veszik az irányt a követők feleakkora távolságot megtéve általában megállnak Spanyolországban a vezetésnek és követésnek nincs morális töltete csupán olykor előnye máskor meg hátránya mégis ezzel a módszerrel a csapat együtt összességében hatékonyabban tud repülni

5.

A kutatók most arra keresik a választ hogy a túlélésért folytatott harcban melyik stratégia képviselői sikeresebbek

Madár III., 2017

Borsodi L. László
ÖSSZEFÉRCELT IGÉK

HÁROM ÖREG

Ülünk a szobában, három öreg: nagyanyám közel a nyolcvanhoz, barátnője túl a hetvenen, én két hónap múlva leszek nyolc. Ülünk a meleg kályha körül: nagyanyám harminc éve halott férjét búsulja, Márta néni az ura köszvényét (ki már csak a tornácig botorkál), én pedig a himlőmet, mert nem akar műlni. Előkerül a menekülés, a kicsi magyar világról suttogva beszélnek, hogy mi van most, arra csak legyintenek. Nagyot sóhajtok én is, összeráncolom a homlokom, de ők elkezdenek nevetni mindentudásomon, és játszani küldenek a másik szobába.

Onnan leskelődöm, hallgatódzom: mint imént a menekülés, egy szoknya kerül elő, azt kellene felhajtani, Márta néni a táskájából ágyneműnekvalót vesz elő, hogy varrná meg gépével nagyanyám, mert kellene a lányainak. *Sok lányom van, sok lepedő, párna- és paplanhuzat kell, mindegyiknek kettő, három, nehogy összevesszenek*, s kacsint, kacag hozzá, hogy mindig borúlátó nagyanyámat is felvidítsa, ki most centiméteresével mér, számol, ceruzájával írogat.

Majd következik a főzés, megbeszélik, mit főznek ma, mit jövő héten, mennek-e holnap hajnalban rorátéra, kitart-e a tüzelő bár februárig. S mielőtt kacsázó lépteivel hazaindulna, Márta néni egy cetlit nyom nagyanyám kezébe: *ez a jövő heti titok, ezt kell imádkozni*, hagyogot, nyögdecssel, engem meg feszít szét a düh, a kíváncsiság, mert nem értem, mit titkolnak előlem, és nekik mi a titok, ha tudják, mit kell imádkozni. Meg is kérdezném, meg én, hogy mi ez a sutyimutyi, én bezzeg nem titkolnám, hogy mindent kilestem, kihallgattam, s hogy szerintem az ágyneműzés csak ürügy volt a titok megbeszélésére! De hiába kilincselem a közajtót, nem nyílik, hiába kopogtatom az üveget, hiába kiabálok.

Én a játékaik között bíbelek-szipogok, ők a kijárat felé tartanak.

Pál Márta
szül. Szócs

1918. április 28., Ajnád – 2009. október 18., Csíksomlyó

ZÖLD DACIA, HR 1801
(80-as évek)

Délután jártunk iskolába, olyanba, amelyiknek saját épülete sem volt. Albérlők voltunk délutántól estig egy lapos tetejű lakónegyedi szakközépiskola koszos falú, eredetileg fehérre meszelt termeiben, amelyekben a tábla fölött középen a diktátor fél-, majd kétfülű képe lógott a címerrel, amelyhez egy himnusz is tartozott, és amelyről apám azt tanította, hogy azért lelkesedni nem szabad. Mire az éneklést befejeztük, elvették a villanyt: az iskolában, az utcán, otthon.

Tudtuk, a tanárok és a nagyobb iskolatársak terrorjától kifáradva gyalog, főleg a téli esteken vaksötétben kell hazabotorkálnunk. A lánnyal, akivel egy utcában laktunk, elemlámpát kapcsoltunk, ha volt, hangosan beszélgettünk, mint az erdőben, nem féltünk, azt mondtuk egymásnak, *nem félünk*, mert az út közepén megyünk, kutyák nem, rossz emberek sem járnak, a gonosz boszorkányok és a cukrosbácsik alszanak, otthon pedig tudják, hogy ketten vagyunk, már elég nagyok vagyunk, vigyázunk egymásra, és nagymama, apa, anya vár a gyertya, a petróleumlámpa mellett.

Közben titkon a távolban fel-feltűnő autók lámpáját lestük, eltérnek-e valahol, vagy felénk közelítenek. Mert a lány szüleinek volt autója, s bár a sötétben alig láttunk, mindig a zöld Daciát figyeltük, mert az édesapja, ha tehetne, élénk jött, félúton felvett, hazavitt. Kapcsolt, indult, viccet mondott, mi megnyugtattuk, hogy nem volt semmi baj, hogy nem féltünk, de milyen jó, hogy jött, s ő ezen a bátor felnőtt-ködésen jót kacagott. Mintha mindig sietne valahová, gyorsan beszélt, harsogva nevetett, érdes hangja fellazította a sűrű szövésű estét, s ahogy magyarázott, mindig a fejéhez kapott, szemöldökét összeráncolta, és közben újra nevetett. Vele már azt sem bántuk, ha a néptelen utcán részeg lődörög, kóbor kutyák csaholnak, vagy feltűnik egy angyal, és elsuhan.

Éjszakánként a zöld Dacia közeledik felém, de hiába integetek, tulajdonosa nevét hiába szólítgatom, nem áll meg, nem dudál. Az autót más vezeti, fenyegetőzik, gúnyosan röhög.

A kocsí hűvös fénye távolodik.

Csiszér Zoltán

1949. április 1., Csíkszereda – 2005. november 27., Csíksomlyó

TÜNDÉRLAK, SZOMSZÉD UTCA

A szomszéd utcában laktak. Egy bácsi, egy néni. Ketten. Árván. Lányukat a föld korán visszakeréte. Hát egymást szerették, s hogy gyászukat betakarják, udvaruk rózsalugas volt, házuk tündérlak, melyet kint vad kutya védett, de a vendégnek bent szelíd macska hízelgett.

A felnőttek vörösbor mellett titkokat beszéltek, gondterhelten holnapra gondoltak, vagy pirulva nevetgéltek, ha a határon átcsempészett videofilmen Cicciolina feszes teste megvillant. A gyerekek pedig krémes sütemény járt, madártej vagy illatos, finom málnahab, húsvét másodnapján pedig kölnivízért, versért írott tojás, pénz.

„Mert pénz van! Arany annyi, mint a mocskok!” – dicsekedett bortól kipirult arccal a máskor megfontolt házizagda, szemérmes asszonya nem kis bosszúságára. „Félrebeszél!” – mondta félig kacagva, félig érdesen, s férje kopasz fejét megsimogatva a beszélgetést más irányba terelte, akárcsak az időt, mely úgy tűnt, tán maga tér ki előlük, szép arcukat nem ráncolja.

Észrevétlen ölelte magához őket. Nevüket márványba véste.

Vass Erzsébet
szül. Bálint

1925. november 15., Lázárfalva – 2017. szeptember 14., Csíksomlyó

Vass Ernő

1934. szeptember 1., Sepsiszentgyörgy – 2018. április 4., Csíksomlyó

LEBEGŐ LEPEDŐK

Már csukja az ablakot, a reggeli szellőztetésnek vége, és kezdődhet a munka. Gondosan befűzi a cérnát a tübe (éjszaka annyi rosszat álmodott, mondja, de nem panaszkodik), az anyagot a papucs alá teszi, majd lábával óvatosan hajtani kezdi a varrógép pedálját. (Már hét éve emigrált a fia, és legalább egy hete nem beszéltek telefonon. Vajon mi lehet vele, tűnődik.) S míg kattog a varrógép, a különálló darabokból stílusos ruha lesz, beszegett függöny, diszkrét folt a nadrágon. (A lányának a héten két vizsgálja van az egyetemen. Sikerülni fognak-e, s vajon van-e mit ennie, aggódik.) Most újrafűz, egy kabátbélés következik barna cérnával, ismét újrafűz, most egy leszakadt zseb kerül vissza a helyére feketével. (Elmesélek neki egy történetet, nagyot nevet, de

arról, hogy mit mondott az orvos, mennyit súlyosbodott az elmúlt fél évben a cukorbetegsége, hallgat.) Egy ing, egy blúz, egy gallér, egy abrosz, egy paplan. (Édesanyám állapota felől érdeklődik. Erre nincs mit mondani.) Próbálja beszegni, mi rojtos, összefércelni, mi összetartozik, de egyre gyorsabban kattog a varrógép, egyre riasztóbban csattog kezében az olló, sodródik, fogy, szakad a cérna, foszlik a pillanat, és elhajlik, végül eltörik kezében a tű.

A varroda ajtaját becsapja a huzat. Fércelt fehér lepedők lebegnek az égen.

Zakariás Éva
szül. Mezey

1944. január 1., Gyergyóditró – 2015. február 1., Csíkszereda

SZIRÉNAKÉK

(1)

Szép feleséged, fiatal édesanyám, én hátul, te vezetsz kétrét hajolva, fejed a tetőt éri, melletted édesapám: zötykölődünk egy mustárszínű Trabantban. Borzsova-patak felé tartunk. Gombát szedünk, gyíkot ugratunk, őzet bámulunk, a patakban egy halraj csúszik tova, a fűben vízisikló siklik. Nagyokat kacagtok, nem mindent értek, száraz ágakból tüzet rakunk, lángja vörös, füstje felfelé száll. Késő délután lesz, mire elindulnánk, a Trabant nem mozdul, gyalog megyünk a völgyön lefelé. Nevetésedtől zöldebbek füvek, bokrok és fák. Akkor nekem még *bácsi* vagy. Sűrű szövésű az este, mire hazaérünk.

(2)

Köztem és közötted annyi a korkülönbség, mint köztem és édesapád között, magyarázod: hozzád nőttem, s eldöntjük, hogy nem vagy többé bácsi, bár fehérül a hajad, sokasodnak, mélyülnek arcodon a ráncok.

(3)

Este indulsz, reggel fekszel, reggeltől estig száguldás, kék fény, sziréna, kék fény, sziréna, hordágy, fel a tizedik emeletre, be tiszta házba és be putriba, mesterséges lélegeztetés, infúzió szépen bekötve, finom mozdulattal, jó szóval hordágyra a testet, de hordágyban alig van élet, és sűrű a forgalom, csúszós az út, kék fény, sziréna, kék fény,

sziréna, hallod, látod, hallod, látod álmodban is, mint azt, kit ma nem tudtál... megszökött... mint később a feleséged mosolya... forgolódsz, reggel van, forgolódsz, este.

(4)

Ülünk ketten egy vendéglőben, előttünk konyak, kávé, közöttünk cigarettád füstje, arcod munkától, magánytól kínzott. Nem panaszkodsz, nem lázadsz, hiszen vár a házad, házad körül a zöldséges, a gyümölcsös, hol bibelődnél még egy darabig. Hívsz, hogy menjek, nézzem meg a kertetet, az ágyásokat, az alma-, körtefákat, de nem enged a füstöd, egyre közelebről visítanak-villognak a mentők. *Dolgoznak a kollégák, valahol baj van*, de nem szólsz, csak legyintesz, hosszan magad elé nézel.

Ülünk, ülünk a szirénahangban. Mindenünk csupa kék. Téged visznek. Engem még nem.

Kovács Endre

1951. október 25., Csíkszereda – 2017. november 3., Csikdelne

Nyugalom, 2018

Vida Gábor

ALFA

Nekem alfahím kell, mondta Öreg Zánótnak egy nő valamikor, nagyon régen, de nem volt a hangjában gonosz él, utólag ez egészen biztos. Olvashatott valamit erről a dologról. Zánót viszont rosszféle volt. Ha láttál volna farkasokat, gondolta, de nem mondta ki, nem is gondolta végig, vagy legalább kutyákat nagyobb farkában, tehette volna még hozzá, de nem. Miért is látott volna farkasokat? Viszont azt egész pontosan tudta, hogy alfa kell neki, ahogy Zánót is tudta, hogy: én ilyen alfa nem vagyok, farkasok ide vagy oda, esetleg kutyák. Nem értette még, hogy amikor az emberi viszonyainkat az állatvilágból vett hasonlatokkal próbáljuk illusztrálni, pontosabban a Discovery Chanel néha kiváló, máskor lapos filmjeiből vett példákkal, akkor valaminek örökre vége. Ha a férfi nem alfa, ne mentegetőzzék, pontosan ezt gondolta. Ha nem alfa, dögöljön meg! Valóban: nem volt háza, autója, pénze, se modora, még motorja sem, de volt egy oltári klassz nő, aki nem tartotta alfának, időnként azt is elmondta, hogy milyen volna az, amilyen soha nem lehet, nyilván. Hogy alfának gondolta-e magát, azt Zánót nem tudta, de ha látott volna farkasokat a tévében, nyilván nem ezt gondolja, és ha az erdőben látott volna farkasokat, de legalább farkányi kutyát őrzöngeni, akkor másként fogalmaz. Ha viszont Zánóra nézett, pontosan látta, hogy sem alfa, sem farkas, de még kutya sem. Zánót viszont tudta, hogy a legcsodálatosabb nőt tartja karjában. Csakhát minek?

Akkoriban már egyre ritkábban érezte, hogy ha egy nő elégtelennek, hitványnak, szélhámosnak vagy parasztnak tartja, meg szeretne halni. Ha a kezdet kezdetén rosszul állt az ember a dologhoz, akkor az anyyi. Nem mintha a szeretett nőért nem volna érdemes a poklok fenekére is lemerülni, vagy idefent elkárhozni. De aki látott farkasokat közléről, vagy legalább kutyákat, az tud valami egészen mást is. Nem mintha a pokol feneké vagy a kárhozat nem volna legalább olyan érdekes, mint egy nő, csakhát. Farkasok és/vagy kutyák. Az őzeket is hiába mesélte neki, hogy nem a kapitális bak számít, hanem a suhancok a fontosak, amelyek egymást kergetik a búzatáblában, vagy úgy fetrengenek az avarban, mint a rossz kölykök az óvoda járólappokkal kirakott mosdó-

jában. Az alfa csak megemeli súlyos agancsát, nézi a bolondokat nyárelőn, és ellépdel nyugodtan, a fényképezőgépről tudja, hogy akár puska is lehetne, a fiatalok meg henteregnek tovább, tetszik ez a sutáknak, a fotósnek meg a vadásznak.

Télelőn a hét őz egy csapatban jár a szántáson, messziről nézik, ismeri őket egyenként, ahogy ők is tudnak róla, ha széllal szemben közelít, nem ugranak el. Ha sokáig nem jár arra, vagy máshonnan érkezik, gyanakvóbbak, néha teljesen indokolatlanul idegesek, nyugtalanok, olyan is van, hogy egészen közel engedik, ingadozik a hangulatuk, őzek elvégre, szépek, kecsesek, megbízhatatlanok. Két nyúl szokott még felbukkanni, rövid ideig volt egy harmadik is, aztán eltűnt. Rókák is laknak a közelben, tudnak róla, ismerősök, kint a dombon nagyon óvatosak, a kertben már nem. Amióta Gyula szomszéd beagle-je eltűnt, a kutyákkal sem törődnek, tavasszal tyúkot rabolnak a faluban. Medvét is látott a kertek fölötti dombon, rájárt nyáron a zabra, és a kukoricásban tanyázott, de a pásztorokutyák elhajtották. Fiatal volt, talán csak helyet keresett magának, miután az anyja magára hagyta.

Amikor elég nagy a hó, és nem jár senki fel a dombra, ahonnan a nyári nagy esők idején lefut a víz, és előnti a kerteket meg a pincét, az őzei közé a szomszéd völgyből feljön még hat, tizenhárman vannak így, számolja, ha elfutnak előtte. Az utolsó kettő nem is érti, miért kell ezt nekik, megállnak, néznek. Honnan tudják, hogy az apja sírján árvácska virágzik a hó alatt is, nem érti, de évről évre lerágják, pontosan ott visz el az ösvényük.

A félagancsú volt a tizennegyedik. Nem látta errefelé még, nem tudta, honnan keveredhetett ide, nem fogadta be a csapat, ahogy a villást időnként, meg azt a kapitális bakot, amelyiket sosem tudott lefényképezni, hatalmas példány volt. A félagancsú igyekezett a többiekkel járnival, de valamiért egy kis távolságot tartott. Ha Zanót felbukkant, mindig ő maradt utolsónak a havas búzatáblában. Nézett rá is, meg az elfutó többiek után, mint aki nem tudja. Zanót volt a veszély neki, pedig csak fényképezte, a többiek bántak rosszul vele, mert az őzek nagyon gonoszok egymással és minden kisebb állattal, éppen olyan kíméletlenek, mint a hattyú, de hát a szépségért áldozatot kell hozni. Ők persze nem tudják, ezt csak az emberek szokták mondani, a szépnek tartott állatokkal indokolják a maguk gyarlóságát, és a mások által hozott áldozat szükségességét.

Nem tudta Zanót, hogy erről mit gondolt a félagancsú, talán nem ismerte a játékot, hogy amikor felbukkan a Gyula szomszéd búzatáblájának a szélén, akkor a tizenhárom őz elfut a kökénybokrok mögé, Zanót alulról kerül, egy ideig takarásban van a mélyút horpadásában, aztán, ha jó szele van, a tizenhárom őz átugrik előtte, egyszer az utolsó egészen fölötte úszott a levegőben. Ha jók a fények és gyors a keze, ugrás közben fotózza őket, számol mindig magában, elmentek, jól van. Nem akarja háborgatni őket, csak erre járt. Megtanulták, hogy nem jelent veszélyt.

Azon a délutánon a félagancsú nem ugrott. Addig is csak kelleetlenül, a többiektől némileg leszakadva futott el, mintha fáradt volna, vagy csak unná a dolgot, pedig kiváló erőben volt, a legnagyobb. Most lemaradt a kökénybokrok mögött, megállt, emelte az egyik lábát, és nem mozdult. A többi őz is megállt, immár biztonságos távolságra jutva figyelt egyik-másik, de nem foglalkoztak vele, békésen csipegettek tovább. Zanót várt egy ideig, aztán elindult a mélyútban tovább, a dombtető felé, ahol nyáron zsákszámra lehet szedni a szegfűgombát. A félagancsú gyanakodva nézett, Zanót meg-megállt, mint aki azt szeretné, hogy fusson már, menjen a többiek után, de csak állt a kökénybokrok mögött és várt. Amikor Zanót a többiek által vert csapáshoz ért, és látta a hó alól kifordult fűszálakat, egy apró, nedves rögön akadt meg a pillantása, a félagancsú hőkölt és röviden megugrott, de nem futott el, ahogy várható lett volna, hanem feszülten figyelt. Zanót egészen jól látta, hogy a bal oldali agancsa szépen fejlett, sötétbarna, majdnem fekete, ívelt nyílású, vastag, sok-sok gyönggyel, nem a legnagyobb, amit valaha látott, de minden trófeavadász büszke lehetett volna rá. A jobb oldali agancs helyén viszont csak egy kissé lapított nyárs volt, sárga, majdnem fehéres, előbb azt hitte, hogy letört, de nem. Mióta nincs vadgazdálkodás a vidéken, csak rablás, a sérült, hibás állatokat senki nem lövi ki, vesződés, nem éri meg. Álltak és nézték egymást. Nincs ennek a helyzetnek valósan mérhető ideje, Zanót továbbindult a dombtető felé, a félagancsú meg lépdelt utána. A nagy lapos dombtetőről messzire látni tiszta időben, olykor a Fogarasi-havasok meg a Kelemen gerince kéklík egyszerre. A széljárásból lehet tudni, milyen idő lesz holnap vagy a jövő héten, merre dőlnek a város kéményeiből szálló füstök, pislákolnak-e a fények, vagy csak nyalogatják az ég alját, mintha vihar is készülhetne.

Sokáig állt a kopár birkalegelőn, nyáron itt szokták körbevenni a kutyák, amikor gombászik, vagy csak erre jár. Ha fél tőlük, meg is

ennék, de már nem fél, ismeri őket, a pásztorokkal jóban van, mindig sajnálják, hogy már nem dohányzik, nem adhat cigarettát. A fatolvaj cigányok csak az elején gyanakodtak rá, de aztán megértették, hogy nem őket lesi. Ha csak a cigányok lopnának fát, tízszer ennyi erdő volna, mondta valamelyikük egyszer, és igaza van. Nekik sincs általában cigarettájuk. Télen sehol senki, csak a nyomok mindenfelé, ért is az olvasásukhoz, meg nem is, tudja, hogy mi micsoda, de olykor megtréfálják, hajlamos történetet látni ott is, ahol nincs. Visszakanyarodik, el a rókavár mellett, be a mélyútba a kökényes oldalában, le a temető felé. Amikor egyedül bóklászik, általában megérzi, ha jár valaki mögötte, vagy csak néz, akkor is, ha messze van, lehet az ember vagy állat. Természetfölötti lényeket már egy ideje nem érzékel, legalábbis azt hiszi: külön utakon járunk. A félagancsú egyszer csak ott állt mögötte, mintha a semmiből bukkant volna elő. Zanót megfordult, mint akit hirtelen fájdalom ért, lépett még párat, megállt az őz is, inkább unottan, semmint izgatottan. Lehajolt egy kiálló száraz fűszálért, megszagolta, de nem tetszett, aztán csak állt, mint aki arra vár, hogy menjen már az ember, menjünk tovább.

És ahogy lépegettek a háromujnyi hóban, a félagancsú egyre közelebb ért hozzá, készített pár képet róla, a gép kattanasától megriadt, bár nem futott el, de ugrásra készen állt. Zanót úgy érezte magát, mint egy lesipuskás, le is engedte a fényképezőgépet. Nem kellett visszanéznie, tudta, hogy tíz lépésre jár mögötte, ezt a távolságot meg fogja tartani, és hiába kérdezi tőle, mit akar. Állatokkal már akkoriban nem beszélgetett, mert a kutyák nem értik, amit mond, bár úgy tesznek, a macskák értik, de nem válaszolnak, lova pedig nincsen, velük tud beszélgetni, de nem mindegyikkel. Lóval, növel ne vitatkozz! – mondta a nagyapja.

Menj vissza a többiekhez, szólt a félagancsúnak, amikor a kert végébe értek, ahol már egészen közel csaholtak a kutyák, és elindult feléje, hogy elhajtsa, nem mintha a szomszédságban viháncoló korcsoknak volna esélyük elkapni, de a drótkerítések maradványaiban a legfürgébb őz is elakadhat. Nem jött közelebb, úgy állt ott egymagában, mint egy nagyon szomorú lény, félig állat csak, félig talán ember, vagy valami más, bizalmas egyszerre és gyanakvó, aki mindent érez és mindent ért, a lelkébe lát, és tudja, hogy keserű.

Naponta ugyanabban az órában indul télen sétálni, mindig fel a dombra, a mélyúton, az őzek ugyanott, hacsak nem történt valami, de

csend volt akkoriban, moccsatlan tél vagy már kora tavasz, ujnyi hó esett szinte minden éjjel, talán csak azért, hogy reggel frissen látszódnak a nyomok. Akkor már nem járt vele Gyula szomszéd vidám beagle-je, amelyik egy ideig rendszeresen elkíserte valameddig, azután lelépett, elment bokrászni és hiába hívta, de mindig korábban ért vissza a kertbe. Ő volt ott a falkavezér, ő vakkantott először, ha kellő távolságba ért. Kedves kutyus volt, de nem foglalkoztak vele, buta maradt, hát ő sem törődött senkivel, a csatangolást szerette, mert arra volt való. Az őzek sem zavartatták magukat, hamar kitanulták, hogy még véletlenül sem érheti őket utol, csak nézett sóváran, mintegy kérdezőleg, megkeressem-e őket. Kutyával én nem beszélgetek, gondolta Zanót, ő pedig nem kergette. Olykor napokra eltűnt, de mindig előkerült, nem is aggódott senki miatta, ajándékba kapták a gyerekek a nagypajuktól, szerették, de csak ennyi. Egyszer végleg eltűnt, hiába hívta Gyula szomszéd, a gyerekek várták, megsiratták, majd másik kutya után kezdtek sóvároggni, és nyilván fellángolt a vita, hogy meg kell-e majd kötni.

Azon a délutánon az őzek nem a megszokott helyen várták. Előbb nem is látta, hol vannak, finoman szitált a hó, mint szinte minden nap, de kétujjnyinál sosem lett vastagabb az új takaró; üres volt az ég, a levegő, szárazság volt évek óta. Jön már a világvége, mondták sokan, kárörvendően, mintha csak egy játékfilm lenne, amit kényelmes fotelből fognak nézni, vagy focimeccs, ami után sört isznak. Az őzek egy gazos horpadásban ácsorogtak a búzatablán túl. Amint meglátták, kettévált a csapat, az egyik a szokásos irányba indult a kökénybokrok felé, a többi Zanót felé futott, azután elkanyarodtak, megálltak és visszafelé indultak, teljes volt a tanácstalanság. Nem tudta mire vélni, láthattak valamit, amit ő nem. A félagancsú az első csoporttal járt éppen, nem a jövevényekkel, de most nem várta be, mint máskor, hanem átugrott ő is az út fölött. A kukoricatarlón megálltak, és feszülten figyeltek valamit.

Amikor a legelőre kiért, azonnal észrevette a friss hóban a farkas nyomát. Minden tavasszal onnan jön, szinte hajszára ugyanazt a csapást követi, a falvak között a legrövidebb utat a messze kéklő havasok felé. Egyenesen jár, a saját nyomaiba lép, nem bokrászik, nem kotor egér után, messziről jön, messzire megy, egy éjszaka túl van az egész tartományon. Farkas-dülőnek mondják a szomszéd falu fölötti bekötőutat, tudták a régiek, hogy miért. Ritkán látott farkast, pedig

amióta nem mérgezik őket, elég sok van, mégsem kerül szem elé olyan gyakran, mint a medve, nincs is olyan rossz híre, csak a juhászok panaszkodnak rájuk.

Sokáig állt a legelőn, a havazás abbamaradt, az égen ritkás felhők úsztak, fémes derengés volt, és a város narancsfényei kupolaszerűen világították meg a távoli dombtető fölötti semmit. Távcső nélkül aligha veszi őket észre. Négyen voltak, négy sovány, lompos állat, mint nagy, szürke kutyák, jöttek sorban feléje. Kinézett egy viharvert, öreg cseresznyefát, félni kezdett, egyedül volt, kezében egy mogyorófa pálcá. Soha ennyi farkast még együtt nem látott, izgatott lett, dobogott a szíve nagyon. Észrevehették, mert hamarosan eltűntek egy kisebb bozótosban, ami benyúlt a legelőbe, térdig érő galagonyás, amiben a juhok kitépett gyapja fehér pamacsokban lengedez. Nem látta tovább a farkasokat, hiába indult volna feléjük, kiválóak az érzékeik, be lehet várni őket, de megközelíteni reménytelen, a bozótosból bármelyik irányba tovább mehettek. Alkonyodott, és elindult visszafelé. Tudta, hogy élő emberre nálunk a farkas nem támad, ezt írja a nagykönyvek többsége, de ha ezt a farkasok mégsem olvasták, köpni-nyelni sincs ideje, nem ellenfél nekik. Jobb a házak közelében lenni. Nem volt veszélyben, csak egyedül kint a téli szürkületben, amikor a hiedelemlények testet öltenek.

Az őzek eddigre már valahol a Gyula szomszéd búzájában ácsingóztak, nyugodtan, vagy csak úgy tettek, mint akik megnyugodtak. A félagancsú nem látszott, takarásban lehetett, várt rá egy kis ideig, hátha nyomába szegődik, azután kimászott az útból a kökényesbe, hogy szétnézzen még utoljára. Ott lapult a szürke lompos a cserjék tövében, szinte kelleetlenül állt fel, amikor a bottal megérintette a zúzmarás rózsabokrot, hogy ne gabalyodjék bele. Úgy iramodott el, hogy nem is tudta, merre tűnt. A félagancsú éppen kivált a csapatból, és elindult feléje, azután megtorpant és riasztott, ahogy télen nem is szoktak az őzek, vagy csak egész ritkán. A többiek álltak és nézték, tudták, hogy reménytelen verseny egy magányos farkasnak, kicsit fölényesen, bár aggódva néztek. A félagancsú kiért a legelőre, és a bozótos felé ugrált. Ott lapult a másik három farkas. Zanót nem látta őket, nem hallott semmit, de tudta, ahogy az őzek is. Gyula szomszéd beagle-jének is csak a felső állkapcsát találta meg hóolvadás után, felismerte a jellegzetes orrát. A szarkák vitatkoztak fölötte. Nem mondta el senki-nek, jobb, ha nem tudják meg a gyerekek.

Kulcsár Árpád
HAPAXANTIÁK

DEMENCIA

két domináns parancs zavara
megteríteni az ágyat megvetni az asztalt
az értelem és az izmok fölött mint egy gyeplő
a kontroll úgy szakad el és csattan egyet a szélben
kicsöpög kiszotyog a béltartalom
december
hülő lábakat hasat kezét fenéket mosni
háromszor napkelte után
feljön és lemegy a nap
fiam csak ennyi van
a ház vakolatán elindul egy vonal a sötétség
súlya suttozás hát mégis élnek a régi szellemek
feküdni és szimatolni hogy lopózik az ammóniaszag a falba
nem vagyok éhes
nem vagyok éhes
nem vagyok éhes
menj az anyád picsájába
menj a kurva isten faszába
haza
te ki vagy?

A HÍVÁS

felhívott anyám és mondta hogy apámnak nem
jósolnak már időt az orvosok
hogy az orvosok eztán az időt már nem apám légzésében akarják mérni
na jó anyám nem így mondta hanem hogy
fiam apád meg fog halni
mondtam anyámnak anyám az élet az nem légzés és mozgás
nem a tekintet fókusza a még működő orgánumok zenéje
hanem nyelv is és mint ilyen (milyen?) apám már rég halott

na jó ezt nem így mondtam
hanem hogy anyám most nem alkalmas nekem beszélni
aztán egész este egy lány kezét fogtam és ő nem sejtette a szorításokat
mondtam neki hogy mint chagall úgy fess újjá hogy aközben
kaparod a festéket és rá se bassz ha a vászont felszakítja a spakli
na jó nem így mondtam hanem mit tudom én talán
hogy szabad-e jósolni időt

A TEMETÉS

ha a párának nincs elég hő emelkedni
akkor a léleknek honnan lenne
eleve milyen erő löki fel-le a lelket
mennybe-pokolba fel kéne találni
a teofizikát súgom anyámnak aki
mereven néz a gödörbe

szerette őt az isten keveset
szenvedett súgja a fülembé nagynéném
azelőtt való nap a ravatal előtt
miközben apám arcába nézünk mindketten
na és ha a szenvedés állapot kérdi apám
sértetten
sértett ajakkal mert az orvosok beleerőszakoltak
valami csövet
á csak vicelek jól van így is mondja és ólmos
szemhéjakkal bámul az arcunkba vissza

cipőmön nézem a sarat és lent a falut ahol a sárból házakat emeltek
kegyes idő szívjuk az apró jégzilánkokat
de ragyog a nap és körben hó borítja a dombokat
csak az erdők feketéllenek ahogyan itt a kihányt föld
jó lenne ha megszakadt volna a vérvonal súgom a gödörbe
ez a történet ami elfért három bekezdésben jó volna ha nem
csikorogna tovább elférni magam is ennyiben magamnak jó volna
és ha valaki a végére kitenné a pontot de nem teszi ki senki

Turczi István

A HORDÓ

(I)

Ahol
a Nagyhideghegy elsőt tüszent,
és egész az Ipolyig folytatja le nyálát,
ott láttam először, hogyan készül.
Kocsánytalan tölgyet hoztak szekéren.
Nagyapám bajuszmozgása mutatta:
mit, miért, hová. Le a kérget, ki az odvát,
szárirányban felhasítva, ami ép.
Vékonydongájú voltam én is,
úgy tizenkét éves, kétbalkezes városi lélek.
Később láttam, ahogy a szabad ég alatt
szárított dongákat összepásztította, körbe-
vágta, befenekelte, végül abroncsot húzott rá.
„Ez üres”, kiáltottam, mikor belestem a lyukon.
„Ne bánd”, mozdult nagyapám ádámcsutkája,
„a hordó egyszer úgysis megtelik.”

(II)

A kádáripári időknék vége.
Elillant évek szőlőhegyén állunk,
körös-körül emlékeink érett fürtjei.
Összeérnek az ízek, élesebbé válik sok apró
részlet. Álmaink visszahulló alkonyívén
mennyi ismerős madár! Hallgat az út,
csak mi beszélünk. *Boldogsága a parafadugónak,*
ha ár sodorja. A levegő résein ki-bejárnak
az egymásra préselődött, régi szavak.
Az élet és a bor idelenn folyik, nem fönt,
a magunk mértékén kívül ácsolt égi karám

szféráiban. Itt vagyunk, és mégis másutt.
Miféle egyezséget kötöttünk a sorssal?!
Belenézünk a lyukba, és azt kérdezzük: „Ez üres?”
„Nem az”, mozdul nagyapám ádámcsutkája ma is.
A hordó egyszer úgyis megtelik.

Magába forduló, 2011

Tamás Dénes
RÉMEGYSZERŰ VERSEK

FIGYELMEZTETÉS

nem a múltban
nem a jövőben
nem a jelenben
mindig ebben a haltestű közöttségben
vagyok

GYŰLÖLLEK

gyűlöllek
elég ha feltűnsz
nyugtalan leszek
gyomrom görcsbe rándul
szaporább lesz a lélegzetem
közelséged szúr
nevetésed ingerel
szagod fojtogat
összezár a torkom
ökölnyi kövek gördülnek lefele
mint akit ketrecbe zártak
csak menekülni akarok

gyűlöllek

mennyire szerettelek

ELFERTŐZŐDÖTT

negyvenegy éves koromig megtanultam járni
megtanultam beszélni
iskolákat jártam ki

barátságokat kötöttem
szerelembe estem
városokat laktam be
elhagytam elhagyódtam
sebeztem megsebződtem
tájakkal ismerkedtem
hegyeket másztam meg
könyveket írtam
meházasodtam gyereket neveltem
kíváncsi és érzéketlen voltam
tanítottam és tanultam

miközben lassan elfertőződött bennem az élet

HALHATATLANSÁG

minden elmúlik
elmúlik az érintés a simogatás
elfogy az erő a nevetés
a keresés a kíváncsiság
a száguldás a szerelem a vágyakozás
a bizonyításvágy az akarás

miután kipróbálta magát bennünk
lehánt magáról minden felesleget
a halhatatlan élet

MIATTUNK

miattunk kel fel a nap
és csillan a napsugár a hullámokon
miattunk simogat a szél
szárnyal a madárdal
rezzen a bokor
iramlik az erdei ösvény
miattunk tornyosulnak a felhők
szikráznak szédületig a csillagok

miattunk sokasodik
gyűl gyűl
a szépség a világban

CSAK AZ ELMŰLÁS

visz a vonat
az ablak dőlt téglalapjába
belekap az elsuhanó látvány:
templomtorony
belobbanó tótükör
villanypóznák dülöngélő száلكarajzai
legelésző nyáj

a létezés kitakart eleven fészületei

csak az elmúlás tudja
ennyire élesen
felragyogtatni a valóságot

KITÖLT

van valami
ami a szavak a tettek
vágyakozás beteljesülés előtt
mindig kitölt felhevít

megnyugtat

a világ néma
embertelen áramlása

SZENVED

évmilliókat előre szaladok az időben
szűrős fehérséget látok
majd tisztul a kép

és kiderül
a fehérség egy gumimembrán
valami lüktető elevenséget takar
nem tudom mi ez az elevenség
van-e szeme szája neki
van-e arca
vannak-e gondolatai vágyai
célja öröme csalódása
csak egy dologban vagyok biztos:
szenved

NYUGALOM

miután mindent kipróbáltál
mindenhova fordultál
miután minden bezárult előtted
minden összeomlott
csak azután talál rád
borít be és kezd lebegtetni
a nyugalom

Kibontakozás, 2012

Hajdu-Farkas Zoltán

CSONKAMAGYAR

I.

- Szülővárosom 1919 elejére lecsendesedett - mondja Ghizela, miközben elővesz 12, faluról beszerzett, „házi” tojást, lapos tányérokba kimér 12 kanál cukrot, 12 kanál lisztet, 3 kanál grízt, és felbont egy csomag szalakálit, majd a tojásokat feltörve egy-egy üvegedénybe különválasztja a fehérjét és a sárgáját. - Máramarossziget átváltozott Sighetu Marmăției-re, vezetését a románok vették át. Tisztességes, csodáltnivaló emberek. Új államunk hivatalos nyelve a román lett. Se szeri, se száma nem volt a magyar fiataloknak felajánlott román nyelvkurzusoknak. Főleg a tanároknak és tanítóknak. De a falvak román lakosságának is, amely a hivatalosságok szerint idegen szavakkal megfertőzött, elkorcsosodott államnyelvet beszélt.

Január elején az utcán összetalálkoztam régi osztálytársnőmmel, Vlad Tereziával. Nagyon örültünk egymásnak, karonfogva Daud bácsi közeli cukrászdájába ültünk be. Krémes tésztát rendelt és citromos limonádét, majd lelkesen azt javasolta, iratkozzunk be mi is egy ilyen kurzusra, mert diplomások lévén jogunk van rá. Mint a villám, ütött belém az ötlet: itt a lehetőség, hogy belépjek az új társadalomba!

A Baia Mare-i, tanítóknak fenntartott iskolába jelentkeztünk, ahol Cornel Pop, Ioan Petrescan, Cornel Sîngeorzan és Ambroziu Iluț voltak a tanárok. Hamarosan az is kiderült, hogy tanítónőkként teljes ingyenességet élvezhetünk.

Csak anyámmal nem tudtam mit kezdeni. Minden reménye bennem volt. Apám halála után nővérem férjhez ment Budapestre, és két nagyobb fiútestvérem minden alkalmat kihasználta, hogy ne kelljen a ház körül segítenie. Béla, a legkisebb volt még a leghűségesebb, de hát ő még csak tízéves volt. Anyám azt hitte, hogy otthon maradok, és majd jól férjhez adhat. Kétségek gyötörtek, de erős maradtam és megígértem neki, hogy csak egy hónapra megyek el, szétnézni.

A vonat kora hajnalban indult. A házban még mindenki aludt. Anyám ágyához léptem, megsimogattam fáradt arcát, és vigyázva, hogy fel ne

ébresszem, párnájára tettem egy levágott, piros szalaggal összekötött tincset a hajamból.

Így indultam el Tereziával és Nap Mariával, régi sugatagi osztálytársnőmmel, hogy szerencsét próbáljak az új világban.

A zsúfolt, savanyú szagú vonat folyosóján bóbiskolva eszembe jutottak anyám délutáni, szemrehányó szavai, hogy már újesztendő napján ki kellett volna cserélnünk a cselédeket.

– Még a Csonkahéten előkéred mindazt, amit a múlt esztendőben ilyenkor a használás vagy a gondviselés végett a kezükre adtál. Mintha régi leckét mondana fel. Legyen leltárod, ami alapján darabról darabra átnézed, melyik vagy micsoda, milyen állapotban van. Akinek a fizetéséből még bent van, azt add össze, és fizesd ki. Ha a cselédet valamiért nem tudod nélkülözni, a mérgezt, amikor megcsendesedett, szép szóval intsd meg: sokuk ettől megjobbul. Légy mindig mértékletes! Ez az asszonyokat széppé teszi. És a cselédek közt is jó híreket fogják terjeszteni. A szegődtség-könyvbe be kell írni az új cseléd nevét, hazáját, kötelességét és bérít készpénzben vagy ruhában, s hogy melyik mit vett ki abból foglalólul vagy előpénzül. Az új cselédet a gazdasszony először szép móddal igazítsa útba, és mondjon meg mindent, hogy szokott cselekedni, s mutogassa meg neki, hol mi áll – duruzsolta mestere, Nagyváthy, a szorgalmatos mezei gazda és magyar házi gazdasszony derék pártfogója nyomán.

Világosodott. A körülöttem szorongó utasok ébredezni kezdtek. Forró homlokomat a jégvirágos ablakhoz nyomtam. Gyötört a lelkiismeret, hogy anyámnak nem vallottam be az igazat, örökre otthagytam a szülői házat, mert más jövőt képzeltem magamnak, mint amit ő nekem szánt, vagyis hogy átveszem tőle a népes család és a cselédek irányítását.

– A káposzta ezen időben meg szokott fagyni – suttozta tegnap ebéd közben, mintha csak magában beszélne. – Tehát azt őrizni, és minden héten kétszer felbontván, a rothadatot lehányatni és a nyomódeszkat hideg vízzel megmosatni szükséges. Az ugorkás hordókat is körül kell vizsgálni, és ha látja a gazdasszony, hogy az ugorka lágyul: szűrje le a levét, és másodszor is töltsön rá jó ecetet, kétannyi borral elegyítve lágymelegen. A zöldsepgincéket is szellőztetni és tisztogatni kell ezen időben, s a rothadó leveleket, kivált a magnak való plántákról, tisztán lemetélni. Ha valamelyik tehén leborjazott, azt sarjával kell táplálni, hogy legyen mitől tejeljen. A füstre aggatott húst és szalonnát, ha a füst azokat jól megfogta, le kell szedni, és hideg, szellős helyre felagatni. A férficselédnek a hosszú estéken,

ha nincs egyéb dolga annál, hogy a konyhában dohányozzék, a gazdasszony adjon munkát, köttessen szakasztókat, fonasson sajtészársztókat, borítókast, szemethordó- és tojástartó kosarakat. Ha fonni tudnak, erre is rá kell őket hajtani; az apróbb gyermekek pedig morzsoljanak kukoricát, fosszanak tollat, és ami fonál ki van párolva, aki ráér, csak gombolyítsa.

Ebéd után az egyik cselédlány már kezdte leszedni az asztalt, testvéreim szétszaladtak a ház különböző zugaiba, én is felálltam, hogy becsomagoljam a bőröndömet, de anyám karomra tette a kezét, és visszahúzott maga mellé az asztalhoz.

- A csinos asszonyt leghamarabb a konyhából szokták megítélni - nézett inkább szomorúan, mint szigorúan a szemembe. - Erre nézve minden hét szombaton délután a tűzpadot, ha kigödrösödött, megtapasztasd és kimeszeltesd és a faedényeket megköporoztasd, a cint megsziklőztasd és a rezet meszes lúggal mosasd. Ha azt akarod, hogy a tejből és tejfelből bizonyos hasznod legyen, a tejesfazekakat legfeljebb minden héten egyszer kifőzsed, kiszársztasd, és a tejet lágymeleg helyen tartsd, hogy fölét felvesse.

- Hogy szavamat ne felejtsem - lépett be délután a szobámba, és leült az ágyamra az utazásra előkészített ruháim közé -, a hónap végén elő kell venni a jegyzőkönyveket, és összevetni, mi volt ezen hónapban a jövedelem és minekutána a mészáros kifizettetik a húsért és egyébért, mire megyen az egész költség.

Nem szóltam semmit, csak megadóan bólogattam.

II.

- Baia Marén hármunkat egy ügyvéd házába szállásoltak el - mondja Ghizela, miközben a tojásfehérjét kemény habbá veri, a sárgáját 12 kanál cukorral habosra kavarja. Étkezni a városközpontban lévő étterembe jártunk, egy regáti festőcsoport társaságában.

Közben anyám első levele is megérkezett. „Amint a gazdasszonynak üressége érkezik - olvastam az apró, szálkás betűket -, szedesse elő a zsákokat, ponyvákat, törölő- és szakasztóruhákat; a rosszakat must-rálja ki, a hibásokat foltoztassa meg és szabjon újakat, s bélyegezze meg azokat.”

Tanáraink: Cornel Pop, Ioan Păcuraru s még öt fiatal tanár voltak, mindannyian jó és tapasztalt pedagógusok. Ma is őrzöm a csoportképünket. Összesen 117-en voltunk, s ezek közül, velemmel együtt öten magyarok. Összebarátkoztunk, nemzetiségétől függetlenül. Engem kü-

lönösen megszerettek, kényeztettek, mert nagy szorgalommal álltam neki a romántanulásnak.

De anyám intelmeit sehogyan sem tudtam kiverni a fejemből: *„Néha ebben a hónapban a ludak és tyúkok tojni kezdenek, ezekre tehát gondnak kell lenni, hogy a tojás a fészken meg ne fagyjon; vagy ha nem tojnak is még, de azért a tyúk- és lúdólakat ki kell tisztítani, és fészket készíttetni, mind a tojásra, mind az ülésre nem árt: mert most még ráérnek a cselédek.”*

Vacsora után, minden este a közeli lokálba mentünk zenét hallgatni és táncolni. Húszéves voltam, és nagyon boldog ebben a számomra ismeretlen, csodálatosan szép világban. Este, lefekvés előtt aztán eszembe jutott anyám levele, amit képtelen voltam végigolvasni. Ott őriztem a párnám alatt: *„Az idején való palántamagok alá is már most melegágyakat kell csináltatni, és a hónap végével a dohány- és a palántamagokat beléjük vettetni, amint a kinyílás mutatja magát. Néha már ezen korban a föld fagya ki is mégyen; tehát a kertnek azon részét fel kell ásatni, amelybe paszternák, mák, petrezselyem, vereshagyma, sárgarépa és saláta mégyen, és bevetni; noha ez ritkaság. Hogy a tojások igen kövérek ne legyenek, nem kell a tojókat oly gazdagon tartani, mint a múlt hónapban, amikor gúnárzottak.”*

A tanfolyam végén tanárain megkértek, hogy a záróünnepségen játsszam el az *Amikor a pásztor elvesztette a juhait...* című népi darabot hegedűn, mert ezt az erdélyi románok és magyarok is ismerték. Úgy kell előadni, hogy a zenész, játékát meg-megszakítva, a történetet is elmeséli. Egy fiatal juhászról szól, aki elalszik a havasi legelőn, s amikor felébred, juhainak hült helyét találja. Kétségbeesetten keresni kezdi őket. Itt a dallam nagyon szomorú, amolyan siratóéneke. Aztán a távolban észreveszi a nyáját. Jókedvre kerekedik, a zene vidám legényes táncra vált. De közelebb érkező megint elszomorodik, mert állatai helyett csak frissen kivágott fák tuskóit találja. Újra sirva fakad. Szóval szomorú és vidám zenei betétek követik egymást. Gyerekkoromban hallottam olyan változatot, amelyik szomorúan végződik, s olyant is, amelyik vidáman. Az ünnepélyes eseménynek megfelelően a vidám változat mellett döntöttem. És természetesen románul meséltem el a történetet. Óriási sikert arattam, mindenki elragadtatva ölelgetett, csókolgatott – miközben én elszoruló szívvel anyámra gondoltam, aki a múlt hónapban elvégezvén a fonást, most minden kezét a megpárolásnak és gombolyításnak állít, hogy a vászon a faviorágzaskor fehéritőre

mehessen. *„Minthogy gyertyánál nehéz és késedelmes a gombolyítás, esténként jobb fonogatni, kapcakötéshez és egyéb házi szükséghez való különféle cérnákat; és azokat, míg fagyos éjjelek járnak, megfehéřítetni.”*

III.

– Hazatérésemet anyám nagy örömmel fogadta – folytatja Ghizela, és a tojássárgáját óvatosan összekeveri a 12 kanál liszttel, a 3 kanál grizzel, majd a habbá vert tojásfehérjét és a szalakálit is hozzáadja –, s végképp nem értette, hogy miért lógotom egész nap az orromat. Tapintatból nem szóltam neki, hogy új barátaim társaságára vágyódom, meg szeretnék szabadulni a szűkké vált otthontól, ahol a ludakat már megültette anyám. – *A fő törvény* – mondta –, *hogy a költőfészek jó meleg helyen legyen, és egy lúd alá 6-7 tojásnál többet sohasem kell tenni.*

A múlt hónapban nem tudtuk a nagy hidegek miatt, ezért a kész melegágyakat most kellett bevetnünk, és a hideg éjjeleken szalmafedelekkel betakarunk. Egyik este, vacogó foggal, takarás közben anyám már a következő feladatokra figyelmeztetett: – *A mindenféle veteménymagokat szedje elő a gazdasszony, és ha múlt holdnapban nem lehetett, most már vetni kell az idején valókat. A kertet fel kell már sorban ásatni, és ha a föld valamennyire megmelegedett, a szokott veteménymagokat egymás után bevettetni. Hogy annál jobban nőjenek: meg kell porhálni a fokhagymát, és a kint telett kel- és karfiolpalántákat. A kender, len, káposzta és dohány alá a földet másodszor most is meg kell jó apróra szántatni.*

Másnap reggel a záróünnepségen aratott sikeremről meséltem az asztal köré gyűlt testvéreimnek. Lelkesen tapsoltak, csak anyám maradt néma. Kortyolt egyet a tejeskávéjából, majd felém fordulva megjegyezte: – *A nyírfa ilyenkor még nem bimbózik, szívósabb természetű, most kell ágakat szedetni, és azokból egész esztendőre való seprűket köttetni. A pulykák már ebben a hónapban elkezdenek tojni. A tojásokat mindennap be kell szedjük alóluk, de még ilyenkor korai lenne őket megültetni, az idején való tojásokat haszonra fogjuk fordítani és a későbbieknek hűvös helyen gondjukat viseljük.*

Száraz, meleg napok következtek. Az udvarunk közepére lapátolt óriási hóbucka lassan szürke kavicsgomolyává zsugorodott. Nekilátunk a szobák meszeléséhez, alaposan kiszellőztettük a sok ágyneműt, a ládákban, szekrényekben heverő ruhákat. Eközben anyám a savanyú

káposzta miatt kezdett aggódni, félt, hogy meglágyul a hirtelen érkező melegben, ezért többször is átmosatta, és friss, sós vízzel élesztgette. Szó nélkül engedelmeskedtem minden utasításának, arca mégis szigorú maradt. Nem dicsért, éjszaka sem jött be hozzám, hogy megsimogassa arcomat, mint ahogy régebb tette, amikor azt hitte, hogy én már alszom. Érezhette lelkemben a nyugtalanságot, hisz minden ebédnél türelmetlenül megkérdeztem, mi érkezett a postával. De meg nem kérdezte volna, hogy honnan várok levelet.

A szobák tavasziasítása után a zöldséges pincék alapos szellőztetése következett, ahol a magnak való fejes káposzta, bimbóskel, karalábé, karfiol, vörös-, fehér- és sárgarépák, retkek, hagymák csírázni kezdtek. – *Ha a zöldségeket friss levegő nem éri, megfúlnak és rothadnak* –, felelte türelmetlen kérdéseimre a vacsoránál.

Aznap este csak bejött hozzám. Kibontott vörös hajamat fésülve éppen lefekvéshez készülődtem, és eszembe jutott Vlad Terezia barátóm, aki Baia Mare-i érkezésünk után rövidre vágatta a haját, amit román kollégáink lelkesen megéltjeneztek. Anyám némán mellém ült az ágy szélére, kiszaradt bőré, glicerinnel bekent ujjait dörzsölgetve suttogetta: – *A márciusi hóvíz becses. Ez mentől későbbi, annál többre becsüli a gazdasszony, aki szagos és egyéb vizeket akar keverni, mert az ilyen víz igen tiszta, nincs annyi só, salétrom, kövérség s rothadt test benne, mint az esővízben.* Aztán felemelkedett, köténye zsebéből előhúzta a barnásszürke borítékot, és megdermedt lábfejemre ejtette.

IV.

– A türelmetlen, titokban tartott vagy annak gondolt várakozásomnak véget vető román nyelvű tanfelügyelőségi levélben az állt – szed elő három vékony, fekete tortaformát Ghizela, majd megszírozza, meglesztezi őket, mindenikükbe 4-5 mm vastagságú tésztamasszát csorgat, és beteszi őket a forró sütőbe –, hogy Vişeu de Sus-ban felajánlanak nekem egy tanítónői állást. Majdnem elájultam az örömtől. Ha csak rajtam múlik, azonnal igent mondom, és indulok. De hát anyámnak is beleegyezését kellett adnia. Mikor másnap reggel lefordítottam neki a levelet, némán rám nézett, hogy: – *Gizella, Gizella, te voltál minden reményiségem! Hogy lehetsz ilyen kegyetlen, hogy itt hagysz egyedül ezzel a három neveletlen kölyökkel?* Aztán folyni kezdtek a könnyei. Napokig képtelen voltam újra szóba hozni a levelet.

Az idő mind jobban felmelegedett, szelesebb napok jártak, amit anyám arra használt, hogy karókat veretett le a kertbe, amelyekre kifeszítette a télen szőtt vásznakot, hogy fehéredjenek. Legtöbbet a kertben dolgoztunk. *Amíg a hó leve benne van a földben, a salátavetés, a borsórakás, paprika- és zeller-, vörösrépa-, káposzta-, kel-, karalábé- és karfiolvetés a hónap elején túl nem haladhat – magyarázta. – Hogy ezzel a palánták addig meg is erősödjenek, míg az erősebb melegek a bolhát el nem szaporítják. Palántamag alá a trágyázott föld nem jó, mert bolhát nevel; az erdei gyeper vagy parlagföld a legjobb, azért ezt jókor meg kell hozatnunk. A magnak való káposztatorzsákat és gyökereket, szegfűvet, kankalint, violát és tubarózsát, rozmarint, ha már a dértől nem kell félni, ezen hónap közepén legfelebbis kiültetni szokás.*

Ha nem akadt munka a kertben, a rézedények átvizsgálásába kezdtünk. A lyukasakat a rézműveshez küldtük javításra, de újakat is vásároltunk. A kopottakat megcineztettük, a cinedényeket, ha kiolvadtak, újonnan öntöttük, és a pléh öntözőkannákat is rendbe hozattuk. Ezek után kiszárítottuk a lószórvánkosokat, amelyikük nagyon összeesett, a nyereggyártóval kifőztük és újratömettük. A pelyhes, tollas derékaljakat, párnákat, főaljakat a napfényben kiszellőztettük, s ha a toll valamelyikükben elhasználódott, kifőztük.

Némán követtem utasításait, de gondolataim már a Vişeu de Sus-i iskolában jártak. Egy éjszaka azt álmodtam, hogy sok kislány és kisfiú vesz körül, szelíden kezemet simogatják. Másnap a megüresedett káposztás-, répáshordókat, ugorkás- és ecetestonnákat áztattuk ki vízzel, majd miután kiszáradtak, tiszta, száraz helyre vitettük őket. Kisepergettük a zöldség- és tejespincéket is, kitakarítottuk a homokot és földet belőlük, a falakat megtisztítottuk a penésztől és nedvességtől.

Egyik este nem bírtam tovább magamba tartani kétségeimet, s vacsora után szóvá tettem a levelet. Hogy tanítónő szeretnék lenni ebben az új világban. Csak annyit válaszolt kétségbeesett kérésemre, hogy: *– A jó gazdasszony ezután a baromfiudvarban is szétnéz: amely ludak nem hordoznak zsidókat, még ebben a hónapban először meg kell mellyeztetni. A pókákat meg kell ültetni, hogy a pókafiak május elején már növekedjenek, és a szép napokon bogarászni mehessenek. Amelyik gazdasszonynak Szent György napkor ilyen rendesen van a háza, megérdemli, hogy a férje szeresse és becsülje.*

Nem volt maradásom. Még aznap este összecsomagoltam, s megígértem neki, hogy minden szombaton hazalátogatok. És otthagytam zokogni a szülői házban. Másnap már kezemben is volt a tanítónői kinevezés. A Baia Mare-i tanfelügyelőségen jövődöbéli igazgatómmal, Augustin Zăgreannal is összeismerkedtem. Azonnal fel is ültetett a lovas kocsijára, hogy minél hamarabb kiérjünk, mert már nagyon vészesen közeledett az „első román tanév”. Sohasem hittem volna, hogy ilyen hamar az új állam szolgálatába állok!

V.

- A tantestület nagy szeretettel fogadott - veszi ki az aranyhárgára sült tortalapokat Ghizela, és vigyázva cukrozott konyharuhára borítja őket -, főleg az igazgató felesége, Betti, és húga, Miți, aki később a legjobb barátnőm lett. De barátságot kötöttem Stețiu Adelával is, a protópópa lányával, Tomoioagă Mariával, a polgármester lányával, Mureșan Ilussal és Timiș Victoriával is, akik velem egyidősek voltak. Hamarosan idősebb barátnőim is akadtak, Inda Etelka, Pop Marica és a görög Despodides Elpida. A tantestülethez a Regátból egy tanítónő és két fiatal fiú is érkezett, Duca és Albu. A város lakosságának zöme akkortájtban még főleg német cipszer lévén az iskolában egy szerény német tagozat is működött, az öreg Mülchbauer tanítóval. A hittanórák megtartására két papot neveztek ki, egy római katolikust és egy görögkatolikust.

Közben nem telt el nap, hogy ne gondoltam volna anyámra. Szombatonként izgatottan rohantam haza Sighetre. Az egész házban mindenki varrt, mert szerinte: - *A hosszabb napokon a varrás könnyebb és szaporább. Erre nézve a gazdasszony a maga, férje, gyermekei és cselédje szükségére fehérruhákat kell szabjon, s a fehérchselédet is különféle ruhák varrásával foglalja el. A kertben a gaz még jobban és hamarabb gyarapodik, mint a kerti vetemények; tehát akik nem varrnak, azokat a gyomlálásra kell azonnal hajtani, mihelyt a föld megázván, a füvet gyökerestől ki lehet szakasztani.*

De a baromfiudvarban is jócskán akadt munka, mert anyám nagyon féltette a fiatal pulykákat:

- *Most az idő még gyakran változván, a pókafiatokat különös gonddal kell nevelni, különben az ilyenkor jöni szokott hideg eső, szelek előlik őket, ha kint felejtjük; sőt annál csendesebb eső verje is ilyenkor őket, igen*

veszedelmes, azértis előtte fedél alá kell hajtani. Ami baromfi és egyéb állat megdöglik a háznál: a gazdasszony azt a kertbe vitesse, és a fák aljába, ha nagyobbak, felvagdálva ásassa el. Különben a kutyák ezen szoknak a baromfievésre.

Hétfőn hajnalban megkönnyebbülve szálltam le a vonatról a vesei állomáson, még akkor is, ha körmeim beszakadtak, tenyerem érdes lett a hétvégi kerti munkáktól. Ecettel dörzsöltem, glicerinnel kenegtettem iskolába indulás előtt. Tantestületünk maga volt az egység és a lelkesedés. Nemcsak a mindennapi oktatásban, de az iskolán kívüli kulturális tevékenységben is. A város új krémjéhez tartoztunk. Minden jelentősebb társadalmi eseményen részt vettünk, arra kényszerítve a régi magyar arisztokráciát, hogy kénytelen-kelletlen még a „Casino”-t is rendelkezésünkre bocsájtásák. Az új nyelvért vívott harcom sehogy sem akart befejeződni, mert csöppnyi tanítványaimtól egyre több tájnyelvi kifejezés ragadt rám ebben az évben.

Persze anyám hétközben sem állta meg, hogy gazdasszonyi kötelességeimre emlékeztessen:

– Sok tavasszal nagy májusban a szárazság; tehát előre kell gondoskodni, és a kert öntözésére vagy az esővizet szükség hordóra szedni, vagy ha ez elfogy, kútvizet hordatni és esténként a veteményeket megöntöztetni. A szappan- és konyhaöblíték is igen kövérít, ha a kert földje azzal megöntöztetik, de nem ott, ahol valami vetemény van, mert ennek árt. Már ezen időben a kukorica, fokhagyma, borsó és idejénvaló káposztapalánta jó néven veszi, ha töveik környékét a cselédek megporhálják, és hordóba való fejes- és kelkáposzta, karalábé- és zellerpalántákat is raknak; a sűrűbben vetett vöröshagymát kiszedik és elpalántálják. Cukorborsót, télre való uborkát és későbbi salátát ismét kell vetni. Ha a télre való fejes káposztapalántát pünkösöd táján elrakjuk, tizennégy nap múlva meg kell porhálni; de kiföldözni negyednapra bátran lehet.

Még ma is lelkiismeret-furdalásom van, ha édesanyámra gondolok. Egy egészen kivételes előadás volt a hónap utolsó hétvégéjén, amelyen Iuga Miți barátnőm énekét kísértem hegedűn, majd művészi táncduettet adtunk elő, amire anyámat is meghívtam. Nagy öröömre igent mondott, s meg is érkezett az előadás napján. Szállásomra vittem, jóízűen megebédeltünk sok finomságot tartalmazó utazókosarából. Ledől egy kicsit pihenni, én meg előrementem, hogy felkészülhessek a produkcióra. De a nagy izgalomban elfelejtettem, hogy nem ért

románul. Nem mert a helye után érdeklődni, végig ott állt az ajtóban, zavartan, elhagyatottan, pedig hát az első sorban lett volna a helye a lánya előadásán.

VI.

- Vişeban kezdetben egy kilencgyermekes magyar erdőőr családjánál laktam - meséli Ghizela, miközben a tortaformákat újra megszírozza, meglisztezi, tésztamasszát csurgat beléjük, és a sütőbe teszi, s míg azok sülnek, a krém elkészítésének is nekikezd: felolvaszt 400 g cukrot, majd belekever 50 g vajat, és hozzáönt 3 dl előre megfőzött, erős kávé. - Ezek nagyon kedvesek voltak velem, talán kicsit túl kedvesek is. A kisebbeket még este sem tudtam lerázni magamról. Körém gyűltek, könnyörögtek, hogy olvassak nekik mesét lefekvés előtt. Jóformán nem volt miattuk szabadidőm. Ezért csakhamar összeálltunk Terivel és Mişivel, és kényelmes, az iskolához közeli házat béreltünk, ahol senki sem zavart. Csak anyám türelmetlenkedő levelei. Egyre csak sürgetett, hogy többet járjak haza, mert: *„A ludaknak ezen időre ismét megnőtt a tolluk, őket ismét meg kell jó vigyázással mellyeszteni, hogy a tollal együtt bőrük ne szakasztassék. Húsz lúd egy font pelyhet szokott adni. A hosszú, meleg napokon mindenféle tésztaneműket szoktak a gazdasszonyok téltre készíteni, kiszáraztani és szellős helyre kosárákba félrerakni. Nem gondolná az ember, micsoda nagy könnyebbsége a gazdasszonynak, hogy a téli napokon levesbe való tészta-gyúrással nem kell az időt tölteni, és olyankor a tojás is ritka, most pedig elég van.”*

Az egyik vasárnap testvéreim régi barátja, Barabás Béla kopogtatott be hozzám. Jó családból származó, kellemes, sportos szépfiú. Egyetlen egy dolog hibádzott nála, hogy utálta a könyveket. Szerény vasúti tisztviselőként tengette napjait. Különben azért jött, hogy megkérje a kezemet. Végül is nagyon tetszett nekem, de valahogy éreztem, hogy nem vagyunk egymásnak valók. Mesélte, hogy anyámat is meglátogatta, aki nagyon kedvesen fogadta, bár úgyszólván ki sem látszott a munkából. Éppen cseresznyét és meggyet főzött be, s a pásztoroktól kapott friss sajtot gyúrta be hordókba túrónak, hogy legyen, amit a piacra küldhessen eladni, meg hát a kaszálás, aratás ideje is közeledett, a napszámosok ételmezésére is kellett gondolni. Ezért aztán a húsos és szalonnás hordókat is ellenőriznie kellett, az olvadásnak indulókat egy-két napra hűvös kéménybe aggatta fel, majd miután sós vízzel

le mosatta, ismét visszarakatta a kiszellőztetett, jókora ablaknyi méretű táblákat. Béla határozott kérdésére, hogy akkor számíthat-e rám, azt válaszoltam, hogy eljegyzésünket a sikeres román érettségijéhez kötöm, remélve-sejtve, hogy ezt a magyarok számára akkorjában óriásinak tűnő akadályt úgysem fogja legyőzni. A csinos fiú sokáig némán szorongatta kezemet az állomáson. Én meg szegény anyámra gondoltam, akinek apám halála után a kaszálást és aratást is egyedül kellett levevényelnie.

Akadtak más kérőim is: a regáti Duca, Bilt, a gimnáziumi tanár, Stănescu, ugyancsak egy regáti erdészmérnök, aki még anyámat is meglátogatta Sigheten. Még ma is talányos számomra, hogy miképpen értettek szót egymással. De a dolgot nem firtattam, nehogy anyámnak feleslegesen fájdalmat okozzak. Hajthatatlanul romantikus voltam, és elhatároztam, hogy szerelemből fogok férjhez menni. Imádtam a munkámat, sok barátom volt. Eszem ágában sem volt a férjhezmenetel. Ezért nem kis derűltséggel olvastam anyám éppen soron levő tanácsát, hogy *„...a kotlós tyúkokat most kell megülteti, hogy őszi csibéi legyenek. A csibék közül a magnak valókat ki kell jelölni, és a kakasokat kappannak kiheréltetni.”*

Az idő rohant, barátaim, ismerőseim mindenáron férjhez akartak adni. Anyám volt az egyetlen, aki nem tett ilyen irányú célzásokat. Őt akkorjában inkább az állataink érdekelték: – *A fejőstehenek június vége felé meg szoktak a legelőben szorulni és a szomjúság miatt csappanni. Hogy a gazdasszony ennek elejét vegye, a teheneket az udvaron hálassa, reggel és este megitassa, szájukat kimosassa, s ha lehet, megfürdesse, és a kertből mindenféle zöldséget hazahordasson nekik estére, és a sót el ne vonja tőlük egy héten is. A süldőket, amennyire lehet, kint kell futkároztatni, és engedni, hogy a sárban, vízben feredjenek: mert az idő is, a vérük is forró lévén, ezen állatok megvadulnak.*

Volt egy kedves barátom, egy református teológus, aki szebbnél szebb gondolatokat írt az emlékfüzetembe. Aztán ott volt a másik, Iepure, az izompacsirta tornatanár. Mindannyian óriási virágcsokrokkal, pralinés dobozzal érkeztek, és lógó orral távoztak. Eközben anyám otthon dinnyét és uborkát kapáltatott, sárgadinnyét heréltetett.

A hónap utolsó hétvégéjén hazautaztam. Anyám fáradtan, rosszkedvűen fogadott. Panaszkodott, hogy nem volt ideje csigakertet állíttatni vászonból, csigákat szedetni, és azokat salátával hizlalni. De a jácint-, nárcisz- és tulipánhagymákat sem szedette még ki, pedig annak már

Szent Iván napján meg kellett volna történnie, hogy Szent Márton napjáig hús, száraz helyen pihenjenek. Vasárnapi ebédre töltött káposzta volt, friss fejes káposztából. Délután a rozsmaring ágait bújtattuk le, és meggyecetet készítettünk télire.

VII.

- A vișeui, bizakodással teli, harmonikus kezdetnek egyszer csak vége lett - borul el Ghizela homloka, miközben a megsült tortalapokat vigyázva konyharuhára borítja, a formákat újra megszírozza, meglisztezi, tésztamasszát csurgat beléjük, és a sütőbe teszi, hogy ezek után figyelmét megint a krémnek szentelhesse: 3 tojásból és 4 kanál lisztből palacsintatésztát kever. - Kicsi tantestületünk feje felett gyülekezni kezdtek a fekete fellegek. A vihart az ortodox egyház idézte elő azzal, hogy egyre hangosabban kezdte követelni a görögkatolikusok megtérését. Egetverő kampányt indítottak. A maramureși falvakat ellepték a felkészületlen, buta kalugyerek, jelentős anyagi előnyöket ígérve a konvertálni hajlandó parasztsaládoknak. A bukaresti hatalom gőzerővel hivalkodó ortodox templomot építtetett minden község központjába, elbizonytalanítva az addig békében élő, két-három vagy több felekezeti közösségeket. A fentről jövő utasítások miatt az ellentétek egyre csak növekedtek, régi ismerősök, szomszédok halálos ellenségekké váltak. Elkekeredett vallási harc kezdődött.

Közben anyám otthon repesve várt, hogy megtanítsa az ilyenkor esedékes keményítőkészítésre, mert: - *Erre gyakorta szükség lévén, a gazdasszonynak ki kell választania ahhoz a legöregebb szemű és vékony héjú búzát. Tisztogassa, mosassa meg. A tejeztetés után pedig nyomattassa ki, és a keményítőt, jól kiszárastva, tegye száraz, hűvös helyre. A három pozsonyi mérőből egy mérő jőféle és 16-20 font barna keményítő szokott lenni. A megmaradott törkölyt a kinyomás után a tyúk, sertés és tehének jóízűen megeszik.*

Még a vișeui bizonytalan, gyűlölködéssel megterhelt légkörből sem volt kedvem hétvégeken hazamenni, anyám mellett robotolni. Hisz, ahogy naponta érkező leveleiben írta - elképzelhetetlen volt számomra, hogy annyi munka mellett mikor kerít magának erre is időt -: „A kajszibarack és spanyolmeggy most lévén legjobb divatjukban, mindenkiből kell szedni, és télre befőzvéen üvegekbe rakatni. A Boldogasszonyvagy gömbölyű szilva is ezen s a jövő hónapban szokott érni; tehát minthogy

ezt aszalni nem lehet, hordókba kell szedetni pálinkának. A dohányt már most kacsozni szükséges, és a virágbunkókat letördeltetni, sőt egyúttal az alsó négy levelet is szükség leszakasztani és elvetni.”

Mindettől szerencsésen megszabadított a cluji *Școala Normală*¹-ban eltöltendő, tanulmányaimat kiegészítő két vakációs hónap. – Az állam fizeti – érveltem családodott anyámnak –, közben meg tanítói fizetésünket is megkapjuk. Haza is küldhetek belőle. Mire ő azt válaszolta, hogy jobban szeretné, ha világtarásom helyett hazamennék, hogy közösen elvethessük a Béla anyjától kapott kel-, karalábé- és karfiolmagokat, hogy októberben jó leveleseket főzhessünk belőlük. A két-, legfeljebb háromesztendő sáfrányhagymákat is ki kellett volna ásnunk. És persze a székfűbujtást is el kellett volna kezdenünk. Türelmetlenül írtam meg neki, hogy innen sehogyan sem szabadulhatok, különben sem tudom, mi az a bujtás. Postafordultával kezemben volt a válasza: „*A gazdasszony válasszon egy szép, egészséges hosszú hajtást, hajtsa le a földre, rögzítse egy hajlított drótdarabbal vagy egy nagy kővel egy sekély árokban, és fedje le a szárát úgy 3 cm földdel. A meggyökerezés egy ideig el fog tartani, de tavasszal már jó eséllyel levághatja az anyjáról és új helyére ültetheti a növényt.”*

Az iskola és a lányok internátusa impozáns épületben volt, a magyaroktól elvett *Opera Română* háta mögött. Ebből lett később a *Casa învătătorului*, majd az *Institutul pedagogic*. Mi, a tizenkét maramureși lány voltunk az első „román széria”, akiket a Regátból származó tanárnők képeztek ki. Ezek fiatalok voltak, szépek, elegánsak és hajadonok. Dehogy mertem volna őszintén válaszolni türelmetlenkedő kérdéseikre, hogy miért szomorodom el, valahányszor levél érkezik anyámtól, aki elszántan sorolta legfontosabb teendőinket: „*Szent Jakab napja körül vessenek a gazdasszonyok az üres ágyakba répa- és téliretek-magot. Ezek még november elejére megnőnek. A fokhagymát kiszedvén koszorúba szükség fanni, megszáraztva és megtisztogatva. Az aratóknak kedves eledelük a tésztával savanyított ugorka; tehát azt már ilyenkor mindennap savanyítani kell, meghagyván a szárán a legelső, szép ugorkákat magnak. És a későbbi kelésből való kakasokat is most szokás kappanoknak heréltetni.”*

Eközben én hegedűjátékommal Ioana Gabor igazgatónő kegyeibe férkőztem, aki sokat segített a román nyelv minél jobb elsajátításában.

1 tanítóképző (román)

Internátusunk mögött nagy, elhagyatott gyümölcsös volt, ide húzódtunk vissza hűsölni a meleg nyári napokon. Ünnepekkor pedig itt fogadtuk a Maramurešből származó egyetemisták látogatását is. Főleg orvostanhallgatók voltak, egytől-egyig papeleány kolléganőim ismerősei. Csak én nem ismertem senkit! És láss csodát: a legszimpatikusabb, Petru Vlad, a harmadéves medikus, a lányok kedvence, engemet hívott sétára. A csoda megtörtént, szívemet nagy melegség töltötte el! Legszívesebben az akkoriban jórészt magyarok lakta, Házsongárdnak nevezett temetőben kóboroltunk. Csapongó beszélgetéseinket hol románul, hol magyarul folytattuk. Petru, ha lehetett, anyanyelvére fordította a szót. Én meg készségesen követtem. Valahányszor megakadtam, vagy tapintatosan mosolyogva kijavított, vagy forró, szenvedélyes csókkal fojtotta belém a magyar szót egy-egy árnyékos szegletben megbúvó padon.

VIII.

- A nyári vizsgák után, az eredményhirdetésen kiderült, hogy a második legjobb lettem - derül fel Ghizela arca, miközben a krémhez szükséges palacsintatésztát felteszi főni, és vigyázva cukrot kever hozzá, kakaót szór bele, és a masszát sűrűre főzi. - Ekkor történt, hogy az új állam törvényt hozott: minden továbbképző iskola első két végzőse bármelyik egyetemre felvételi nélkül beiratkozhat. Második lévén többen biztattak, hogy itt a nagy alkalom, választhatok. De nekem eszem ágában sem volt Clujon maradni. Szívem kedves Vișeumhoz húzott, ahol - a vallási ellentéteket leszámítva - boldog voltam és biztonságban éreztem magam tituláris tanítónőként.

Petruval való megismerkedésem óta anyám szemrehányó levelei egyre kevésbé érdekelték. Csak ímmel-ámmal válaszolgattam rájuk. De ő hajthatatlan maradt: *„A lennek és kendernek töretése és tilolása most a legműlhatatlanabb foglalatossága a gazdasszonynak. És most van a legtöbb ideje varrásra, szárasztésztá-csinálásra, tehát ezt folytassa. Már a múlt hónapban megszedetett Boldogasszony-szilva ezen időre a hordókban megérett, amelyet mihelyt észrevesz, a gazdasszony a főzéshez hozzáfogjon, különben ha a szilva-törköly annyira megforr, hogy ecetszagot gőzöl ki magából, felével is kevesebb pálinkája fog csepegni. Ekkor főzetik a gazdasszonyok a meggy-pálinkát is. Többféle körtefajok menván tökéletes-ségre, el ne mulassa a gazdasszony az arra valókat liktáriomnak megszá-*

rogatni, és a felesleg valót a téli szükségre megaszalni s félretenni. A duránci és hosszú vagy besztercei szilva is kezdi a férgesít hullatni: ezt tehát a gazdasszony szedesse hordóba a cselédekkel, és ősszel főzesse ki a konyhában kevesenként. Az ürömszedetésnek most lévén ideje, a gazdasszony ezt is szedessen, s amihez ingyen juthat, ne vegye pénzen.”

Az örömteli, együtt eltöltött házsongárdi délutánok egyikén Petru elmondta, hogy megunta az orvosit, és át szeretne menni a görög-katolikus teológiára, mire én nagyon elbizonytalanodtam. Kikerekedett szememet látván megnyugtatót, hogy az ő felekezete nem gyakorolja a cölibátust, ő majd papként is feleségül vehet.

IX.

- Anyám nagy örömeire és Petru nagy bánatára az iskolakezdésig hátramaradó időt otthon töltöttem - folytatja Ghizela, miközben a tortaformákat újra megszírozza, meglisztezi, tésztamasszát csurgat beléjük, és a sütőbe teszi, majd 600 g vaját cukorral kikavar, és összekeveri a kihűlt kávé, kakaós masszával. - Az ikrek férfiak lettek: Miklós a CFR-nél szakképzetlen munkás, Feri mészárossegéd volt. Béla, a legkisebbik, még iskolába járt. Segítségem időben jött, mert éppen magyarországi vendégeink érkeztek. Margit, akinek elege lett Budapesten a sok erdélyi menekült siránkozásából, hazakéredzkedett, hogy gyerekeivel egy kicsit megpihenhessen, mert hozzájuk közben beköltöztek Mózsai sógorom székely rokonai, ők is menekültek voltak, s a leszegényedett magyar fővárosban annyi száznak nem győztek enni adni.

Nővérem két gyerekével meg is érkezett a Tisa hídjához, ahol a határállomás volt, de nagy kétségbeesésére a román határőrök, *nu se poate*²-t hajtogatva, nem engedték át őket. Hiába suttogetta kezét tördelve, hogy ő csak szülővárosába szeretne hazatérni. Ekkor Miklós, az elénk siető fiútestvérem addig ügyeskedett, míg a gyerekeket átcsempészte a hídon. Nővérem meg lógó orral, porig sújtva a sok *nusepoate*-tól, visszafordult.

A gyerekek aztán sokáig anyámnál maradtak. Nagyon le voltak gyengülve, főleg a kétéves, különben is rossztékű Zalán. Nekifogtunk etetni őket, hol szép szóval, hol fenyegetésekkel. A fiúcska Bélát

2 nem szabad /nem lehet (román)

szerette a legjobban, mert ő, ha legeltetni indult a teheneket, a vállán mindig magával vitte. Gizike nemsokára vidáman hancúrozott a kertben, nagyon kedves kislány volt, mindenki Pöttömknének becézte.

A két gyermek örömet, jókedvet, bizakodást hozott anyám házába. Gizike esténként, vacsora után melléje telepedett, kikerekedett szemmel, érdeklődve hallgatta nagyanyja idegen, mert nem a budapesti világról szóló tanácsait: – *A hosszú szilva már most tökéletesen érett lévén, a szépjét hámozni, köménymaggal meghinteni, dió- s mandulabéllel megtömvén, liktáriumnak kell száraztani, másrészét befőzni, s a feleslegesnek valót megaszalni vagy hordókba pálinkának szedetni szükséges. Ugyan az őszi barackkal is ezt szokták a gazdasszonyok cselekedni. Míg derek nem járnak, télre való szőlőt is kell szedni, és hogy tovább elálljon, valamennyire a napon megfonnyasztani. Be is szokták a szőlőt főzni csemegének, és szőlőzsírt is csinálnak abból. A magvas kendert, ha magvát megérlelte, ki kell növetni, magvát kicsépelni, s a szálatokat kévékbe kötve jó helyre, ahol az egér nem jár, elrakni jövő májusig, és akkor eláztatni s elcsapatni, amikor az hamarább s szebben is ázik s könnyebben is törik az idő melegsége miatt.*

Míg én étvágytalanul, alvajáróként teljesítettem szigorú, számomra egyre értelmetlenebbé váló utasításait: – *Szent Mihály nap előtt még egyszer ki kell a szobákat és konyhát meszeltetni, minden faedényt megköporoztatni, a vasedényeket a rozsdától megtisztíttatni, a rézedényeket megcineztetni, a cint megsiklózni, az üvegeket kifőzetni, az ablakkarikákat megmosatni és a nyoszolyákat kiforrázní, székeket, kanapét kipálcázni, ágyiruhát kiszellőztetni. A lelket csak Petru szerelmeslevelei tartották bennem. Nem félttem anyám cenzúrájától, mert ha fel is bontotta őket, egy szót sem értett volna belőlük.*

Gizike anyámat a baromfiudvarra is készségesen elkísérte. Láthatóan élvezte a véres kezű, tollfosztó kövér cselédek munkáját, és elfogadta nagyanyja tanácsát: – *A ludakat most harmadszor szokásos megmellyeszteni, hogy míg a hidegek bekövetkeznek, újra megpelyhesedjenek. És nagy buzgósággal segített a túrókészítésben, mert anyám szerint az őszi gyenge sarjú kövér tejet csinálván, s a legyek is veszni kezdvén, a gazdasszony most nyomat télrevaló kövér sajtot s veret túró. Jó lesz majd ezt az adventi böjtben elővenni.*

A ház körüli munkákban fulladozva – cselédeinket jócskán megzavarta a változás, sokan közülük szó nélkül otthagytak, és a könnyebb

szolgálattal, busás fizetéssel kecsgető román főváros felé vették útjukat – őszi és telelőgyümölcsöket szedtünk, raktunk el. Kint telelő palántákat, téli salátát ültettünk. Az őszi vetéshez búzát, rozsot rostáltunk, mostunk, szárítottunk és szitáltunk. A letöretett és hazahordatott kukoricát felkötöztük, a magnak valót a legérettebb fejkéből különválasztottuk s félretettük. A Szent Mihály hetében esedékes szüret előtt kimostuk az ecetes és törkölyös hordókat, kádakat, hogy az ecetnek való szemeket és az égettbornak való törkölyt lehessen mibe félretenni. Érett diót vertünk, homokba eltettünk.

Estéknént olyan fáradt voltam, hogy remegő kézzel, félálomban olvastam el Petru egyre szenvedélyesebben szóló, számomra nem mindig érthető levelét. Verselni kezdett a drágám. Szavai szerint ezt a kolozsvári sétatéri tó partján írta: „*Să sărim în luntrea mică, / Îngînați de glas de ape, / Și să scap din mînă cîrma, / Și lopețile să-mi scape; // Să plutim cuprinși de farmec / Sub lumina blindei lune – / Vîntu-n trestii lin foșnească, / Unduioasa apa sune! // Dar nu vine... Singuratic / În zadar suspin si sufăr// Lîngă lacul cel albastru / Încărcat cu flori de nufăr.*”³

Ezek a némelykor idegenül hangzó szerelmes jelzések bizakodással töltöttek el. Másnap morgolódás nélkül, sőt mosolyogva válogattam ki a kerti méhesből behozott legszebb lépeket, a többbit kiolvasztottam, a viaszt kisajtoltam, hogy anyám tudja eladni, vagy kész gyertyáért elcserélni. A sáfrányágyakat is szó nélkül begyomláltam, felástam, meggereblyéltem, hogy a jövő hónap elején, amikor én már nem leszek anyám mellett, könnyebben virágozzanak.

X.

– A hajnali állomásra megint egyedül mentem ki – sóhajtja Ghizela, miközben az utolsó rend megsült tortalapot is kiveszi a sütőből, most már 12 tortalap pihen a megcukrozott, fehér konyharuhákon, majd az elsőt vigyázva kerek, forgatható tortaállványra helyezi. Hajlított krém-símító spatulával vékonyan megkeni, majd ráteszi a következőt, azt is megkeni; a tizenkettedik lapot üresen hagyja. – Előző este anyám olyan

3 Petru Mihai Eminescutól, a neves román költőtől vette kölcsön ezt a verset. „Majd beugrunk csónakunkba, / Melyhez halk habok simulnak, / Kormányunk kihull a kézből, / Evezőink is kihullnak. // Siklunk drága bűvöletben / Hold süt, ránk szítál a fénye, / Szellő suttog benn a nádban, / S cseng a hullámok zenéje. / Ó, de nem jön... Fáj a szívem, / S csak sóhajtok, árva lélek, / Partján sárga-vízirózsás, / Csodakék tavam vizének.” *Lacul*, Finta Gerő fordítása.

viisszautasítóan, dölyfösen viselkedett velem, mintha távozó cselédje lennék. Ezért el sem búcsúztam tőle. A még sötét peronon nagy csodálkozásomra Miklós öcsém várt, a román állami vasutak alkalmazottja. Kópésan megsimogatta az arcomat, majd kezembe nyomott egy fehér spárgával gondosan átkötött cipősdobozt, azzal, hogy anyám küldi, s hogy ő szerencsét kíván az új, idegen világhoz.

Az előző napok megerőltető munkáitól olyan fáradt voltam, hogy felszállás után azonnal elaludtam a túlfűtött fülkében. Álomtalan álmomból a kalauz bácsi riasztott fel, hogy kisasszony, le kéne szállni, mert megérkeztünk. Feldúltan, rémültem ragadtam fel bőröndömet, félálomban sodródtam a Vişeu de Sus-i peronra a többi leszállóval. A köszöntől büzlő ködbe, gőzbe belehasító sípolásra a szerelvény lomhán meglódult. Bőröndömre rogyva csak most ért el agyamig, hogy anyám dobozát a fülkében felejtettem. Feneketlen kétségbeesésemben némán zokogni kezdtem, fekete körmömet combomba mélyesztettem. Levegő után kapkodva lelkemet hatalmába kerítette népem tragédiája. És csepegni kezdett ölemből a hónaponként elpusztuló fekete vér. Miközben látni véltem egyedül maradt, fáradt anyámat, ahogy a szürettel járó bajok végén újra kitisztítja, kiszáritja az éléskamrákat és télire telirakja mindenféle eleséggel. És hallani véltem, ahogy hajamat simogatva suttozja: – *Ez józan megítélést és megfontolást kívánó dolog, mert amint mondják: üres kamarának bolond a gazdasszonya; de ellenben az is hiba, hogyha a kelletténél rakottabb, úgyhogy fele is elvesz a bennlévő holminak.*

Iskolába indulás előtt haját mostam, körmöt vágtam, és elhatároztam, hogy az új tanévnek még nagyobb lelkesedéssel vágok neki. Elterveztem, hogy a lányokkal zenés-táncos műsort szervezek: betanítom nekik a pillangótáncot, a francia *quadrille*-t, a matróztáncot és természetesen néhány román néptáncot. Serényen igyekezve közben elfejteni, agyamból kitörölni a régi világot. Anyámat, testvéreimet, szülői házamat, mert éreztem, hogy az új világba... Nem is tudom, hogy mit éreztem.

Közben jártamban-keltemben azt tapasztaltam, hogy a vişeui gazdasszonyok nem törődtek azzal, hogy a friss veres- és fokhagymát vásárra vigyék. És nem küldték az egész télre való gabonát a malomba a molnárhoz, hogy megmondják neki: búzakását és grízt se felejtse el csinálni. Ahogy anyám tette. Nálunk, mikor a liszt a malomból hazakerült, azt ő, mielőtt lisztesládába nyomta, még tekenőkre öntötte,

megszáritotta és meg is szitálta, hogy meg ne dohosodjék vagy csomósodjék.

Zenés-táncos műsorunkkal nagy sikert arattunk, az előadást többször is programra tűzték a különböző nemzeti évfordulók alkalmával.

De a dértől megcsípett, megpuhult csipkebogyót sem szedte le senki, hogy télre befőzze. Úgy, ahogy Simon Júdás napja körül sem törődött senki a fejes- és kelkáposztával, amit ekkor kellett volna begyalultatni és hordókba tenni, savanyítani. Anyám a káposzta után még a kerékrépát is legyalultatta és savanyította. Mert ez is jó téli eleség volt, ha akadt hozzá tejföl és disznóhús. Úgy emlékszem, ezek után otthon, a fűtés kezdete előtt a kéményeket is kisépertette. És a rokkákat vagy guzsalyakat az esztergályossal kijavíttatta, hogy készen álljanak a hosszú téli estékre.

Abban az időben Vişeu de Sus-ban sok zsidó élt. Legtöbbjük kereskedő volt, de voltak köztük értelmiségiek is. Ezek nagy luxusban éltek, és sokat adtak gyerekeik neveltetésére. Kitérő lelkesedéssel fogadták táncóráimat is, mert nagyon ragaszkodtak ahhoz, hogy lányaik minél műveltebbek, elegánsabbak és kecsesebbek legyenek. Megbecsülték erőfeszítéseimet, és sokat hálálkodtak, ahogy csak a zsidók tudnak hálálkodni. A fakereskedők voltak a leggazdagabbak, a többiek inkább szegénynek számítottak. A zsidók fiaikat a *chájder*be járatták. Ott rabbik tanítottak. Kemények voltak, nem úgy, mint mi. Reggel négykor már keltették őket, menniük kellett imádkozni. A rabbi meg onnan nem engedte el őket hamarabb, mint fél nyolc, negyed nyolc. Akkor hazaszaladtak reggelizni, utána jöttek iskolába. A zsidó lányok ügyesebbek voltak a fiúknál. Nagyon igyekvőek, és igazán a legelegánsabbak. A *purim* ünnepük alkalmával a legkülönbözőbb ingyencségek kerültek az asztalaikra. Ilyenkor hálájuk jeléül elhalmoztak minden jóval, azt sem tudtam, mit kezdjek a sok finomsággal. Legnagyobb részét elajándékoztam szomszédjaimnak, akik a cukrozott málén kívül nem nagyon ismertek más édességet.

XI.

- Mi, tanárok, tanítók nagyon vidám emberek voltunk - olvaszt fel Ghizela 250 g cukrot, és rákeni a legfelső lapra, majd vajas késsel 32 részre osztja a még folyékony glazúrt, vigyázva, hogy a késről sohase fogjjon el a vaj. - Emlékszem, egyik alkalommal, Márton nap körül

lehetett, meglepően szép időben, kirándulni mentünk a Vaser völgyébe, a nagy hegyek között megbúvó csodálatos helyre. Az utat két nagy lovasszekéren tettük meg. Énekünktől zengett az egész vidék. De a macărlăui gáthoz érve elcsendesedtünk, mert furcsa temetőre bukkanunk. Német katonák temetője, magyarázta a gátőr. Lenyűgözött a sok, fenyőfából készült, egyszerű fejfa katonás rendje, s a feliratokon néha az elesett fiatal katonák neve, katonai rendfokozata, legtöbbször meg csak annyi, hogy *drei deutsche Jäger*⁴. Bizony sok anya és apa jön ide sírni a messzi távolból – mondta felsóhajtva a féllábú öreg. És egyszer csak, mintha a német anyák könnye az én arcomon folyt volna végig, elátkoztam azt a rettenetes háborút. De az is lehet, hogy halott apám jutott eszembe. Vagy tán anyám utolsó levele, amelyben már meg sem szólított, csak darálta a magáét, hogy: *„Míg el nem fagy, a gazdasszony az egész veteményeskertet ásassa fel. Ennek kettő a haszna: egyik az, hogy a föld megpuhul és meghízik; a másik pedig az, hogy tavasszal, mihelyt legkisebb jó napok szolgálnak, puhán fel lehet újra ásni. Az elkészített fonószereket elő kell szedni, és elrendelni, ki fog fonni lent, virágoskendert, magvast, szöszt és kicsoda csepűt. Ha maga a gazdasszony nem érkezik: a fonók közé kell rendelni egy első fonót, aki a többieknek mind serény, mind jó munkájukra vigyázzon. A fonóktól szombaton este minden héten számon kell kérni a fonalat, és meg nem engedni, hogy egyiknek fonása a másikéval összekeveredjék. Erre nézve a motollákat és csörlőkarikákat számmal is meg kell jegyezni, és így eszerint magukkal megítéltetni, melyik font szebbet és többet. A gyermekekkel és növendékekkel kukoricát kell estvéneként morzsoltatni, s ha ebbe beleunnak, vagy már eleget morzsoltak, tollat fosztatni. Ha akadnak a háznál még béresek, azok faragjanak sütőlapátokat, szénvonókat, sulykokat, csináljanak hizlalóketreceket, kössenek szakasztóvékákat, és fonjanak borító- s méhkasokat, törjenek hajdinát és kölest, vágjanak szecskát s öröljenek sót.”*

Sokszor jártunk Vișeu kedvenc mulatóhelyére, a város közelében lévő Valea Vinului-ba is. Jóízű ásványvize volt, amely romantikusan kanyargott a vad természet ölén. Egyik alkalommal magamhoz vettem anyám legutolsó levelét, amelyet már nem volt időm elolvasni megérkezésekor, mert a társaság türelmetlenül szólítgatott a kibérelt lovaskocsikról, hogy indulnunk kell. A kibontatlan levelet táskámba csúsztattam, s

4 három német vadász (német)

vidáman felkapaszkodtam a pokróccal letakart ülésre. A késő őszi erdő gyermekké varázsolt mindannyiunkat. Hancúroztunk, bújócskáztunk ebben a mesés színekben pompázó, jószagú világban, feledve összes gondunkat-bajunkat. Aztán, belefáradva az önfeledt játszadozásba, egy közeli fogadó durván ácsolt asztala köré telepedtünk, és *tulburelt*, erjedésnek induló mustot kortyolgatva jókedvű beszélgetésbe kezdtünk. Szóba kerültek a diákok csínyjei, idősebb tanárkollégáink rigolyái. És az ortodox pópák; ósdi vallási praktikáikon és gondozatlan kinézetükön combunkat csapkodva gúnyolódtunk. Később, hogy, hogy nem, a családjainkra terelődött a szó. Regáti társaim azzal dicsekedtek, hogy otthon hősként emlegetik őket, igazi kolonistáknak, hittérítőknak, akik, dacolva a mostoha körülményekkel, magukra vállalták a megpróbáltatásokat, csakhogy igazi románokká változtassák az erdélyieket. Mikor rám került a sor, tanácstalanul széttártam a karomat. Aztán hirtelen eszembe jutott anyám levele, elővettem a táskámból, kibontottam, és átabotában, mert csomó szavának román megfelelőjét még nem ismertem, fordítani kezdtem legújabb intelmeit: *„A sertések ezen és jövő hónapban szoktak malacozni; tehát a gazdasszony a felesleg valót kopassza meg és füstölje fel. A sertések a hídláson, mennél közelebb vannak a meghízáshoz, annál kényesebbek, és megkívánják a gazdasszonynak maga szemét; azért is szükséges száraz almot vettetni alájuk, a hídlást kitisztíttatni, a vályút minden etetés előtt kitakarítani és friss sós vízzel itatni hetenként. A ketrecekben hízó ludakra, récékre, kappanokra és pókákra nézve a tisztaságot, rendes eledelt és csendességet gondosan meg kell tartani. A téli gyümölcs a pincékben ilyenkor leginkább romolván, a rothadtat ki kell válogatni. Éléskamránk nedves és meleg, a zsiszik és egyéb férgek majd mindjárt elszaporodnak: azért is a lisztet a ládáknak megkeverni, a főzelékeket megrostálni, a szárasztészta és gyümölcsöt kiszellőztetni, a penészt mindenről letisztítani, a port leseperni, szemetet kivettetni és a befőzöttet, vaját, sajtot, zsírt, mézet, szappant, keményítőt megvizsgálni el nem lehet mulatni. Ha a sajt meg talált keményedni, azt így kell ismét megfrisselni: végy salétromot, és azt tűzön megpuffasztván ereszd fel fehérborral, és főzd együtt mindaddig, míg a salétrom megcsendesedik. Ekkor vedd le a tűzről és engedd meghidegülni. Továbbá márts be egy tiszta ruhát, és ezzel gombolyítsd be a sajtot, s tedd le a pincébe. Huszonnégy óra múlva hozd fel, és a ruhát levévén, ismét megáztatva terítsd a sajtra, amely ettől jóízű és ismét puha lesz. A savanyú káposztával, míg meg nem érik,*

legtöbb baja van a gazdasszonynak, mert a sós víz hol a hordón eszi ki magát, hol felül folyik, hol pedig a hidegség miatt éppen nem akar érni, ha ellenben igen meleg a kamara, hamar ellágyul. Erre nézve reá gyakor szem kívántatik és tisztaság. Ezen hónapban a tyúkokat jobbacskán kell tartani, és akik a friss tojást kedvelik, a tojókat trágyával kirakott ólakban tartják. Így hamarabb elkezdik a tojást, ha meleg helyen legelnek, kivált pedig a jércék, ha az ősz hosszú, kint is tojnak.”

Furcsa, akadozó, mert sok helyen érthetetlen monológomtól a vidám társaság lassacskán elnémult. Némelyikük már akadozó beszédem közben, szemlesütve vagy dacoskodva, felállt az asztaltól és kiment. De én ezt sokáig nem észleltem, mert úgy éreztem, hogy fordításommal közelebb hozom anyámat új világomhoz. Hogy románul megfogalmazva életének értelmét, őt is, és régi életemet is átmenthetem ebbe az idegen világba. Szemlesütve kínlódtam anyám intelmeinek fordításával. Aztán egyszer csak azt észleltem, hogy a háttérből türelmes segítőm érkezik. Az éppen Vișeu de Sus-ban tartózkodó, társaságunkhoz csapódó Vlad Petru, a szépreményű cluji, orvosiról frissen a görögkatolikus teológiára átiratkozott hallgató.

A kiüresedő kocsmában leült mellém. Kezét számra téve fülemhez hajolt, és szenvedélyesen szavalni kezdte legújabb költeményét: „*Iar umbra fetei străvezii / E albă ca de ceară – / Un mort frumos cu ochii vii / Ce scînteie-n afară. // – Din sfera mea venii cu greu / Ca să-ți urmez chemarea, / Iar cerul este tatăl meu / Si muma-mea e marea. // Ca în cămăra ta să vin, / Să te privesc de-aproape, / Am coborît cu-al meu senin / Si m-am născut din ape. // O, vin' ! odorul meu nespus, / Și lumea ta o lasă; / Eu sunt luceafărul de sus, / Iar tu să-mi fi mireasă.*”⁵

XII.

– A téli vakációt anyámmal töltöttem Sigheten – sóhajt fel Ghizela, és a torta szélét bekeni krémmel, krémsimító lapáttal megegyengeti, majd beszórja őrölt dióval. – Alighogy megérkeztem, máris darálni

5 Ez a lírai részlet ugyancsak Mihai Eminescu tollát dicséri: „De az átlátszó arc fakó, / mint a tavasz fehére, / bár szeme lobban: szép halott, / nem színesíti vére. // – Hazából hozzád jöttem, ím, / mert hívtál szomju szemmel. / Az én apám a fényes ég, / szülőanyám a tenger. // Hogy otthonodban lássalak / s találkozzunk mi ketten, / szikrázva mélybe szálltam és / az árból újra lettem. // Hagyd itt világod, kedvesem, / eljöttem, lásd, utánad. / Az égi Estifény vagyok, / elviszlek, mint arámat.” *Luceafărul*, Aprily Lajos fordítása.

kezdte végtelennek tetsző litániáját: – *Ezen hónapban több a tüzelés, ilyenkor nagyobb vigyázás kell a tűzre, s a kéményeket is ki kell tisztítani. A tyúkok a kendermagtól hamarabb kezdenek tojni, és a tojások is nagyobbak; de ha egyszer elkezdenek tojni, szűkebben lehet őket táplálni. Már most többféle égett borai lévén a gazdasszonynak készen, ítélje meg, mi kell a házi szükségére, és mit adhat el pénzen, és kinek? Úgy-e amint van, vagy pedig rozsolisnak csinálva? Mert a magyar gazdasszony különös tulajdonsága a vendégeknek szívesen látása, de ha mindent pénzen kell venni, sokba kerül a háznak a szíveség. Errenézve a gazdasszony, ami a maga házából kikerül, pénzt ne adjon azért.*

Egy délután nagy örömömre Sighetre érkezett Vlad Teri. A távoli Botiza nevű faluból jött, ahol édesapja görögkatolikus pap volt. Elvittem anyámhoz, aki közvetlen, kedves és főleg vicces természete miatt pillanatok alatt megkedvelte Terit, és azonnal meghívta, hogy lakjon egy darabig nálunk.

Közben elérkezett a disznóölés ideje. Anyám az ezt megelőző napokon sót örölt, füstölni vastag mogyorófaágakat hozatott. Megáztatta és kitisztította a tekenőket, előkészítette a hurka- és kolbásztöltőket, majoránát, borsot tört, citromot, fokhagymát tisztított. Persze minket is befogott, Teri nagy lelkesedéssel, én összeszorított foggal teljesítettem katonás utasításait.

A Miklós napjának hajnalán leölt állatot anyám rozsszalmával perzseltette meg, mert szerinte a tűztől félig megsült szalonna a sózás után keményebb, ikrásabb, fehérebb és jobb ízű lesz.

– *Vannak, akik forró vízzel kopasztják, ami igen tiszta és szapora, de általában azok is szalmalánggal háromszor-négyszer megfuttatják, míg a szalonnabőr szépen megpirosodik. Az egy- vagy másfél esztendő sülődöknek a legfinomabb a sódarja és sonkája, ezért amíg tehettem, kettőt is felhizlaltam erre a napra –* magyarázta az ámuldozó Terinek. – *A minden napra oly szükséges vastag szalonnát a hároméves állatok adják. A kiáztatásra, besózásra és felfüstölésre nagy gondot kell fordítani, mert ettől lesznek jóízűek, szép színűek és tartósak a szalonnák, sonkák és sódarok.*

Miután a mészáros a sertést felbontotta, a szalonnatáblákat tekenőbe, a sonkákat és sódarokat anyám külön edényekbe tette, és hideg vízben jól kiázattatta, hogy a víz a vért és más váladékot kiszívja, mert ezektől a hús sárga színűvé vált volna és hamar avasodott.

A szalonnát szitált sóval jól bedörzsölte, és két napig állni hagyta. Majd lemosta és újra besózta őket, hogy két hétig szellős helyen szikkadjanak. Ezután következett a füstölés, csakis mogyorófával, ami csak addig szabadott tartson, amíg a füst a táblákat mindenütt megfogta és megkeményítette. Ezek után szellős helyre rakta, ott is maradtak egészen tavaszig.

- *A sonkákkal és sódarokkal már több baj van* – magyarázta az egyik zimankós reggelen. - *A frissen kivágott és vízben kiáztatott darabokat sózd be jól, kivált a csontok körül. A sóhoz egy kicsi salétromot is keverhetsz, mert attól szép piros lesz a hús. Azután hints reá egy kanál törtborsot, fél marék törtsalétromot. Majd 6 babérlevelet és 6 cikk fokhagymát összezúzva dörzsölj reá. A sonkákra fél kanál fenyőmagot és néhány szem koriándermagot is tehetsz, ha nem idegenkedsz a fűszeres sonka íztől. Az így elkészített sonkákat tedd egy dézsába, önts reájuk vizet, de csak annyit, hogy félig lepje el. Tartsd e páclében két hétig a húst. Ez idő alatt mindennap meg kell forgatni. Két hét múlva akaszd füstre; ha jó hideg füstön tarthatod, az sokkal jobb, mint a hirtelen (meleg) füstölés. Elég, ha a sonka a füstön 3-4 napig áll. Azután leszedheted és jó szellős kamarában eltarthatod fél évig is.*

A karácsony és szilveszter hamar eltelt. Én végig fehér lovon érkező királyfiakról álmodoztam. Teri legtöbbit a nálánál nyolc évvel idősebb unokatestvéréről, Vlad Petruról áradozott, a cluji teológusról. Ilyenkor én meg némán nagyokat nyeltem, vagy sóhajtoztam.

XIII.

- Ma már sokkal egyszerűbben látom az egészet – sóhajtja Ghizela, és a habzsák végére csillagos tortadíszítőt csavar, a megmaradt krémet belemeri, és vigyázva kidíszíti a torta peremét. - Az ember életében felbukkannak lehetőségek. Némelyek észre sem veszik azokat, mások félnek megragadni. Egyesek gondolkodás nélkül belevágnak, mert azt hiszik, épp megváltják a világot. Van, aki csak hagyja magát sodorni, mert igazából mindegy neki, csak történjen valami. Aztán bárhogy is legyen, a végén vagy megbánják, vagy elégedetlenkednek, másokat hibáztatnak, feladják, vagy ragaszkodnak ahhoz, ami van, pedig nem is a saját meggyőződésük.

A végén Ghizela a torta közepére virágmintát ügyeskedik, majd köréje írja: IPSE 58. Isten éltessen! Még anyámtól tanultam ezt a dobostorta-receptet.

Nagy Lea
KIMONDATLAN

A fülembé ordít valami egészen kicsi távoli sor,
és már elhiszem, hogy van más is ezen a bolygón,
aki elfelejtette saját magát valamikor,
amikor még meg sem született,
inkább csak sejtette, hogy fájni fog,
és úgy döntött, vállalja mindazt, ami egykor,
valaha, és mindig körülvesz bennünket.

Aztán továbbsétált az Uránuszon,
majd visszaharapott, ha muszáj volt,
és kék öltönyben ejakuálta fel mindazt,
amire nem volt szüksége, csak kellett valami,
amit elhisz, és nem hazudtolja meg saját végítéletét,
mert azt tanították neki, hogy elhinni illik,
és ha elhiszed, magadat érted meg, mármint,
érted, hazudsz, és végtelenül hazudsz saját magadnak;

pedig a kimondatlan igazság egy tükör tőlem,
magamnak, amibe nem merek belenézni,
mert aki rám vigyorog, sokkal kevésbé élvezte
az együttlétek vad közhelyét, mint én,
és mégis hangosabban dicsérte, tudod,
mint amikor egy megafonba ordítottál valamit a politikáról,
miközben a fülembé ordít valami egészen kicsi távoli sor,
hogy ne halljam hallhatatlan suttogásaidat.

KAPASZKODÁS

Az ölelés fénysebességgel megy át rajtunk.

Csupán a soha el nem tűnő kapaszkodás
marad meg. Már mint rajtunk.
Mert *taxidermista* nem leszek,
nem ülök majd kitömött macska
testeden, örülve, hogy milyen élethűen
emlékeztetsz arra, akit meglőttem.

Humanitárius állattartó sem leszek,
aki fület vakar önmagáért, gügyög
és tápot vesz. Két hülye metafora,
de van, hogy csak így mondható el,
hogy mennyire *kimondhatatlanul*.
Vég vagy kezdet, nem számít.

Az ölelés fénysebességgel megy át rajtunk.

Szívcsapda, 2012

Ion Nete

AZ ÁRNY(AK) ÉS BLACKY¹

Megdermed a mennydörgés morajló robajára, amely mintha egyenesen a felhőkből szakadt volna alá: *Ekkora behemót kutyát tartasz odahaza, és nem szóltál nekem?*

A rettenetes mennykőcsapás először mintha belesulykolta volna talpaival a földbe, utána pedig úgy érezte, hogy a hetedik mennyországba röpíti. Látja a testét – mintegy villámfényben – töméntelen szilánkokra röpülni szét, amelyekből aztán zöld színű csillageső záporoz alá. A szerterajzó káprázat kitart egy ideig, majd belevész a végtelenbe.

Az „egyet-földet rázó mennydörgés” hangja oly hirtelen elhal, mint ahogyan támadott. A nap fénye fokozatosan újra erőre kap, körülfolyva az ismert, mindennapi világot, amely továbbhalad megszokott útján. Mintha mi sem történt volna! Csupáncsak annyi, hogy körös-körül a mindenség, a táj teljességgel más képet mutat, mint volt annak előtte.

A nap állásából ítélve úgy dél felé járhatott az idő.

Ebből arra következtet, hogy a pillanatnyinak észlelt zűrzavar, bizony, hosszabb ideig is eltarthatott.

A látványt a láthatárig nehéz egyetlen pillantással átfogni. Ennek mélyéről mindegyre árnyak támadnak és tűnnek el a semmibe.

Nem akar hinni a szemének, amikor minden árny körvonalaiiban saját magára ismer. Az árnyak lomha lépései mintha az ő testét hordoznák végig a tájon, a bársonyos zöldben sáros lábnyomokat hagyva maguk után, hogy aztán a láthatár mélye felé tartó világosabb színű ösvénnyé álljanak össze, amelyre az ég nehéz, kék kupolájának a pereme támaszkodik.

Szünet nélküli titokzatos sürgésük miatt az árnyak óriási hangyák rendezetlen sorát idézik, ahogyan a látóhatár vonalán az ég és föld között körbefutó alagút mélyébe ki-be járnak.

Hosszan kitartott ének furcsa zaja tölti be a tisztást, amelyet a szél által összegubancolt erdő zúgása kísér: *Emberke éld az életed / hogy végül elpatkolsz erre mérget vehetsz / hol s mikor ezt nem tudhatod /*

1 Szeretettel köszöntjük a 80 éves Ion Netét. (A szerk.)

eszeddél bárhogy kutatod / sose tudod meg mit hoz a jövő / illúziót lát csak a két szemed / hogy jó utat választhasz azt csak képzeled / áhítózol az égi jutalomra / ám az erdei tisztást soha meg nem leled / ahova egyszer – véletlen – eljutottál / csak jársz csatangolsz öntudatlanul / mintha egyszál-egyedüli árnyék volnál / máskor az egy csapattá sokasul / hogy egymás között elcseveghesetek / arról ami volt egyszer megesett / de sose lesz belőle még egyszer valóság...

A szilánk-tömkeleg mintha egy pillanatra felhő alakját venné fel, de újra darabokra hull szét. Ez az állandó átváltozós mozgás így folytatódik megállás nélkül, amint a zöld gyík letört farkáról is úgy hírlik, hogy napnyugta után hagyja abba csak az állandó rugdalózást.

Egészen addig, amíg a lebegő homályból egy árny huppan a földre. Háromszor átbucskázik a fején, majd ijedten körbekémelel. Kábult fejével pillantja meg maga körül a port, amivé eddig annyiszor szétesett széttörhetetlennek hitt alakja. Minél alaposabban méricskéli szemmel maga körül a végtelen mezőt, annál inkább elfogja a rémület attól, hogy milyen egyszál-egyedül van. Annak ellenére, hogy képes megsokszorozni saját alakját, így pedig önmagát látja mindenütt. Attól tartva, nehogy rossz helyre lépjen, megrezzen, majd két lábra felegyenesedik. Olyan magasra, amennyire csak bír. Így várakozik, ellustultan. Tekintetével a messzeséget kémleli. Ezzel egyidőben elveszíti minden reményét, hogy akad valaki, aki a segítségére sietne. Halk mormolást hallat, talán csak annyit, hogy: *Blacky*. Az illúziók hullámváza elvonja, eltereli a figyelmét, miként egy folyóvíz lágy háta, elringatja. Úgy tűnik, mintha mégis közeledne feléje valaki. Tán vízhullát hoznak a habok. Való igaz-e, vagy látomás csupán? Mielőtt meggyőződne erről, szemei filmtetekercsekké változnak át, amelyek kezdetben kaotikus képek egymásutánját vetítik. Hirtelen a selyemárus, barna atyafival megesett kaland filmjére ismer. A filmkockákká rendeződött látomások emlékeztetik mindarra a szörnyűségre, amin átment. Most már tökéletesen tiszta a dolog. Egy olyan barna atyafival hozta össze a sors, aki látszatra kupeckedéssel foglalkozik, de titkon különböző agyafúrt, ördögi varázslatok véghezvitelétől sem riad vissza. A filmkockák felidéznek a rettenetes csattanást.

A vonzó csalétekekkel kezdődött a dolog: ezt a célt szolgálta a csillogó jénai edénykészlet. Megtévesztett arccal hallgatja a barna atyafi jóslatát a szerencséről, amely egyenesen az égből pottyant az ölébe. Húzza az

időt, nem tud választani. Kedvére való volna valamennyi edény. Raérősen nyújtja a kezét, nem tud ellenállni a kísértésnek, hogy megérintse az árut. Abban a pillanatban, ahogy hozzáér, törmelékku-paccá válik az egész. Mint a hajdani moziban, amikor hirtelen megugrott a filmforgatás sebessége.

*

Az üvegszilánkok halmazából kibontakozó árnyalakok izgatottan fölébe kerekednek. Arra törekedvén valamennyi, hogy visszanyerje eredeti alakját. Tülekedésükkel csak átláthatatlanabbá teszik a homályt. Bolond kavargásba kezdenek. A perzselő levegőtölcsér betölti az erdei tisztás légterét. A bársonyos zöld terület vízfelszín alakját veszi fel, amelyből körbeforgó viharörvények csapnak fel az ég magasáig. Az elébe táruló látvány sajnálkozással tölti el a lelkét. A hullámok helyett szívesebben látná apró vízcseppek kavargását a levegőben, amelyek az áthaladó fényt szivárványszín ragyogássá bontják a szemben.

A kupola kékje a tisztás nefrit-zöldjével párosul, a kettő határánál mindenfajta virágok kerek pénzecskéi képezik az összekötő kapcsokat, az eget és földet egybetartozó egésznek tüntetve fel.

ÁRNY, a felhőből hullva alá (reménytelenül): Blacky! (ujjai között morzsolgatja, mint olvasót, a csillogó, feketekutya-szőrszálakból összesodródott rojtot)

MÁSIK ÁRNY (átölelve a nyakát): Beszélj csak bátran magadban, mert jót tesz. Amúgy sem hallja senki.

ÁRNY (komor tekintettel „fogva” a beszédtárs szemét, hogy amaz ne hunyhassa le. Mintegy arra kötelezve, hogy fogadja be a komor, fürkésző tekintetet. Így néznek egymás szemébe, merőn, amíg átjárja mindkettőjüket ugyanannak a titkos felismerésnek a borzongása: mindkettő egy és ugyanaz az árny. Gyorsan, imahangon mormolják): *Vannak pillanatok, amikor, kutyaszorítóba kerülve, mind igaznak tartod azt, ami az agyadon átviharzik.*

MÁSIK ÁRNY (összerezzenve a rojton át érzékelt áramütés miatt): Így igaz! Élet és halál ideje ez!

ÁRNY (eltünteti a bolyhos rojtot): Ha mindent jól átgondolna az ember! Például még a vizek szétválasztását is: ez hasznos, ez fölösleges...

MÁSİK ÁRNY: Csakhogy az ilyen törvényt az élet kezdetétől kellett bevezetni. Ha egyszer felszedted a horgonyt, nem kellene félned a hajótöréstől! Ha ez működne, nem történt volna meg az, ami megtörtént. Miből gyaníthatad volna a barna atyafi mézesmázos szavai mögött a fondorlatosságot? Nem győzte a dicsérettel! Hogy ő ilyen, meg olyan... Nem lehetett megállítani a dicsekvésben, hogy ő milyen nagy jótévő! Tolvajlásra készül, s nicsak, azt mondja, hogy ajándékot oszt, mialatt titokban azt követi, hogyan húzhat be mégjobban a csöbe! Igazi szamaritánus pofát vág, csakhogy az emberbaráti szeretet helyett bugyog a ravaszság belőle. Igazi jénai edényekkel indul el szerencsés ügyletre áhítózó vevőket behálózni...

ÁRNY: Így vagy úgy, de vége a dolognak. Meg volt írva a sors könyvében az, ami végbement. Immár senkinek sincs hatalmában meg-nem-törtéنتé tenni! A bővlival való átverés átka! Hiábavaló most minden utólagos sóhajtozás. Nemhiába mondják, hogy az eltemetett halott sem tér többé vissza a gödörből.

MÁSİK ÁRNY: Meglepődve attól a tanulságtól, hogy az élet vége más, mint ahogy elképzelte...

ÁRNY: A vágyva vágyott erdei tisztás végtelenségében elhangzó kolinda. Nincs amiért visszasírni...

MÁSİK ÁRNY: Ha a szerencsétlenség nem csapott volna be, mint a villám... hogyan védekezhettél volna ellene?

ÁRNY: Ebben a pusztaságban a simogató hang hallatszott először: elveszett és megtaláltam!

MÁSİK ÁRNY: Valóban?

ÁRNY: Nem sokkal ezelőtt nekem úgy tűnt, mintha egyetlen alakká egyesültünk volna. Te nem így vagy vele?

MÁSİK ÁRNY: Talán. Fülemben még visszacseng az a mondás, amely egyetlen szózattá egyesítette a hangunkat, miszerint vannak pillanatok a szorultságban, amikor azt hiszed, hogy minden igaz, ami átviharzik az agyadon. Látom, nem kenyered az emlékezés. Elsorvaszt a nyugtalanság, hogy semmit sem tudsz Blackyról!

ÁRNY: Kérdezek én tőled valamit. Már szóba került, hogy a halott nem tér többé vissza a gödörből. Vajon nincsen-e így az emlékeinkkel is? Hisz mindenikük a maga idejére, „egyszeri használatra” készült. Elragadtatással, csodálattal, örömmel töltenek el. Annyira, hogy észre se vesszük az élet múlását. És aztán egy napon hirtelen arra ébredsz,

hogy elvesztetted a látásodat a csodák iránt. Ha hatalmamban lenne, fogadást kötnék a Jóistennel, hogy eredetileg nem gondolta végig, mennyire lesz tartós az a teremtmény, akit a tenyerében gyúrt sárból hozott létre. Észrevetted-e, milyen nagy bátorsággal említtem ezt a dolgot, jól tudva, hogy úgyse jut el a fülébe? Nem tudom, hogy mily csodának tudható be, de ebben a témában nem szoktam elveszíteni a lélekjelenléteimet. Sohasem éreztem magamban ennyi önuralmat. Vajon mi az oka? Te mit gondolsz, vajon helyesen cselekszem-e, ha minden gondolatomat kimondom, ahogyan átfutnak ezek a fejemen? Csak azt halld ki belőle, ami kedvedre van, de az se baj, ha ide se figyelsz. Nincs harag ezért! Azt viszont jól látom, hogy Blacky utáni bánatodat nem fogod elfeledni egyhamar!

MÁSİK ÁRNY: Hogy számomra nehéz-e vagy könnyű, nem számít, figyelemmel követlek. Nem egyébért, de sohase történt meg velem, hogy valakivel ilyen jól megértsük egymást. Először vagyok úgy, hogy nyíltan beszélek valakivel, anélkül, hogy a szívem elszorulna. Eddigi életem során főleg olyanokkal hozott össze a sors, akik arra törekedtek, hogy egy szempillantással felmérjék, mint lóvására, hogy milyen hasznot húzhatnak abból, ha velem szóba állnak. Ha azt látják, hogy semmi nyereségük nem származik belőle, elkezdenek darálni, és megtömik a fejed olyan dolgokkal, hogy a végén neked esik meg rajtuk a szíved. Nézd, sehogy se megy ki a fejemből, hogy rá kellett volna jönnöm, milyen fondorlatot forgat a fejében a barna vásáros ember. A Jóistent pedig, mondom én, jobb volna nem túlságosan belekeverni ebbe a dologba. Nem lehet olyan fogadás a világon, amelyből kikövetkeztethető lenne bármely összefüggés valamely kárvallás és a Teremtés mikéntje között. Mert, végül is, annyira jelentéktelen lény az ember! Mint az a légy, amely zümmögni kezd, hogy bátorságot mutasson, nem gondolva arra, hogy a nagy-nagy zümmögést csupáncsak maga hallja! Több ennél: nix! És ekkor még számít-e valamit, hogy tudatában legyünk annak, milyen céllal teremtettünk e világra olyan emberekké, mint amilyenek vagyunk? Hogy véletlenül történt-e, vagy akaratlan? Aztán meg, ha történetesen másként, más embernek teremtett volna, azt hiszed, hogy többre jutunk? Nem, ugyancsak ide jutottunk volna, erre a beláthatatlan tisztásra. Mégis, tételezzük fel, hogy másként megy végbe a teremtésünk. Ebben az esetben hogy dicsekedhetnénk mindenkinek összevissza, hogy a Mindenható saját képére és hasonlatosságára

teremtett? Aztán meg azt is megfigyelheted, hogy közben teltek az évek, évezredek. És mit lát ma is az ember? Hogy a jóság és könyörület a legghiabavalóbb szavak a világon. Hallottál-e olyasmit véletlenül, hogy valaki az embertársa iránti szeretetbe pusztult bele? Hát a barna atyafi számára mi nem embertársak voltunk? És mekkora pukkanással jött Ő a mi felszentelésünkre! Csupán úgy lehet a dolog fölött napirendre térni, hogy olyan eseményben volt részünk, amelynek megértése meghaladja az ember intellektuális képességeit. Abban az alantas állapotában mutatni be mindig az embert, hogy örökösen azokért a bűnökért kell fizetnie, amelyekért valamelyikük-ükapja a felelős! Akkor nincs miért csodálkozni azt látva, hogy elidegenedett az embertársaitól, s ha a szükség ráviszi, gond nélkül elárulja őket. Ha lehetősége adódik, törvénytelen ségerekre, rablásra és különbnél külön gonoszságokra adja a fejét. Sokszor a világ szemeláltára! Mintha mindig ellenségekkel lenne körülvéve! Mindennek a teteje, hogy – majd ha eljön az idő – halasztást nem remélhet, pedig megmondattott, de hányszor: akinek szeme van a látásra, lássa, akinek füle van a hallásra, hallja! Meg nem fogant tanítások hasznát hogyan hozhatnának?

ÁRNY: Íme, nézz reám, szegény-szegény zaklatott árnyalakra! Aki talán attól tart, hogy valaki mással találkozik össze. Tiszta szerencse, hogy ez a dolog itt lehetetlen. Mégis, ráz a hideg. Mintha a tisztátalan kapujában várakoznék! Erőst megszállta lelkemet a félelem! Vajon miért? Közben egész lényünkkel azon iparkodunk, hogy ne lepleződjék le a bennünk lakozó gonoszság. Jaj, hogy el ne felejtsem, tartozom neked egy hálaadománnyal. Amiért szóba hoztad az Alkotót. Abból, hogy milyen csodálkozással tekintesz rám, megértem, hogy foglalmad sincs, miről beszélek. Nem, semmiképpen sem a Teremtésről! Aztán, ahogyan beszabadított a világba, arra ítélve minket, hogy a senki fiai legyünk! Lehet, éppen emiatt jelenthetjük ki minden fenntartás nélkül, hogy az ember nem jön sehonnan, és nem megy sehová! Vándorként bolyong egy olyan világban, aminek nem ismerheti az értelmét. Az egyedüli dolog, amit tehet, hogy vergődik, miként a tenger hullámai. Azzal ámitva magát, hogy elodázhajta a *megdermedését*. Szegény, legvégül attól, amitől menekült, mégsem szabadul meg! A vége mégis az lesz, hogy *megfagy*. Még nyár közepén is! Bőrzsákba rakott por, amelyet illúziók és szenvedélyek feszítenek belülről! Leginkább azon csodálkozhatunk, mennyire felfoghatatlan az emberi titok! Példának

okáért, hogyan is állunk azzal, hogy földi pályáját megfutván, úgyszintén árnyvá változik át az ember? Valamilyen jelentést hordoz-e az, hogy az ember holta után állandóan visszajár azok közé, akik még odafenn tartózkodnak, ahol leélte életét? Valóban árnyak lennénk? Nem tévedünk-e ebben? Ahogy mondani szokás, inkább a létezés az, ami bizonyított. Lehetünk-e egyszerre ez is, meg amaz is?

MÁSİK ÁRNY: Hagyd abba, hisz teljesen összezavarodunk! Nagy kedved leled abban, hogy magyarul és félremagyarázd a dolgokat! Elég, ami volt, az volt! Minek bolygatni azt, ami egyszer elmúlt?! Maradjon úgy, örökkön örökké!

ÁRNY: Ámen! Bocsáss meg a fecsegésemért, azon igyekszem én is, hogyan enyhítsem a Blacky miatt érzett fájdalmamat. Nem tudom, hiszel-e nekem, vagy sem, de az elvesztése miatt érzett fájdalom sokkal több mint egyszerű nyugtalanság. Istenem, hogy is tudtam én ilyen erősen kötődni egy gomolyához! Egyszerűen megváltoztatta körülöttem a világot! Nem volt nagyobb boldogság annál, mint nyomon követni, ahogy forog a házban, mint egy pörgettyű! Egy kis figyelmetlenség, s kevés híja, mindjárt eltaposom. Nehezen értheti meg az, akinek nem volt része belőle, mit jelent a kutya az ember házában. Ehhez feltétlenül azt kellene előbb kipróbálnia, milyen érzés egyedül lenni! Amikor üresség veszi körül, amelyből bármikor előbukkanhat valami fantazmagória. Nagy kópé az a Blacky! Amolyan rojtokkal díszített gomolya. Mivel hosszúszerű kutyafajtából származott, már őseinek is juhterelés volt a mestersége, egész kicsi kora óta szerette mindenben, ami mozog, kipróbálni kicsi hegyes fogait, egyelőre játékból, természetesen. Egész nap lefoglalta magát. Minden körülötte mozgott. Mindennek neki kellett alárendelnie magát.

MÁSİK ÁRNY: Egyszer csak, miután jó rojtos bundát kanyarított maga köré, ahogyan „szolgált”, meg lehetett volna esküdni rá, hogy egy gomolya! Szaladgált ide-oda, állandó nyugtalanságban. Az volt a „gyengéje”, hogy pontosan arra a helyre telepedjék, ahol a gazdija szokott ülni. Ahogy a hely „felszabadult”, azonnal el is foglalta, lett legyen az fotel, ágy, kanapé, akármi. Orrát a plüssel burkolt fotel karfáján nyugtatva várta gazdinéjától a simogatást, aki nem győzte édesgetni. Boci, kedves, Boci, drága! Kijárt neki a simogatás, jobban, mint egy gyereknek! Ilyen légkörben nevelkedvén, természetes, hogy kiterjesztette uralmát az egész házra. Egy lépést sem lehetett tenni az

ő engedélye nélkül! Azt lestük állandóan, hogy Boci kivillantja-e vagy sem a fogát. Pedig a szemét a rojtos fürtök egész idő alatt elrejtve tartották.

ÁRNY: Jól fogalmaztál, hogy egyik napról a másikra nagyon komolyan kezdte venni hűséges házőrző hivatását. Nem kellett tartani attól, hogy valaki idegen hatolt be a ház valamelyik nem lakott zugába! Blacky lehetetlenné tette minden kellemetlen „meglepetés” bekövetkezését. A család életét belengte a jótékony biztonság. Így aztán lehetett nyugodtan élni és lélegzeni. Szevasz, bezárt ajtók gondja! Mindegy, hogy éjszaka van-e, vagy nappal! A ház bejárati lépcsője felől beszűrődő legkisebb zajra remegés rázta meg a fülecskéit. Annak a biztos jeleként, hogy tudomására jutott a dolog. Ettől a pillanattól a betolakodó minden mozdulata megfigyelés alatt állt! Ha elkövette azt a meggondolatlan-ságot, hogy a bejárathoz közeledett, Blacky egy szökkenéssel máris az ajtónál termett! A kilincsre nyomta az orrát. Felhangzott dühös ugatása. Ezekben a pillanatokban „egy lélek se be, se ki!” Nem akadályozhatta meg a feladatteljesítésben semmi!

MÁSİK ÁRNY: Ha őt tudtad magad mellett, nem volt amitől félni. Ha az éjszaka kellős közepén riadtál is fel, elképzelhetted nyugodtan, hogy pusztaság vesz körül. Blacky önbizalmat kölcsönzött a háznak. Hogy férhetett el ennyi okosság egy ilyen apró fejecskében, amelyet markodba foghattál, miként egy gyapjas labdát? A simogatást és becézést kimondottan szerette! A ház asszonya valósággal lenyűgözte! Különösen fürdetéskor, miután sétáról tértek haza. A kutya megértett minden mozdulatot. Ha szólt a telefon, tudta, hogy valaki vendég jelentkezett be. Azonnal az ajtó elé telepedett. Ahonnan semmi sem mozdíthatta el. Micsoda cirkusz keletkezett abból, amikor érkezett egyszer a tévéjavító! Egyszóval Blackynek különös lett a viselkedése. A ravaszság okossá tette, azt a stratégiai pozíciót választotta, hogy a háttérben marad, láthatatlanul. Minden bizonnyal megérezte a vendég ruháján a farkaskutya szagát. Ám a mesterember minden lépését szemmel tartotta. Aki arra a megállapításra jutott, hogy a hibát csak a műhelyében tudja kijavítani. Őlbe vette a készüléket, hogy távozik. Blacky azonnal közbelépett, hogy utolérje, és megbüntesse tettét, amelyet kutya-agyacska úgy értelmezett, hogy itt bizony lopás ténye forog fenn... Még szerencse, hogy az ajtó becsukásával időben megakadályoztuk a „büntetés” végrehajtását!

Akárhányszor „meggondolatlanságot” követett el, ezt minden alkalommal emlékezetes jelenetek követték. Amilyen „öntudatos” kutya volt, nem egyezett bele akármibe, sokszor még abba sem, hogy a szőrét megsimogassák, ilyenkor – ösztönösen – a fogát mutogatta. Mindegy volt, hogy kivel áll szemben. Késve rájött ugyan, hogy rossz fát tett a tűzre azzal, hogy a háziak közül konfliktusba került valakivel. Ilyenkor megszégyenülten vonított, visszahúzódva a kuckójába. Úgy tudott sírni, mint az a gyermek, akit valami csínytevésen rajtakapnak. Saját maga számára szabott ki ilyenkor „penitenciát”, távolságot tartva a gazditól, vagy céltalanul ödöngött egyik szobából a másikba. Részéről ez lehetett a bocsánatkérés módja. Egészen addig folytatódott ez a viselkedés, amíg a nevéen szólították. Ha azt hallotta kiejtve: *Boci*, feledte minden bánatát. A megkönnyebbülés jele nála az volt, hogy szaporán kezdett verdesni a farkával. Szinte tüzet vetett, annyira gyorsan csapkodta a szőnyeget!

ÁRNY: Máskor meg úgy viselkedett, mintha megkergült volna. Felugrott, vakon nekifeszítve lábcskáit az illető mellének, akivel éppen konfliktusa támadt. Két lábra felegyenesedvén, megpróbált közel férkőzni az arcához, hogy megnyalhassa. Ha ez nem sikerült, megelégedett az illető kezefejével is. Valamit mindenképpen nyalni kellett! Így juttatta kifejezésre lelki békéjét, hogy a megbocsátást kiérdemelte. És hogy a megszokott úrikutya életét zavartalanul élheti tovább. Ilyen sok közölnivalója volt azok irányába, akik azt megértették. Mindebből kitűnik: nem szélbe kiáltott szó, hogy az ember leghűségesebb barátja az égvilágon a kutya. Nincs az a mérleg a földön, amellyel ki lehetne mutatni a hűség mértékét, amire a kutya képes! Ámbár erre példát annyit hozhatunk fel, amennyi a csillag az égen! Egyik meghatóbb, mint a másik! És úgy „dolgozik” ez az állat, hogy nem vár érte semmi ellenszolgáltatást. Az önzetlenség mintaképe ő! Örömmel és megelégedésnek untig elég az a tudat, hogy szabad szolgálnia, és hogy a gazdi kegyeinek biztonságába helyezhette az életét! Amely esetek mind azt igazolják, milyen szétszakíthatatlanul kötődnek egymáshoz! Tudunk olyan történetekről, hogy e hűséges állat nem élte túl a gazdi elvesztését. A jó szó, a simogatás boldogságát egekig emeli. Az örömmérség, amire képes, másokra is átragad. Mint ahogy mondani szokás, a kutya-háziállat minden betegségre a legjobb gyógyír. Elűzi az ember sötét gondolatait.

MÁSİK ÁRNY: Valóban, Blacky nagyon sok mindent megértett és ki tudott fejezni. Amint a farkán csücsült, kiegyenesített első lábain támaszkodva, maga volt a hűség élő szobra! Csupán a feje mozgott szüntelenül. Mintha nyaka helyett rugót viselt volna! Amelyet bármely irányba el tudott mozdítani, mintegy elfogadva és jóváhagyva mindazt, amit mondanak neki. Követte az ember mozgását, hol egyik, hol a másik szemével. Mintegy igazolva ezáltal, hogy nincs benne semmi kétség. A fájdalom-tűrés tekintetében próbák próbáját jelentette az az eset, amikor rákbetegségben megműtötték. Elképedéssel vette tudomásul, hogy odalett testének gyönyörű fark-díszje. Megrettenve konstataulta, nem jött, hogy elhiggye: amit a legbüszkébben viselt eddig, testének azt a díszét veszítette el! Miután tudatosult benne, hogy nyomorék lett, megpróbálkozott azzal, hogy lehagyja magáról a teste hátsó részét. Rohangált állandóan ide-oda! A kanapéről átugrott a fotelba, egyik szobából a másikba futkosott. Közben mindegyre hátrahátratekintgetett, nézte farka helyén a vérző csonkot, a helyet, ahol ezelőtt a farka szokott lobogni. Most viszont annak a látványa, hogy „megrövidítették” a testét, riadalommal töltötte el, mintha nem ismert volna magára! Veszett rohangálással próbálta megváltoztatni, helyrehozni a siralmas látszatot. Az lehetetlen, hogy éppen „öbundássága” vált suta nyomorékká! A legvégén aztán, elgyötörve a fájdalomtól és a rohangálástól kimerülten, a nyomorékság miatt lakolva, leheveredett a megszokott helyére, jó közel a fotelhez. Előrenyújtotta az orrát, hogy legalább megérintse, vagy éppen a keze alá dugja a családtagnak, akit a legközelebbinek tudott magához, és a simogatás alatt ismétlődő, rövid összerezzenésekkel, fájdalmas vinnyogással adva jelét bánatának. A szenvedését az állatorvos kétbalkezessége is fokozta, aki, amikor megműtötte, pont a beteg csigolyát metszette ketté, úgyhogy utólag meg kellett ismételnie az operációt. E napok szenvedései arról is meggyőzték, hogy mennyi figyelem, megbecsülés és gondoskodás veszi körül a háznépe részéről. Királyi gondozásban volt része, ami kijár egy családtagnak.

ÁRNY: A családi környezetében tapasztalt meghitt léghő és lelki melegség hozzájárult ahhoz, hogy megerősödjék és felépüljön. Hamar, szinte egyik napról a másikra megbékült új, félszeg-kutya állapotával. Nem sok időbe telt, hogy megfélemedezzen hiányzó test-díszéről. Annál is inkább, mert amíg még létezett e testrésze, elég sok gondot

okozott neki. Valaki mindig rálépett, fölszedte vele az aszfalt és mindenféle utak szemetét és porát, de a padlót és a szőnyeget is ezzel „seperte”. Mindez valószínűsíti, hogy eme testrészét magasan tartani, mint zászlót, számára bizony gondot is jelentett. Mint mondtuk, hamar hozzászokott ezen „új állapotához”, meg aztán, testi rövidege folytán, most már kényelmesebb volt a szőnyegen ülnie. Milyen könnyedén ment most már neki ívben meghajlítani a testét, medve-mancs-szerű mellső lábait egymás mellett kinyújtva az orra alá helyezni, mint egy párnát. Ezt a helyzetet „preferálta” akkor is, amikor a zöldben séta közben pihenőt tartottunk. Szemmel láthatóan vágyott a pihenőre, mégpedig úgy, hogy az a lehető leghosszabbra nyúljék. Ilyenkor a szél irányába tartotta az orrát. Hosszú órákig tudott volna ebben a pozícióban maradni anélkül, hogy beleunt volna, beszippantva a friss levegőt, fürkészve a szemhatárt. Csak ő volt a megmondhatója annak, ilyenkor mi járt a fejében! Táltos-állat, az volt, mennyire élvezte, hogy a járókelők megcsodálják! Különösen a turisták, akik gyakran a haladó kocsiból is lefotózták. Néha annyira elmerengett így, ebben a pozícióban, hogy félig nyílt szájából kivillantak erős, fehér fogai. Szinte azt hitte az ember, hogy – megunva a házban folyó tereferét – „magába vonult vissza”, huncutul, bölcsen mosolyogva azon, ami körülötte zajlik.

MÁSİK ÁRNY: Akármit is mondj, az az eset még most is a szívemet nyomja. Gondolj csak bele! Vasárnap délre jár az idő. Valamennyi templomban folyik az istentisztelet. A hegyi városra rátelepedett a csend. Egyedül rójuk az utcákat, egy lélek se mutatkozik. Azon búsulok, hogy Blacky teljesen elvesztette a látását. Mintha nem lett volna elég neki, hogy már a járással is nehezen boldogul. Most meg, ide supp, oda puff, ment neki fejjel mindennek, ami útjába került: házfalnak, oszlopnak, járdamenti fáknak. Csodálkoztam, hogy marad épségben a fejecskéje. Különben most is a makacssága miatt bűnhődött, mivel így, vakon is váltig azon volt, hogy ő válassza meg a haladási útvonalunkat. Ki tudja, mi rejlett a lelkében? Lehet, hogy nehezen viselhette el, hogy terhére van valakinek. Ezért megy neki fejjel az útjába kerülő akadálynak. Törtem a fejem, hogyan segíthetnék rajta. Mit nem adtam volna, ha újra ugrándozni látom, vagy ahogy a földet csapkodja tappancsaival. Állandóan játékra provokált, mintha azt kellett volna kitalálnom, melyik talpa alatt rejteget valamit. Már kölyökkorában ellopott egy-egy kenyérdarabkát, és aztán elrejtette – talán – inségesebb napokra. Ez

csak az én feltételezésem! Ahogy nagyobb lett, ezt a játékot bújócskává fejlesztette. Micsoda huncutságok színhelye lett a szoba! Kinn a mezőn a fűben százméterekre is elbogározott tőlem, időt adva, hogy talán-talán csak megtalálom egyszer én is azt a négylevelű lóherét, amely megerősíti majd az illúziómat, hogy szerencsés ember vagyok magam is. Egy nap csakugyan ráakadtam! Most már következnie kell a beigért szerencsének is, kiáltottam fel boldogan. Blacky felém fordította a fejét, és rám tekintett csodálkozó szemekkel. Mintha ezt mondta volna: hát én mi vagyok neked? Ekkor átöleltem a kedvest, hogy megértse: többet ér nekem mindennél! Egy összesodort szőrszál maradt a kezemben. Mintha ezt mondta volna hozzá: hogyha valaha az életben bajba jutsz, fogd az ujjaid közé, és gondolj rám. Majd megsegítelek. Ezért őriztem meg. Ez az én talizmánom.

Hej, barátom, éppen akkor, amikor a legsötétebb gondolatok környékeztek, hallom, hogy szólít a selyemárus cigány. Integtetett is felém, mint nagyúr a limuzin leengedett ablakából, hogy fáradjak közelebb. Anélkül, hogy átgondoltam volna, mit teszek, teljesítettem a kívánságát. Na, csak még ez kellett! Mézesmázos beszéde, mint boakígyó, azonnal rám is tekeredett. Hogy – úgymond – életem legboldogabb napja virradt rám! Hogy én vagyok a legszerencsésebb halandó, akibe belebotlott, így nekem ajándékozza a jénaiedény-garnitúrát. Csak úgy, egyszerűen, mint ajándékot! Ő jól ráérezett arra, hogy én vagyok az – az Isten is látja! –, aki a legjobban megérdemli! Olyan ajándékban részesít, hogy nem fogom őt elfeledni, amíg csak élek! Tessék, itt van, megengedi, hogy válogassak tetszésem szerint! Hékás, nagy szerencse ez a fejedén, halandzsált összevissza, fittyet hányva a legelemibb udvariasságnak is. Ettől a mai naptól kezdve testvéremmé fogadlak, feszítette tovább – szinte pattanásig – az átverés húrját. Mindebből kellett volna gyanakodnom, hogy csakugyan átejteni készül. Húha! – tette hozzá, majd meg fogod látni, ha kiválasztottad az edényeket, mekkora meglepetésben lesz részed! Nem megmondtam, hékás, ez a te szerencsenapod! Egész életedre gazdagá tettelek! Hohó, de vár még reád egy olyan kedvezmény, amiről nem is álmodtál! Csak azért, hogy mindig megemlegess! Ezennel meghívlak, ember, persze a családdal együtt, hogy legyetek a vendégeim! Nyáron nálam, az én motelemben fogtok vendégeskedni! Mindennel ellátlak, amit szem-száj kíván! Úgy

éltek majd, mint a basa a szerájban! Gyerünk, egy-kettőre azzal az edényválogatással!

ÁRNY: És én ennyi hízelkedés után elvittem az otthonomba! Hogy miért csak ott üthettük nyélbe azt az edényválogatást, fogalmam sincs...

MÁSIK ÁRNY: Általában a barna atyafiakkal kötött vásárok nem szoktak szerencsésen végződni. Emlékszel, úgy tűnt nekem, hogy mindketten egy és ugyanaz az árny vagyunk? Ez való igaz, most már határozottan állítom! Így gondolod-e te is? Nagyon csodálkoznék, ha egyebet mondanál... Mostanában túlon túl megértjük egymást. Eddig nemigen fordult ez elő!

ÁRNY: Ha mindkettőnknek ugyanazok a gondolatai támadnak, lehetne-e ez másképpen? Jó mondás: az alkudozások a barna atyafiakkal, mindegy, hogy selymet vagy egyebet árulnak ezek az alakok, nem szoktak jól végződni. Mint ahogyan be is bizonyosodott...

MÁSIK ÁRNY: Mellettünk jelen volt Blacky is, a mi őrzőangyalunk. Ott „bolált” szegénykém, végignyúlva a nagyszobában...

ÁRNY: Hogy „mellettünk”, az csak úgy mondva van... Csupán csak a nevével volt ott! Tehát valójában mintha nem is lett volna jelen.

MÁSIK ÁRNY: A mennydörgés előtt, amely mintha egyenesen a felhőből hullott volna alá... *Egy ekkora dög kutyát tartasz a házában, és nem szólsz róla nekem!* Aztán a villámcsapás sötétségbe borított mindent... Mintha belegyömöszöltek volna a földbe, vagy a föld borult volna a nyakamba... Nem fogtam föl, hogy mi történt. Azt éreztem, hogy elveszek...

De nem egyedül! Elkísér az emlékek diadalmenete. Együtt mindazok, amelyek Blackyhez kötnek.. A legelső napoktól kezdve. Amikor még a fekete gomolya reszketett, ha éjszaka – erőszakkal – sétálni vittem. Hadd szokjon bátorságot! Addig jutott aztán később, ha ki kellett mennie szükségére egyedül, hogy az ágyam mellé jött, és mancsával ráncigálta le rólam a takarót. Annak az okosságnak a jele volt ez is, amire képes tudott lenni! Éjszakai sétáinkon később előfordult az is, olyan pillanatok adódtak, hogy ha lett volna szava, így szólt volna hozzám: *Gyere haza, eleget tartott már ez a séta! Meg aztán, ilyen sötétben még nálad is jobban félek! Még vakkantani sem merek. Nézd, már a szemem is bevörösödött a rémülettől! Már-már a fogaim is elővillannak mindjárt! De te ne félj, téged nem bántalak! Csak a hiábavaló bolondozásban vagyok*

legyőzhetetlen. Ha nappal vagyunk kint, az más! A fűben bolondulásig tudnék szaladgálni. Oldd csak el a szíjat, mindjárt meglátod, mire vagyok képes! A világ végéig sem tudnál utolérni. Világgá ugatnám a boldogságot, hogy ilyen helyes gazdikkal áldott meg a sors. Miután futottam egy kört, lesunyt füllel, nyílegyenesen szaladnék feléd, hadd lásd, milyen villámgyorsak a lábaim! Aztán a mellednek ugranék, így ni, páros lábbal, és leteremtenélek a földre. Csak lenne hely, ahol kedvünkre hengergőzzünk! Képes lennél-e valaha felfogni, milyen érzések viharzanak a lelkemben, amikor érzem, hogy közeledsz hazafelé? És hogy milyen távolságról érzékelem ezt? Néha, persze, alakoskodom, mert erre kedved támad, hogy megsimogass. Dög fáradtnak és álmosnak tettetem magam. Persze, mindez csak huncutkodás! Aztán, nap mint nap, vigyázom a házat. A fülemmel észlelek minden mozgást az ajtó körül és a lépcsőházban. Igen, igen, abban a sokgörbületű lépcsőházban, ahol olyankor, mikor nem működik a lift, a karodban szoktál le- vagy felvinni, mert én a saját lábaimon megbotlanék, és akkor jön a bukfenc. Különösen nehezemre esik a fölfele mászás, mivel aránylag rövidcskék a lábaim. Egy postamegálló távolságából érzékelem, ha te közeledsz. Olyankor aztán vége mindennek! Ugrándoزم, ugatok. Ilyen heves szokott lenni a találkozás öröme. Mintha idebenn tüzes parázsön járnék, úgy áhítóزم arra, hogy levigyél sétálni. A füves helyeken és a virágágásokban szeretek leginkább játszani! Kissé önfejű szerzet vagyok, így előfordulhat az, hogy senkire sem hallgatok. Van úgy, hogy kihúزم a fejem a pórázból, hogy olyan helyekre is eljussunk, ahova én szeretnék menni, nem csupán oda, ahova neked tetszik. Hát még akkor, ha csontra lettem! Nem tudja többet azt kivenni senki a fogaim közül! Amikor pedig magad körül forgatsz, ez halálosan tetszik nekem, ezzel a szokásoddal azt is értésemre adod, hogy elérkezettnek látszik a hazatérés ideje. Rohanok, rohanok, és hirtelen, ami eddig valószerűtlennek látszott, egyszerre csak rámjön a szükség azonnali végzésének a kényszere. Bár sohase kellene elszakadnunk egymástól! Legyünk mindig együtt! A tömbház hátánál sétálva hadd kereshessem ezután is a gyógyító fűcsomót! Ebből aztán kiválasztanám a legzsengőbb szálát, amely kutya számára hasfájás ellen a legjobb orvosság. A keresésben még mostanság is egyedül boldogulok. Behunyt szemmel is megtalálnám azt a gyógyfüvet! Merthogy megvakultam! Egyetlen örömöm, hogy együtt maradjunk mindig! Ki tudja megmondani, mit hoz a holnap? De te egyet se búsulj, téged védeni foglak,

amíg csak élek! Hogy mulattam rajta, amikor azt kérdezték tőled az emberek: Te sétáltatod-e Blackyt, vagy ő sétáltat téged?

Annyi emlék után, nézd, mit tett velem! Ha tökéletes testi erőben lett volna, talán jól jön a segítsége! Lehet, ki tudja, talán megúsztuk volna! De várj csak, mielőtt elkezdjük ezt a beszélgetést, mintha azt mondtad volna, hogy nem tudom... kicsoda is vagy te? Megismételnéd-e ezt az állításodat?

ÁRNY: Árny, csupáncsak árny! Miként te is.

MÁSIK ÁRNY: Tehát azt modod, árny, csupáncsak árny vagy. Másik árny... Talán éppen ezért értettük meg annyira jól egymást! Nem az történt véletlenül, hogy ismételtgettünk csak holmi másik életben elhangzott gondolatokat? Rettenetesen érdekelne, hogyan is tűntél fel a közelemben? (Abban a pillanatban előtűnik az árnyak csoportja, amelyek között felismeri újra saját alakjának körvonlait, ezek azután újra szertefoszlanak. A tömérdék felhő sáros nyomokat hagy maga után a bársonyos zöldben.)

ÁRNY: Csak úgy tűnik, vagy talán igaz az, hogy mindenütt a saját alakomat látom? Egyedül beszélgetek már annyi ideje azokról a pillanatokról, amelyeket átélve a kutyaszorítóba került ember igaznak hiszi mindazt, ami átfut a fején... (Az árnyak fokozzák a forgást, előtűnnek, majd eltűnnek, mint abban a órában, amelyet az alábbi szöveg zenés kíséretére járunk: *Emberke éld az életed / hogy végül elpatkolsz erre mérget vehetsz / hol s mikor ezt nem tudhatod / és azt se, hogy még visszatér-e a múlt...*)

MÁSIK ÁRNY (gondolataiba merülve) suttogva: Vajon elégséges-e az, hogy csak gondolatban foglalkozom Blackyvel? Nem lenne jobb inkább szólítani? Akkor talán eljönne? Mert minden csínytevés elkövetése után így szokott cselekedni...

Hogy tudna jönni? Visszatér, hallhatóan, az árnyak képzeletbeli kórusának visszhangjában kifejezett gondolat. (A lárma egyre fokozódik: *hol vár a halál, nem tudhatod / mint ahogy azt se, visszatér-e a múlt...*) Ennyi maradt csak, futó árny, hol itt, hol ott bukkanva fel, te pedig azt gondolhatod róla: ő az a kedves lény, akinek elvesztését siratod... És hogy mindez történik... Blackyvel...

Bartha György fordítása

Kardeván Lapis Gergely

AZ ERDŐN TÚL

– *A fenséges poétikája Áprily Lajos költészetében*

*A falusi elégiától a Láthatatlan írásig*¹

A 18. századi esztétikai gondolkodók Burke-vel kezdődően a fenségest a széppel szembenálló minőségként határozták meg, amely elsősorban az uralhatatlan természettől való rettegésünk szomszédságában keletkezik. Olvasható-e Áprily úgynevezett természetlírája e meghatározó jelentőségű diskurzus felől? Fenntartható-e az Áprily-költészet elégikusságának közismert tétele? Milyen szerepet kap a fenséges poétikája a transzilvanizmus esztétikai megjelenítésében? – Ezekre a kérdésekre keresem a választ az alábbiakban.

I. FEGYVERTELEN VADÁSZ? – AZ ÁPRILY-LÍRA TERMÉSZET-FOGALMÁRÓL

„A költők ugyan igen sokfélék [...], de véletlenül sem hasonlítanak Áprilyra.” Az ő rokonait Nemes Nagy Ágnes szerint nem az irodalomban találjuk: „Olyan volt, mint egy erdész. Akinek – titokban – tele van polcolva a négy fala könyvvel.”²

A természetélmény különleges szerepe Áprily költészetében mára irodalomtörténeti közhellyé vált, számos tanulmány, elemzés kimutatta, maga a költő is reflektált rá. A legpontosabban talán ismét a pályatárs és tanítvány Nemes Nagy fogalmazott: „a természet a költői önkifejezésnek mintegy jelrendszerévé lesz. Áprily az a költő, aki legfőképpen a természet kódjában közli lírai mondanivalóját.”³ A természet nem téma, nem verstárgy tehát, hanem egy a hétköznapi nyelvénél eredetibb művészi kód. (Hasonlóan ahhoz a különbségtételhez, amelyet Jakobson tett a nyelvhasználat referenciális és poétikai

1 A tanulmány a Petőfi Irodalmi Múzeumban „A kor falára” című Áprily-konferencián elhangzott előadásom írott változata. Munkám ideje alatt az NKFIH Posztdoktori kiválósági program (PD 124461) támogatásában részesültem.

2 Nemes Nagy Ágnes: Az első költő (Áprilyról). In uő: *Szó és szótalanság*. Budapest, 1989, Magvető, 126.

3 Nemes Nagy Ágnes: Áprily és a természet. In uő: *Az élők mértana. I. Próza írások*. Budapest, 2004, Osiris, 636.

funkciója között, mely utóbbi a nyelv materializálódását eredményezi.⁴⁾ Árukkodnak erről a vers zenei szövetéből idegenül kicsengő rendszer-tani növénynevek is – amelyek miatt növényhatározóval kell olvasnunk a költő jó pár versét. Például az *Őszi muzsikát*: „Rétemnek sok virága lesz, / nekem csak egy: a genciána.” (Keserűgyökér fű, Szent László-tárnics).

Nem kerülhető meg a kérdés: mi is valójában ez a „természet”, amely mintegy közegeként vagy az üzenetet is rejtő kódként az Áprily-verset körülveszi?

A 18. században megszülető modern természetfogalmat Schiller híres esszéjében a befogadó oldaláról: mint természetérzést ragadta meg.⁵⁾ Hiszen nem arról van szó, hogy a konkrét természeti tárgyak egytől egyig kielégítenék a szépérzékünket. Schiller remek példával világítja meg a természetérzés lényegét: „Ha egy művirágnak a természet látszatát adhatnók a legtökéletesebb megtévesztésig, [...] akkor az a felfedezés, hogy utánzás, teljesen megsemmisítené a szóban forgó érzést.”⁶⁾

A gyönyörködés a természetben tehát a schilleri gondolatmenet szerint „nem esztétikai, hanem morális jellegű.” Nem az egyes részleteit szeretjük benne, „hanem egy általuk kifejezett eszmét.”⁷⁾ És ez az eszme röviden ennyi: „Mi szabadok vagyunk, s ők szükségszerűek[...]”⁸⁾ (A természetet nem valami olyasmért csodáljuk, ami megvan benne, hanem olyasvalamiért, ami hiányzik belőle... és néha talán mi is szívesen lemondanánk róla.) A természet tapasztalata tehát szembesít mindazzal, amitől az akaratszabadságunk megfosztott bennünket: nyugodt, magától értetődő működés, belső szükségszerűség szerinti létezés, teljes önazonosság. És persze a természet nemcsak rajtunk kívül, hanem bennünk is van – vagy legalábbis volt, így hát a természetérzés saját elveszett gyermekségünkkel is szembesít.⁹⁾

4 Roman Jakobson: Nyelvészet és poétika. In uó: *Hang – jel – vers*. Ford. Barczán Endre et al., szerk. Fónagy Iván – Szépe György. Budapest, 1972, Gondolat, 239–240.

5 Friedrich Schiller: A naiv és szentimentális művészetéről. Ford. Szemere Samu. In Schiller: *Válogatott esztétikai írásai*. Vál., bev. Vajda György Mihály. Budapest, 1960, Magyar Helikon, 281–373.

6 Uo., 282.

7 Uo.

8 Uo., 283.

9 Uo., 282–283.

A kérdésre, hogy a természet naivitása iránti efféle vonzódás része-e Áprily természetlírájának, igennel válaszolhatunk. Vagy úgy része, hogy maga e vonzódás az akarattalan létezés iránt lesz a vers témája, vagy úgy, hogy a természeti egy-egy szenzuális benyomása szinte reflexió nélkül kap helyet és nyelvi formát a versben.

Az első esetre jó példa a két azonos versformájú tavaszdal vagy inkább dithürambosz a második kötetből (*Esti párbeszéd*). A *Tavaszodik* és a híres *Március Szabó Lőrinc Hajnali rigók* című versével áll közeli rokonságban.

Indulok. Értem.
Jól tudom: értem,
értem üzenet a zsenge határ:
„Szíved, a bomlott,
ócska kolompot
hozd ide, hozd ide, hozd ide már!”
(*Tavaszodik I.*, részlet)

Zeng a csatorna,
zeng a hegy orma,
s zeng – ugye zeng, ugye zeng a szíved?
(*Március*, részlet)

S mintha én volnék a hajnal,
mintha én volnék a kert,
ugy megteltem e friss zsvajjal,
ugy telezengett az irigyelt
állati jókedv bölcsesége,
hogy valami könnyü égbe,
földöntúli békességbe
vittek, emeltek a földi rigók.
(*Hajnali rigók*, részlet)

Érdekes megfigyelni, hogy a természet hívása mindhárom versben a zene médiumán át érvényesül. Áprilynál az érzelmi élet hagyományos szívmetaforája lesz a megszólított, Szabó Lőrinc versében mint kitöltetlen tér szerepel az ember érzelmi szerve, de mindkét esetben a

környező közeg rezgését veszi át ez a belső valami. (A *Tavaszdikban* a rónán muzsikáló kolompra válaszol, a *Márciusban* a megindult vizek csobogására, a *Hajnali rigókban* a madárdalra.)

Figyelemre méltó a szubjektivitás megteremtésének párhuzama és különbsége is. Áprily az aposztrophé alakzatára bízta. A megszólított mindkét szövegben lehet maga a versbeli én. A megszólító az előbbiben – legalábbis a megszólított utólagos értelmezése szerint¹⁰ – az egyes mozzanataiban megszemélyesített természet (zsenge határ) kollektív szubjektuma, a *Márciust* viszont önmegszólító alakzatként olvashatjuk, ahol – mint Németh G. Béla fejtegette – a válságot felismerő intellektus szólítja meg a számára tárgyiasuló, válságban lévő személyiséget.¹¹ A „zeng – ugye” daktilusának ráolvasásszerű ismételtetésével hívja fel addig néma önmagát, hogy kapcsolódjon be a természet hangversenyébe. A *Hajnali rigók* harmadik versszaka az akarattalan létezés súlytalansággélményéről szól. A hasonlat nehezen/egyáltalán nem vizualizálható: nemcsak azért, mert egy térrészletként, ill. időintervallumként kellene elképzelnünk a megszólalót, hanem azért is, mert nem világos, hogy a versszak végén még mindig hajnali kertként emelkedik-e a könnyű égbe. Bárhogyan is: mindhárom versben a megszólíthatóság és a természetté válni vágyakozás teszi személyiséggé a grammatikai ént.¹²

Ez tehát az egyik eset, de gyakoribb, hogy a belső szükségszerűség szerint működő természet reflexió nélkül idéződik meg egy-egy jelzős szerkezet erejéig anélkül, hogy az iránta való emberi nosztalgia megfogalmazódna. Ezek azok a tömör, szenzuális és biztos kézzel megragadott természet részletek Áprilynál, amelyeket Nemes Nagy elemzett, és amelyek a későbbi négysorosokban önállóan is megjelentek.

Pirosan kelt s most is pirosan int,
mikor leszáll a hó-ködös hegyen.

10 Az első két versszak valójában egy pusztán az egyes érzékletein keresztül színre vitt figyelem, amely a válságban lévő szubjektum (a harmadik versszak beszélője) megszólítójának szerepét játssza el.

11 Németh G. Béla: Az önmegszólító verstípusról. In uő: *Mű és személyiség. Irodalmi tanulmányok*. Budapest, 1970, Magvető, 629–631.

12 Vö.: Jonathan Culler: Aposztrophé. Ford. Széles Csongor. In *Helikon – Irodalomtudományi Szemle*, 2000/3., 360–389.

A fátyolban olyan a színe, mint
a pirosság a hímpirók-begyen.

(*Lemenő nap*)

A költők – összegez Schiller – „[v]agy [maguk] lesznek természet, vagy keresik majd az elveszett természetet. Ebből a költészetnek két egészen különböző módja származik, amely kimeríti és felméri a költészet egész birodalmát.”¹³ Az első esethez, tehát az ún. naiv költészethez ezekben a verseiben jut Áprily legközelebb. Alkotásmódjának későbbi rokonát leginkább Bertók László *Háromkák* kötetében lelhetni meg.

II. A FENSÉGES POÉTIKÁJA

Van a természetnek egy másik arca is az 1920-as, 30-as évek Áprily-versében. Ezekben ilyen sorok állnak: „Aztán száguldó lobogóival / megérkezett a tavaszi vihar.” (*Rabok*), „s bódulva, mint egy szirt-sújtotta állat, /összerogyott a hörgő zivatar.” (*Vihar után*), „Lelkembe robbant fellege / a kénköves világviharnak” (*Nyugtalanság*), „a ködbe hördült, mint az orgona” (*Az irisórai szarvas*).

Bárhogy igyekeztem magam rábeszélni, ezek és az ezekhez hasonló számosak nem illenek bele a Németh László által lefektetett és azóta sokszor elismételt alapképletbe, hogy „Versei: elégiák, életérzése: a melankólia.”¹⁴

Az irisórai szarvasban, az *Idahegyi pásztorokban*, a *Rabok*, a *Vihar után*, a *Nyugtalanság* címűekben, egészen *A láthatatlan írásig* a természet uralhatatlan és az emberre nézve lenyűgöző, olykor fenyegető erejű valóságként jelenik meg: vagyis a fenséges esztétikai minőségében.

A személyes olvasói tapasztalatom tehát az, hogy a két világháború közötti Áprily-költészet legfőbb jellemzője nem egy a természet körforgására szelíd lemondással rezonáló életnosztalgia, hanem egy minden emberinél hatalmasabb erő poétikai meghódítása, ami nála egyúttal az erdélyi gondolat esztétikai garanciája is lesz. A következőkben ezt igyekszem meggyőzően bemutatni.

13 Schiller: *A naiv...*, i. m., 301.

14 Németh László: Áprily Lajos. In uő: *A minőség forradalma – Kisebbségben. Politikai és irodalmi tanulmányok, beszédek, vitairatok*. Budapest, 1999, Püski, 1399.

A fenséges poétikájának első és legnyilvánvalóbb összetevője Áprilynál – és ebben osztozik a „Helikoni költőtriász” másik két tagjával, de például Kós Károssal is – az erdélyi tájélmény. Nála talán nem túlzás úgy fogalmazni: a hegy metafizikája.

A tanítvány Nemes Nagy komoly és tréfás nézőpontból is rögzítette ezt a szembetűnő sajátosságot. Tréfásan így: „Miatta tartottam kötelességemnek, hogy mindent szeressek, ami havasi: gyopár, encián, puliszka, lábtörés.”¹⁵ és komolyan: „Áprily tája a hóhatár alatti, *majdnem* ember nélküli erdő.”¹⁶ Nem véletlen, hogy még az *Idahegyi pásztorok* antik tája sem Vergilius eklogáinak idilli Árkádiáját mintázza, hanem tán a Görgényi- vagy a Gyalui-havasokat: sziklaomlások, medvejárta, zord magashegység.

Persze az erdélyi táj, és annak ábrázolási sémái már Áprily előtt is formálódtak a magyar lírában.¹⁷ Különösen abban a korszakban, melyben a hazai tájak a Földfelszín egy darabjából művészeti reprezentációknak köszönhetően metaforikus terekké váltak, tehát a magyar romantikában. Gyulai Pál *Erdély* című verse azonban még olyannyira Petőfi frissen kidolgozott alföldi tájélményének hatása alatt állt, hogy egyes versszakai szinte *Az alföld* című vers palinódiájának tűnnek:

Vadregényes fenyvesek homálya,
Sziklabércek, felhők közelében!
Üdvözöllek, mint anyát a gyermek,
Hú szerelmem forró érzetében.

Szebb talán a rónaság vidéke,
Déliábos pusztáknak lapálya,
S vonzó, enyhe, édes mosolyával
Vidám halmok, völgysíkok hazája.
[...]

15 Nemes Nagy Ágnes: Az első költő (Áprilyról). In uő: *Szó és szótalanság*. Budapest, 1989, Magvető, 129.

16 Nemes Nagy Ágnes: Apa és fia. In uő: *A magasság vágya. Összegyűjtött esszék II*. Budapest, 1992, Magvető, 143.

17 Jékely Zoltán is ezzel kezdi doktori dolgozatát, a következő bekezdésben őrá támaszkodom: Jékely Zoltán: *Az erdélyi magyar irodalom kezdetei a háború után és Kuncz Aladár*. Budapest, 1935, Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet, 3–8.

Majd a csendben a szomszédfalvakból
 Az ebeknek csaholása hallik,
 S nyikorgása borviz-szekereknek
 A kanyargó úton megnyilallik.

Pedig az eltérő tájkarakter fontos elemei együtt vannak már, csupán önálló jelentésüket, a táj individualizálásához nélkülözhetetlen metaforikus jelentést nem találja még Gyulai. Helyette ráhúzza Erdélyre is a Petőfi-féle szabadságeszményt, ami 1847-ben azért nem róható föl neki.¹⁸

Szász Károly erdélyi tájversei sem a közösségi tudat, hanem az emlékező szubjektum számára bírnak többletjelentéssel. Ady Kalotaszeg-élménye inkább a népélet szecessziós szemléletében jelenik meg (*A Kalota partján*), nem pedig a havasok kontúrjában.

Nem vagyok a korszak kutatója, így az elsőség kérdésében nem merek állást foglalni, de két dolgot biztosan állíthatok: (1) Áprily az első kötettől *A láthatatlan írásig* számos változaton át a hegy egész metaforikus jelentéshálóját kidolgozza. (2) Az említett előzményekkel szemben ezeknek a metaforikus jelentéseknek egyszerre van relevanciája a személyes és a közösségi üdvtörténet szempontjából.¹⁹

a. Hegy-völgy:

A *Téli reggel* lírai hőse a szemében hoz fényt a hegyről a völgybe. „Nagy völgybe estem. Völgyben kell a mákony, / az ember ott beteg s boldogtalan” – vallja a *Juhok* című vers városban füstölődő költő-alte-regója, majd a kávéház előtt föltorlódott juhnyáj látomása kiragadja a sápadt dekadenciából. *A hegylakókban* egy vad életforma tisztasága igézi a lírai ént: „– itt én se lennék / néma lázadó – / csak végtelenség / tiszta dallama.”

Az *Idahegyi pásztorok* egyfelvonásos drámájában két világ áll egymással szemben.²⁰ A völgyben tíz éve háború dúl (a trójai), a hegyen bár

18 Klasszikus elbeszélése, az *Egy régi udvarház utolsó gazdája* ugyanakkor sokrétű és önálló metaforikus jelentéssel ruhazza föl a pusztuló erdélyi birtokot.

19 Vö.: Láng Gusztáv: Áprily Lajos természetszemlélete. In Pomogáts Béla (szerk.): *A kor falára – Áprily Lajos emlékezete*. Budapest, 2002, Nap Kiadó, 104–105.

20 Fráter Zoltán a mű kapcsán meggyőzően érvel amellett, hogy Áprily drámái lírai életművének integráns részei. Lásd Fráter Zoltán: *Áprily Lajos*. Budapest, 1992, Balassi Kiadó, 27–29.

a természet túlerejével állandó küzdelemben, ám egymással békében él a pásztornép. Alexandrosz/Paris legendás sorsában valamifajta emberi törvényszerűséget ismerhetünk föl: a csábításnak engedve leszáll a völgybe, ahol sorsát beteljesítve másokra és magára is pusztulást hoz, majd megtisztulni és az Erünniszektől szabadulni újra a hegyre menekül.²¹

Az eddigi példákból is érezhető, hogy Áprily hegyei a poétikai mellett morális jelentést is hordoznak, ez pedig összefügg a kor megrázkódtatásaival: a nagy háborúval és Erdély, a szülőföld Romániához csatolásával. Itt ér össze a hegy metaforájában személyes és közösségi kiütkeresés, de kimondottan politikai költemény mindössze egy születik ebből a találkozásból: a Kós Károlynak ajánlott *Tetőn*. A magyar irodalom talán legkevésbé retorikus politikai programverse. Szinekdoché-szerűen működő, diszkrét példázat. Mégis tökéletes lírai párja az induló Erdélyi Helikon Áprily jegyezte szerkesztői előszavának, amelyet a transzilvanizmus ideológiai alapvetéseként tartunk számon.²² („Erdélyisége világ-figyelő tető, nem szemhatár-szűkítő provinciálizmus.”²³) Az „Erdély” szó kimondása is, amelyet egy teljes vers készít elő, illeszkedik a szerkesztői programba,²⁴ hiszen egyszeri használatának éppen az ad nyomatékot, hogy Áprily egyébként feltűnően óvakodik az elkoptatásától. („Én a neved / mindig halkabban ejtem, elhallgatom [...]” – vallja *A láthatatlan írásban*.)

Áprily líráját ugyanakkor a nemzeti-közösségi sorsnál is általánosabb érdekek fűzte a hegyekhez. Az idahegyi Thyrsis pásztor énekében a hegy szinte mítoszi magyarázattá válik: az örökké lefelé siető, mindig csak terebélyesedő emberi világ eredete és szüntelenül tápláló feltétele lesz.

21 Áprily költészetében az első kötetből hangsúlyosan (a kortársak közül talán csak Babitshoz mérhetően) jelen van az antikvitás élménye, amely természetszerűen kapcsolódik egybe a fenséges tapasztalatával.

22 A transzilvanizmus fölvetette kérdésekről vö.: Boka László: *Kánonok metszéspontján: érték/határ/érték*. In uő: *Egyszólamú kánon? Tanulmányok és kritikák*. Budapest, 2012, Gondolat, 59–123.

23 Áprily Lajos: [Cím nélkül]. In *Erdélyi Helikon*, 1928, I. évf., 1. sz. (május), 1.

24 „Ma még tisztáz és vitatkozik az »erdélyi« szóval, mert öntudatát és rendeltetését védelmezi. De arra is megvan az ereje, hogy visszavonuljon a tartalmi szépségek mélyebb vonalára. Ebben egy Stefan George-verscsokor a mintaképe, mely az ősz lelkét úgy tudja megidézni borzongató művészettel, hogy egyszer sem mondja ki a lírai értékében megfakult szót: ősz.” Lásd Áprily Lajos: [Cím nélkül]. In *Erdélyi Helikon*, 1928, I. évf., 1. sz. (május), 1.

Rhesos, Karesos – mindegy, hogy ki népe,
 zápor nevelte vagy hó-tiszta dér,
 zuhogva lejt a tenger ós ölébe
 s sziklás Idához vissza egy se tér.
 S hegyünk, a dús, a mégis mindig árva,
 forrás-fakasztó szikla-rengeteg,
 pazarló kedvvel küldi tenger-árba
 a számlálatlan hullám-gyermeket.

Nem sokkal korábban Kós Károly *Varju nemzetségének* híres soraiban fogalmazódott meg ugyanez a mitológéma.²⁵

Megdöbbenő, hogy Németh László ezt az erdélyi hegyek köré épült gazdag metafora-hálót egy mezítelen térdű társakkal zergelesre induló, jöldi-dalra hevülő jáger-alkat németes nosztalgiájának volt képes olvasni!²⁶

Magam úgy látom, hogy hegy és a völgy képzetének poétikai megvalósulásaiban Áprilynál a fenséges és a szép 18. századi elmélete érvényesül, amely a két minőséget egymással szemben határozta meg. Edmund Burke híres munkájáig ugyanis a fenségest (sublime) a szép legmagasabb fokaként értelmezte a klasszicista esztétika. Burke azonban 1757-es dolgozatában (*Filozófiai vizsgálódás a fenségesről és a szépről való ideáink eredetét illetően*²⁷) különmemű minőségként írja le a kettőt, minthogy két ellentétes szenvedély váltja ki őket.²⁸ Gondolatmenete röviden a következő:

Örömet (pleasure) vagy gyönyört (delight) valamely szenvedélyünk kielégítése adhat.

25 „És mégis, a hegyi ember örökké lefelé húzódik. Mint a vizek, mint éppen a mi vizeink is. Mert sok gyönyörűsége víz fakad a mi hegyeinkben, friss, tiszta vizek, fiatalok, örökké sietők és vidámak: a Szamosok, a Körös, a Kalota, a Sebes, az Aranyos, a Jára. És lám, elfutnak tőlünk, mind el, sebesen rohanva, zúgva, ahányan annyifelé. A sötét, hűvösen komoly erdőkből kifutnak a napos, vidám világba, amilyennek ritka szép, nyár végi napokon a Vlegyászáról látszik a föld: csupa csillogó ragyogás, meleg, égő, virágos világnak. / De vissza nem tud jönni egy is.” Lásd Kós Károly: *Varju-nemzetség*. In uó: *Kalotaszegi krónika – Hét írás*. Bukarest, 1973, Kritérion, 105.

26 Németh László: *Áprily...*, i. m., 1399.

27 Edmund Burke: *Filozófiai vizsgálódás a fenségesről és a szépről való ideáink eredetét illetően*. Ford. Fogarasi György. Budapest, 2008, Magvető.

28 Ezt hangsúlyozza Radnóti Sándor is. Lásd Radnóti Sándor: *A társas lét és a fenséges*. In Horkay Hörcher Ferenc – Szilágyi Márton (szerk.): *Edmund Burke esztétikája és az európai felvilágosodás*. Budapest, 2011, Ráció, 30–32.

A szenvedélyek két nagy csoportba sorolhatók: az önfenntartással kapcsolatos szenvedélyek és a társas léttel kapcsolatos szenvedélyek csoportjába.

Míg az önfenntartás szenvedélyei a fájdalom köré, a társas lét szenvedélyei az öröm köré csoportosulnak.

Az önfenntartással kapcsolatos szenvedélyek legerősebbike a fájdalom és a veszély érzése, hisz a fájdalom, betegség vagy halál gondolata erős borzongással tölt el, míg az élet és egészség gondolata nem okoz hasonló mértékű örömet.

„Amikor a veszély vagy a fájdalom túl közletről érint bennünket, semmiféle gyönyörérzetet nem képes kiváltani, egyszerűen csak rettenetes; bizonyos távolságból és bizonyos változással azonban már gyönyörködtethetnek, sőt gyönyörködtetnek is”²⁹ – ilyen gyönyört vált ki a fenséges tapasztalata.

Áprily hegyképzeteiben, vagyis a hegy poétikájában Áprilynál mindig fájdalom és gyönyör (vagy félelem és csodálat) e kettős érzése munkál. Az erdélyi bércek nála sohasem a szülőföld kedves kulisszái csupán, hanem mindig egy hatalmasabb, egyszerre fenyegető és éltető erő fizikai megvalósulásai. Az *Esti párbeszéd* kötetzáró versében a csúcsokról „portyázni induló” vihar hajtja vissza a völgybe a „kandi csőcseléket” – így zárva le a hegy képzetét ostromló versek sorát.

b. Az uralhatatlan természet:

Beszédes ellentmondás, hogy Áprily halk szavú költészetének egyik alapmotívuma éppen a vihar. És ezek a viharok nagyon sokfélék: az életadó tavasztól a kegyetlen havas viharokig, de majd mindig a katarzis ígéretével. A vihar-képzet „polivalenciájára” Nemes Nagy is felhívja a figyelmet, úgy véli, hogy „ennek a gondolatnak a kötelén elég mélyre ereszkedhetnénk le a költő emócióvilágába.”³⁰

A viharmotívum is jelzi, hogy a fenséges esztétikai minőségét nem egyedül a hegyek képviselik Áprilynál. Jó pár fontos verse azt sugallja, hogy legmélyebb ösztöne a természethez mint uralhatatlan erőhöz, mint borzongató idegenséghez hajtja. Kuncz Aladár 1926-ban így jellemezte a szerkesztőtársat és költészetét: „Ez a természeti képekben

29 Edmund Burke: *Filozófiai vizsgálódás...*, i. m., 45.

30 Nemes Nagy Ágnes: *Áprily és a természet...*, i. m., 638.

való teljes fölolvadása, a természet örökkévalóságához való schopenhaueri menekülése az egyetlen életigenlés benne, különben minden tisztán emberi dologban szkeptikus, kétkedő és könnyen lemondó.”³¹

Hogy ennek az „egyetlen életigenlésnek” az útján követhessük a költőt, el kell hagynunk a motívumok és a metaforikus szignifikáció racionálisabb gyakorlatait, hogy elmerüljünk a vers zenei, érzéki, tehát indulati rétegeibe. (A következő megfigyeléseim olyan előzményekre is támaszkodnak, mint Németh László pontos megállapítása a mély magánhangzókkal való Áprily-i zsonglórködésről³² vagy Baránszky Jób László remek elemzése *Az irisórai szarvas* hangszereléséről.³³)

Az általam – jelentős önkorlátozással – kiszemelt néhány költeménynek poétikai szempontból három közös vonása van: 1. egyfajta szenzuális fokozás; 2. a klimaxon, tehát csattanóval megoldott verszárlat; 3. és mintegy e kettő eredményeként a fenséges élményének fölkeltése. Fontos, hogy fölkeltéséről és nem tematizálásáról van szó!

Korai versében (*Kis fenyőfa*) az apja sírjára virág helyett egyetlen fenyőfát ültet a lírai hős. A kétrészes költemény első felét e ponttól kezdve a zenei fokozásra bízta:

De gyantás rejtekéből
a múlt sóhajt reám,
kagyló ölén tovább zúg
a tenger-óceán.

S ha majd távol havasról
vadízú szél suhog,
egyetlenegy fenyőfa
rokon zúgásba fog.

S az illatos viharban
tán én is ott leszek:

31 Kuncz Aladár: Áprily Lajos. In Pomogáts Béla (szerk.): *A kor falára – Áprily Lajos emlékezete*. Budapest, 2002, Nap Kiadó, 78.

32 Németh László: *Áprily...*, i. m., 1399.

33 Baránszky Jób László: *Az irisórai szarvas* költője (Áprily Lajos költészete). In *Új írás*, 1986/8., 116–118.

Apám, üzennek értünk
a zúgó fenyvesek.

Felhő suhogva hajlik,
ezernyi tű remeg –
s egyetlenegy fenyőben
felzúg az életed.

Első észrevételünk a felidézett érzéki benyomások sokasága: gyanta-illat, vadízú szél, illatos vihar, sóhajtás, suhogás, zúgás. Az egyelőre csak felidézett érzékletek a – bár a suhog, zúg hangalakja közvetlenül is hat – jellemzően nem a vizuális képzelőerőnk, hanem szaglós és hallószerveinket ostromolják.

Az a szaporító eljárás, amelynek során „egyetlenegy fenyőfá”-ból, „fenyvesek”, majd „ezernyi tű” lesz, már nemcsak a vers szemantikai síkján megy végbe, hanem az ismétlés rituális, mágikus hatásfunkciója is érvényesül. Ez utóbbi funkciót erősítik a (már nem földidézett, hanem) kiváltott érzéki benyomások: Áprily jellegzetes illúziókeltése, hogy a mély hangrendű kulcsszókkal (suhog, zúgásba fog) a gordonkákra, mélyhegedűkre bizza a vers főtémáját, amelyet a zúg szó halmozása fokoz a crescendóig (zúg, zúgásba fog, zúgó, felzúg). Ebből a sodró szólamból magas hangzókkal csendül ki a fenséges drámájának két szembenálló szubjektuma: a „fenyvesek” és az „életed”.

Mindezek segítségével tehát a vers nem annyira felidézi, mint inkább kiváltja a fenséges élményét. Maga a szövegtest válik fenségesé – bár a lexikális és metaforikus jelentés racionális szintjén is feltűnik a végtelenség, a fenyegető vadság mint a fenséges kellékei.³⁴

Itt emlékeztetek Immanuel Kant fenséges-definíciójára, amelyben jórészt magáévá tette Burke felfogását. A fenséges szerinte is a végtelen botránnyával szembesít. A hasonlíthatatlan nagyságon megdőbbsenve valójában saját embervoltunkat csodáljuk: az elme azon képességét, hogy el tudja gondolni azt is, amit az érzékek nem képesek befogni.³⁵

34 Egy szubjektum lírai megnyilatkozása helyett a szövegtest maga válik üzenetté – ilyen értelemben joggal közelítik az objektív lírához Áprily költészetét Nemes Nagy és Baránszky Jób hivatkozott írásaikban.

35 Immanuel Kant: *Az ítélőerő kritikája*. Ford. Papp Zoltán. Szerk. Hévízi Ottó – Kardos András. Budapest, [1998], Ictus, 177–182.

Hasonló eszközökkel, de magasabb művészi szinten valósul meg ugyanez *Az irisórai szarvas* nagy versében – azzal a különbséggel, hogy itt a fönt-lent, hegy-völgy értékkontrasztja is a fenséges és szép, magányos és társas lét ellentétpárját idézi.

AZ IRISÓRAI SZARVAS

Virradt. A fákra egyre csendesebben
rivallt alá a mély felhő-torok.
Gáncsot vető boróka-rengetegben
akadtak rá a csorda-pásztorok.

A gornyikhoz levitte nemsokára
tarkóra vetve egy szilaj csobán,
s megvolt az alku egykettőre: ára
egy korty fenyővíz s egy marék dohányy.

A simmentali borjának fogadta
fakorlátos, legeltető helyen,
tógyén mohón csüngött az istenadta,
és elfeledte, hogy testvértelen.

És elfeledte a futó erecskét,
amely bukfenceket kacagva hányt,
s mely hús homályba fogta gyenge testét,
el a zuzmószakállú ősmagányt.

És elfeledte a forrás kis odvát,
amelynek tükre csábító titok,
s ha eltikkadva meg-megszomjazott, hát
napverte, langyos vályúból ivott.

Kristály-tükörben nem láthatta mását,
mikor a szarva büszkén ütközött,
meg nem sejtette büszke származását,
és borjúnak nőtt fel borjak között.

És lett pompás agancsú háziállat,
vadász-szívekbe dobbantó remek,
s csudálva nézte, rajta mit csudálnak
csudálkozó kiránduló-szemek...

De nyárutón, mikor a kék havasról
omlott a köd s leszállt az ősz vele,
beláthatatlan ködruhás magasból
szarvasbőgés bűgött a völgybe le.

S akkor: párát zihált remegve szája,
idegen lett palánkos otthona,
idegen lett testvére, mostohája –
s a ködbe hördült, mint az orgona.

A versbeli történések mozgásiránya egészen az utolsó sorig lefelé irányul. Nem csoda, hiszen a fenséges hatalmi kommunikációt jelent, nem tűri a szimmetriát. A költemény első szava alanytalan mondat, az állítmányok azon ritka fajtájából, amelyek éppen kimondatlanul hordják magukban egy hatalmasabb alany (cselekvő) lehetőségét. (Ilyenek pl. az esik, havazik, villámlik igék is – kisszámú csoportjuk mintha éppen a fenséges helyét jelentené a nyelv grammatikai rendszerében...) A megnevezhetetlen aktorú (tehát akaratlan, szükségszerű) „virradt” után az egyre halkabban alárivalló vihar már legalább „torkot” kap, ha arcot nem is. Ritka zsákmányával szintén lefelé siet a még félig szintén a természethez tarozó (szilaj!) csobán. A köd „omlott” (persze lefelé), az ősz „leszállt”, majd végül a „szarvasbőgés bűgött a völgybe le” (kiemelés tőlem) akusztikailag is tetőponthoz közelítő sora.

Az uralhatatlan természet közli magát ezekben a lefelé irányuló történésekben, maga az emberi világ is mindig lefelé igyekszik (emlékezhetünk az *Idahegyi pásztorokra*). Ebben az egyirányú sodrásban lesz igazán és befejezetten magányos az egyetlen fölfelé törő hördülés, az egyetlen fölfelé irányuló ige a költeményben. Az „idegen”-ség tragikus voltát nemcsak a szó anaforikus ismétlése súlykolja, hanem az, hogy az addigi vélt otthonosság lepleződik le idegenséggént. A domesztikált környezet társas kapcsolatainak hirtelen semmivé foszlása a természet

uralhatatlanságáról, hasonlíthatatlan túlerejéről szól félelmet keltő módon. És nemcsak a rajtunk kívül lévő természetről persze.

A verszene is az utolsó sor crescendója felé tart. Ezen belül is a „ködbe hördült” hangsora akusztikailag már fokozhatatlan, de Áprily még húz rá egy lapot, és egy trópuszal zárja le: nem kisebb valamihez, mint a hangszerek királynőjéhez hasonlítja e ziháló felhördülést. Nem véletlenül a szakrális zene hangszerét, és ott is a hallgatót leginkább térelményként körülvevő hangzást választja a költő.

Itt nem bocsátkozom további elemzésekbe, de hasonló szerkezet adja a *Rabok*, a *Vihar után*, *A láthatatlan írás*, az *Őszi muzsika* gerincét is. Közös vonásaikat ismét Kant fenséges-analízisével világítom meg: a természet hasonlíthatatlan túlereje a rettegés érzésével tölt el. A fenséges érzését itt ismét önnön képességünk váltja ki: az elme tudomásul képes venni a félelmetest, a félelem közvetlen érzése nélkül, azt legyőzve is.³⁶

Ennek a félelemnek a vonzásában születik az Áprily-líra számos emlékezetes verse. Közös jellemzőjük, hogy bennük a természeti fenséges a zene élményével keveredik, amit különböző hangutánzó szavak mellett az „orgona/orgonál” szó hangsúlyos előfordulásai nyomtatékosítanak a szöveg zeneileg fokozhatatlan helyein. Azt hiszem, ezekben nem az elementáris tapasztalat átesztétizálásáról van szó, legfeljebb abban az értelemben, ahogy ez a metafora megteremti a pusztán rettenetes fenségessé válásához szükséges távolságot.³⁷ Aletta van der Maet-ra még „a kálvinista templom orgonája” „búgott le” „dörgő fenséggel”, több versben azonban elég következetesen a farkas-üvöltés igei metaforája lesz az orgona: „a farkasok / az Istenszéken orgonáznak.” (*Őszi muzsika*) Híres ódájában (*A láthatatlan írás*) hasonlóképpen egy tovább nem fokozható felsorolás utolsó tagjaként szerepel:

„Patakjaid
bennem el nem apadnak,
mélységeid

36 Kant: *Az ítélőerő...*, i. m., 181–182.

37 Kant: *Az ítélőerő...*, i. m., 180–185.

mélységekben kincssel felfakadnak.
 Vadméheid
 a rétemen toroznak,
 havasaid
 nárciszaim csokrában illatoznak.
 Ösvényeid
 a két talpamban élnek,
 harangjaid
 hajnal körül a tornyomban zenélnek.
 Fellegeid
 az én tetőmre szállnak,
 viharaid
 az én barlangjaimban orgonálnak.”

Talán nem leszek hűtlen a szövegek szelleméhez, ha befejezésül megkockáztatok még egy párhuzamot. Az orgona szó ilyen következetes összekapcsolása az uralhatatlanul nagy erő versbeli megjelenéseivel Nietzsche „Ungeheuer” fogalmát juttatja eszembe, amelyet Györffy Miklós találóan fordított „irdatlan”-nak.³⁸ A gondolkodás eszközeivel be nem fogható hatalmat nevezi így, Wagner zenéjében is ezt tapasztalta meg.

Egy 1885-ös töredékében – amelyet halála után *A hatalom akarása* című összeállítás végére illesztettek³⁹ – ezt olvassuk: „Diese Welt: ein Ungeheuer von Kraft, ohne Anfang, ohne Ende, eine feste, eherne Größe von Kraft [...]”⁴⁰ (Ez a világ: egy irdatlan erő [egy erő-szörnyeteg], kezdet és vég nélküli, ércesen szilárd nagysága az erőnek [...]).

Áprily két világháború közötti köteteit olvasva egy olyan szellemi figyelem körvonalazódik, amely alig fordítja el tekintetét hegyeiről és viharairól, vagyis az ő irdatlanjáról, amelyet verseiben a fenséges minősége képvisel.

38 Lásd az első lábjegyzetet az alábbi monográfiában: Rüdiger Safranski: *Nietzsche: szellemi életrajz*. Ford. Györffy Miklós. Budapest, 2002, Európa, 7.

39 Vö.: Mazzino Montinari: *Friedrich Nietzsche. Eine Einführung*. Ford. Renate Müller-Buck. Berlin – New York, 1991, Walter de Gruyter, 103.

40 Friedrich Nietzsche: *Der Wille zur Macht*. In <http://gutenberg.spiegel.de/buch/der-wille-zur-macht-ii-6182/13> (letöltve: 2018. február 8.)

Obrusánszky Borbála

A TATÁRJÁRÁS UTÓJÁTÉKA

A magyar történelem egyik talányának számít, hogy vajon miért nem indítottak újabb hadjáratot ellenünk a Batu kán vezette mongolok, közismert nevükön a tatárok. A korabeli magyar források folyamatos tatár veszélyről írnak, magának IV. Béla magyar királynak a külpolitikájában is hangsúlyos elem volt a keleti határok megerősítése és védelme.

A korabeli történelmi források szerint az egyik nyomós ok a két dzsingiszida, Gűjük és Batu közötti viszály lehetett, amely a nyugati hadjárat idején vette kezdetét és 1248-ban, Gűjük nagykan halálával ért véget. Rövid tanulmányomban ennek a helyzetnek a bemutatására töreksem, a történelmi forrásokból vett idézetekkel. A mongol belpolitikai helyzet elemzése révén megértjük azt a külpolitikai folyamatot, ami a Magyar Királyság keleti szomszédját jellemezte az 1240-es években.

A NAGYKÁN ÖRÖKÖSEI

A mongolok korai történelméből ismert, hogy a kijat nemzetséghez tartozó Temüdzsint az őt támogató törzsek 1189-ben emelték trónra, akkor vette fel a Dzsingisz kán nevet.¹ Az új kán hosszú háborúk után 1206-ban egyesítette a mongol törzseket. Ekkor a Nagy Törvénykönyvben (Dzsaszag) szabályozták a birodalom felépítését és működését,² meghatározták a trónöröklés rendjét. Az országgyűlésen elhatározták, hogy hová indítanak hadjáratot. Először a „jurtafalú népek”³ egyesítését tűzték ki célul, ennek sikeres megvalósítása után a közép-ázsiai és a távol-keleti birodalmak következtek, amelyeken már a felcseperedett utódok, Dzsingisz kán fiai részt vettek.⁴ Dzsingisz kánnak első feleségétől, Börte üdzsintől négy fia született, akik jogosultak voltak a

1 *A mongolok titkos története.* (Továbbiakban: MTT). 123.

2 *A Dzsaszag magyar fordítása:* Obrusánszky, 2014.

3 A kifejezés szerint azokat a népeket, akik a mongolokhoz hasonló életmódot folytattak, egyesíteni kell egyetlen birodalomba.

4 MTT, 258–260.

nagykáni trón betöltésére. A *mongolok titkos története* tudósított arról, hogy az 1219-es horezmi hadjárat előtt Jiszüj katun, Dzsingisz kán tatár származású felesége szóba hozta a trónöröklés kérdését,⁵ amiből hatalmas botrány kerekedett. A négy fiú csúnyán összeveszett: Csagataj, a másodszülött, merkit fattyúnak nevezte bátyját, Dzsocsit, felháborodva, hogy a neve felmerülhetett a trónörökösök között. A *mongolok titkos történetében* olvashatunk arról, hogy a négy fiú anyját, Börtét egykoron a merkitek elrabolták, és amikor Temüdzsin (Dzsingisz kán) kimenekítette, már várandós volt.⁶ A későbbi nagykán saját fiának ismerte el a születendő fiút, de mivel mindig felmerült a gyanú, hogy a merkit Csilger-bökő, Börte fogva tartója is lehet az apa, ezért Dzsocsi utódai, így például a Magyar Királyság keleti szomszédjának ura, Batu nem pályázhatott a nagykáni székre. Dzsingisz kán harmadik fiát, Ögödejt választotta ki nagykánnak, állítólag jó szervezőképessége miatt.⁷ 1228-ban a Kerülen-folyó Ködően szigetére országgyűlést hívtak össze, ahol közös akarattal nagykánná választották Ögödej, aki egészen 1241 decemberéig uralkodott.⁸ Éppen akkor zajlott az 1235-ben meghirdetett nyugati hadjárat, amelyen a legtöbb herceg részt vett, ezért távollétükben a hatalmat Ögödej kán özvegye, Töregene katun ragadta magához. Ata Malik Juvaini szerint erre Csagatájtól, Dzsingisz kán második fiától, a birodalmi jog őrzőjétől és más hercegektől kapott felhatalmazást.⁹

A birodalom döntéshozók nélkül maradt, a legtöbb mongol trónörökös Batu vezetésével még a nyugati hadjáraton volt. A mongol hadsereg derékhada ugyan 1242 márciusában elhagyta a Kárpát-medencét, de a hadjárat nem ért véget: kifosztották a Balkánt és a mai Moldovát, majd ugyanabban az évben a kipcakokat üldözve betörték a Kaukázusba, átjutottak a Vaskapun (Derbent). A cél a kipcakok megbüntetése volt,

5 MTT, 254.

6 MTT, 254.

7 A 17. században összeállított *Arany Foglalat* című krónika 230. fejezete megörökített egy történetet. Eszerint Dzsingisz kán az egyik szolgájával kihallgattatta, hogy fiai mit tekintenek az igazi boldogságnak. Mivel egyedül a harmadik fiú, Ögödej mondta azt, hogy az állam irányítása okoz neki örömet, a kán őt nevezte meg utódjául. In *Luvszandanzan*, 1984.

8 Rashid-ad-din szerint 1241. december 11-én hunyt el a nagykán, mivel nagyon sok bort fogyasztott. II. 330.

9 Juvaini, XXIII. Boyle, 1958. 240.

amiért sokan elszöktek a mongol uralom elől.¹⁰ A mongol katonák csak 1244-ben tértek vissza szállásaikra.¹¹ Az elhúzódo hadjárat, valamint az a tény, hogy Batu nem ment el Karakorumba a kánválasztó gyűlésbe, lehetetlenné tette, hogy összeüljön az országgyűlés és törvényesen új nagykánt válasszanak. Mivel Batu volt a rangidős dzsingiszida, ezért az ő szavára vártak a többiek.¹² Dzsocsi fia betegségre hivatkozva otthon maradt, így a kuriltájt 1244. körül nem sikerült megtartani. Batu nem is siettetette ezt, hiszen a legesélyesebb jelölt Gűjük volt, Ögödej legidősebb fia, az ő legádázabb ellenfele. Megjegyezném, hogy Rasid-ad-din szerint ennek az ellenségeskedésnek köszönhető, hogy Batuhoz nem ért el Ögödej halálhíre.¹³ 1248-ban ismét összehívták a mongol vezetőket, hogy uralkodót válasszanak, Batu akkor is távolmaradt, de testvéreit elküldte, ő sem szeghette meg a mongol törvénykönyv rendelkezéseit.

A GŰJŰK-BATU ELLENTÉT

A két unokatestvér közötti viszály meghatározta a mongol birodalom jövőjének alakulását. Kettejük között az ellenségeskedés a nyugati hadjárat során kezdődött, amikor a búcsúlakomán a serlegből Batu ivott legelőbb, mint a hadsereg főparancsnoka. Gűjük mint a leendő trónörökös ezen nagyon megsértődött, engedély nélkül otthagytta a rendezvényt.¹⁴ A vita annyira elfajult, hogy Ögödej a hadjárat sikere érdekében hazarendelte fiát és vele együtt seregét is, akik a patkány évben, vagyis 1240-ben hazatértek.¹⁵

A későbbiekben sem csitult a viszály kettejük között: Batu azzal vádolta meg Gűjűköt és anyját, Töregene régenst, hogy megszegték a Dzsaszagot, a mongol törvénykönyvet, mert nem Ögödej végakarátának megfelelően Siremünt, Ögödej legkisebb fiát választották meg nagykánnak, aki akkoriban még kiskorú volt.¹⁶ Bar Hebraeus ezzel szemben

10 Batu kán IV. Bélának címzett leveléből ismert, hogy bennünket is azért támadtak meg, mert szökött rabszolgáikat, a kunokat befogadtuk, és ezzel Béla királyunk megszegte a mongol törvénykönyvet, a Dzsaszagot.

11 Rashid-ad-din, II. 332.

12 Rashid-ad-din, II. 360.

13 Rashid-ad-din, II. 332.

14 MTT, 275.

15 Rashid-ad-din, II. 328.

16 Rashid-ad-din, II. 360.

azt írja, hogy Ögödej Gүjүköt nevezte meg utódjául.¹⁷ Később viszont arról ír, hogy Ögödejnek három fia volt, de mivel Siremүн kiskorú volt, ezért anyja, Töregene (Turkina) Gүjүköt választotta. A rövid összegzésből látható, hogy Batu a kánválasztással kapcsolatos tárgyalásokból visszavonult és elfogadta a többség döntését, inkább berendezkedett a Kaszpi-tenger menti szállásán, Szarajban, ami hosszú ideig az Arany Horda központja volt. Batu azonban nem mert dacolni a nagykan akaratával, az ugyanis felségsértésnek minősült volna, és ezért még a dzsingiszidák is súlyos büntetést érdemeltek volna. Így betartva a szabályokat, az általa kinevezendő orosz hercegeket, valamint a nyugati követeket küldte tovább Gүjүkhöz.

A MAGYAR ÁLLÁSPONT

IV. Béla magyar király ugyan 1241. április 11-én elvesztette a muhi ütközetet, de sikerült elmenekülni az ellenség elől, s menedékhelyéről irányította az országot, ezzel megnyerte a háborút. A mongol főszereg 1242 márciusában elhagyta az országot. A magyar király visszatért Dalmáciából és folyamatosan szerzett hírt a Kaszpi-tó partján megtelepedett tatárokról. Ezeknek a jelentéseknek egy része jól ismert a magyar forráskiadványok révén, néhány azonban, sajnos, nem bizonyult pontosnak. 1248-ban Johannes fráter például a következőt jelentette az új mongol uralkodóról, Gүjүk kánról: „Amint trónra emelték, már rögtön ezen a napon zászlót bontottak és tizenkilenc évi háborút jelentettek be a nyugati népek ellen...”¹⁸ Bar Hebraeus azt közölte krónikájában, hogy Gүjүk elindult nyugatra, de az okát nem írta meg.¹⁹ Rasid-ad-din arról számol be, hogy a nagykan krónikus betegségben szenvedett²⁰ és apja régi szállásterületén – a mai Üzbegisztánban – akarta magát kezeltetni. IV. Béla a hír hallatán számos intézkedést tett, amiről IV. Ince pápának írt levelében is beszámolt. Fiát, Istvánt kun lánnyal házasította össze, két lányát pedig rutén hercegekhez adta feleségül. Korábbi rutén ellenfelével, Daniellel is megbékélt.²¹ A mongolok egészen 1285-ig nem törtek be a Magyar

17 Bar Hebraeus, X.

18 Rubruk leírása. Györffy, 1986. 199–200. o.

19 Bar Hebraeus, X.

20 Rashid-ad-din, II. 305.

21 IV. Béla levele IV. Ince pápához. 1250. november 11. In Nagy, 2003. 196–198.

Királyság területére, viszont rendszeresen támadták Halicsot és Volhíniát, valamint Lengyelországot, ezekről az orosz évkönyvek is rendre beszámolnak.²² A *Voskresenski* nevű évkönyvben található egy különös történet, ami szerint Batij (Batu) kán Váradon halt meg, Vlaslov király által. Utóbbi nem más, mint Szent László magyar király.²³ A történetben a szent királynak a kunokkal való küzdelmeiről eshetett szó, az, hogy ezt miért alkalmazták a mongol időszakra, nem lehet tudni, arra további kutatás deríthetne fényt.

Ami Johannes fráter jelentését illeti, Gүjүköt 1248 nyarán megválasztották nagykánná, és tényleg elindult nyugatra, de nem tervezett nagyszabású nyugati hadjáratot, erre vonatkozó keleti forrás nincs. Egyetlen mongol vagy mongolokról szóló külföldi forrás sem tud ilyenről. Ezt értelmezték félre a magyar követek, ami abból is fakadhat, hogy maga Batu, az Arany Horda mongol részbirodalom feje is megijedt, hogy Gүjүk őt akarja letaszítani a trónról, ezért mozgósításba kezdett. Félelmének az szolgált alapul, hogy Toluj özvegye, Szorkaktan beki titokban követet küldött Batuhoz, amelyben figyelmeztette, hogy Gүjүk nyugati útja nem véletlen, és vigyázzon magára.²⁴ A mongol birodalom harmadik nagykánja azonban Szamarkand előtt meghalt, így a Batu–Gүjүk ellenségeskedésnek vége szakadt.²⁵ Uralkodásáról a 17. századi mongol krónika, az *Arany Foglalat* rövid összefoglalást végzett: „Gүjүk kán 6 év elteltével, a ló évben, Örmögetүben 42 éves korában a nagy trónra ült. A következő, juh évben, 43 évesen Semsigite-ben az Égbe ment. Gүjүk kán ökör évű volt.”²⁶

Európában megindult a találgatás a halál okáról. András fráter szerint orvosság okozta a halálát. Elterjedt egy olyan pletyka is, miszerint Gүjүk kán felszólította Batut, hogy hódolattal járuljon elébe, és Batu nagy pompával el is indult. De nagyon félt legfőbb ellenségétől, ezért testvérét, Sibánt előreküldte, aki meg is érkezett a nagykáni udvarba. Sibán serleggel kínálta Gүjүköt, de aztán vita támadt közöttük és végül Sibán megölte a nagykánt.²⁷

22 Hodinka, 1916. 469–477.

23 Hodinka, 1916. 477.

24 Rashid-ad-din, II. 361.

25 Gүjүk megválasztására csak 1246. augusztus 24-én került sor.

26 *Arany Foglalat*, 278.

27 Rubruk leírása, XXVII. 6. Györffy, 1986. 199–200 old.

BATU, A KIRÁLYCSINÁLÓ

Güjük halála után a birodalom újra uralkodó nélkül maradt. Kijelölt örökös híján az özvegy kánasszony, Ogul-Kajmis uralta az országot. Batu köszvénytól szenvedve élt palotájában. Követeket küldött szét, hogy összehívjon egy kuriltájt saját területén, de Ögödej és Csagatáj fiai visszautasították ezt az ajánlatot, a mongolok törvénykönyvére, a Dzsaszagra hivatkozva azt üzenték, hogy csak Dzsingisz kán egykori szálláshelyén, az Onon és a Kerülen folyónál lehet tartani kánválasztó gyűlést.²⁸ Eközben egy küldöttség érkezett hozzá, ami megváltoztatta passzivitását. Szorkaktan beki fiát, Möngkét küldte el a legidősebb dzsingiszidához. A jó kapcsolat a két fél között nem volt véletlen, Dzsocsi és Toluj utódai közel álltak egymáshoz. Batu apja, Dzsocsi ugyanis Szorkaktan beki nővérét, Begtutmis Füdzsint vette feleségül,²⁹ ezért neki érdekében állt, hogy a közeli hozzátartozó Möngke kerüljön hatalomra. Ennek érdekében testvéreit, Berkét és Sibánt elküldte Möngkével együtt vissza a kánválasztó gyűlésre, és három tümennyi sereget adott velük. A cél az volt, hogy juttassák trónra Möngkét.³⁰ Az országgyűlést végül Mongóliában hívták össze, amelyen sem Csagatáj utódai, sem Ögödej utódai nem vettek részt,³¹ így Batu saját embereire támaszkodva megválasztatta Möngkét.³²

Az Ögödej-ágiak nem nyugodtak bele a trón elvesztésébe, bosszút akartak állni és meg akarták öletni Möngkét. A történetről beszámolt Wilhelmus Rubruk is, aki éppen Möngke nagykan táborában tartózkodott. Az összeesküvést leleplezték, és Güjük fiait, asszonyaikkal együtt kivégezték, csak Güjük legkisebb fiát hagyták életben.³³ Rubruk leírását más források – Bar Hebraeus, Dzsuvajni is megerősítették.³⁴ Rasid-ad-din pedig részletes beszámolóval szolgált. Eszerint Ögödej unokái, akik Batu döntése miatt nem lehettek nagykanok – Siremün, Naku, Karacsáj és Totok – összefogtak és eltervelték, hogy merényletet követnek el az új nagykan ellen. Felszerelkeztek fegyverekkel és úgy érkeztek meg a határra. Szekereik tele voltak fegyverrel. Éppen akkor

28 Rashid-ad-din, II. 401.

29 Rashid-ad-din, II. 348.

30 Rashid-ad-din, II. 361.

31 Rashid-ad-din, II. 403.

32 Rashid-ad-din, II. 405.

33 Rubruk leírása. Györffy, 1986. 279.

34 Bar Hebraeus, X.

járt arra Keszege, Mönkke kagán solymásza, aki a kangli népből való volt. Elkóborolt a tevéje, és azt kereste lóháton. Belebotlott Siremün katonáiba. Bement a táborba és az egyik szekérnél megtalálta a tevét. Az egyik fiú, aki a szekereket javítgatta, odahívta Keszegét, hogy segítsen megerősíteni a szekeret. Keszege leszállt a lóról, odament segíteni, közben meglátta, hogy fegyverek vannak a kocsikon. A fiú elmondta, hogy minden szekéren fegyverek vannak. Keszege éjjel megszökött a táborból, visszalovagolt és elmondta a nagykánnak a látottakat. Az összeesküvőket elfogták és kivégezték.³⁵

Mönkke nagykán az 1251-es országgyűlésen új hadjáratot hirdetett a még meg nem hódított területek ellen: fivérét, Kubilajt a kínai területek ellen küldte, Hülegüt pedig a bagdadi kalifátus lerombolására. Utóbbiban az Arany Horda csapatai is harcoltak, ami ismét elvonta a figyelmet a nyugati országokról. Batu halála után testvére, Berke állítólag fenyegető üzeneteket küldött Bélának, de katonai támadásra nem került sor. A mongolok a lengyelekhez, illetve Halics-Volhinia területére törtek be, hogy leszámoljanak a mongolellesenes erőekkel. 1262-től újabb belviszálynak lehetünk tanúi, Batu utódja, Berke Hülegü utódaival a Kaukázus birtoklásáért hadakozott, így a Magyar Királyság megtámadása lekerült a napirendről.³⁶

IRODALOM

- Boyle, J. A. (trans.): *Ata Mal Genghis Khan: The History of the World Conqueror by Juvaini Ata-Malik*. Manchester, 1958, Manchester University Press.
- Bar Hebraeus: *The Chronography*. Translated by: E. A. Wallis Budge, London H. Milford, 1932, Oxford Univ. Press.
- Györffy György (szerk.): *Julianus barát és a Napkelet felfedezése*. Budapest, 1986, Szépirodalmi Kiadó.
- Hodinka Antal: *Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai; az orosz évkönyvek teljes gyűjteménye*. Budapest, 1916, Magyar Tudományos Akadémia.
- Jackson, Peter: *The Mongols and the West, 1221–1410*. Harlow, 2005, Pearson Longman.
- Luvсандanzan: *Altan товчи (Arany Foglalat)*. Hohhot, 1984, Ardin Hevlelin Khoroo.
- Nagy Balázs: *Tatárjárás. Nemzet és emlékezet*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó.

35 Rashid-ad-din, II. 405.

36 Rashid-ad-din, II. 511.

Obrusánszky Borbála: *Törvények és tanítások. A belső-ázsiai népek szellemi öröksége.* Sepsiszentgyörgy, 2014, Táltos Kiadó.

Thackston, Wheeler M (ed.): *Rashiduddin Fazlullah's Jami'u't-tawarikh, A Compendium of Chronicles: A History of the Mongols*, 3 vols., Massachusetts, 1999, Cambridge.

Megtört lendület, 2013

TÖRVÉNYKEZŐ SZÉKELYEK ÉS ÖRMÉNYEK

– *Székely Ferenc beszélgetése a 70 éves
Garda Dezső történésszel, szociográfussal* –

– *Már az elején tisztázzunk egy dolgot: Ön minek tartja magát, hisz azonkívül, hogy pedagógus és politikus, több kötete jelent meg a szociológia és a történelem tárgykörében?*

– Történésznek tartom magam. Több mint 45 éve kutatom a magyarországi és a romániai levéltárakat, dokumentációs könyvtárakat az erdélyi magyarság múltjának hiteles és kútfőkkel alátámasztott feltárása céljából. A történelmi események jobb megértése érdekében – az interdiszciplinaritás szellemében – kutatásokat végeztem a szociológia és a néprajz területén is. Pedagógusi múltamat sem tagadhatom le: 1973–1996 között általános és középiskolai tanárként tevékenykedtem. 1997-től mint egyetemi előadótanár a Babeş–Bolyai Tudományegyetem gyergyószentmiklósi kihelyezett tagozatán dolgozom.

– *Kolozsvárról származik; meséljen gyermekéveiről és felmenőiről.*

– Igen, Kolozsváron születtem, de családom nagyenyedi. Dédnagyapám, Garda József 1863–1899 között az akkor még egyetemi státussal rendelkező nagyenyedi kollégiumnak volt a professzora. Nagyapám, Garda Kálmán 1905-től 1918 végéig Alsó-Fehér vármegye főügyészeként, 1908–1933 között a Bethlen Gábor Kollégium gondnokaként, majd 1923–1933 között az Országos Magyar Párt Alsó-Fehér vármegyei szervezetének meghatározó egyéniségeként volt ismert. 1920-tól a romániai Hangya Szövetkezet nagyenyedi központjának volt igazgatósági tagja és alelnöke. 1931–1933 között a Hangya Szövetkezet igazgatósági elnökeként tevékenykedett. Édesapámat, ifjú Garda Kálmánt kétszer is bebörtönözték kommunista-ellenes magatartása miatt. A Garda családra Nagyenyeden úgy tekintettek, mint kizsákmányoló-irredenta családra. Apám elítélése és bebörtönzése után családomat kényszerlakhelyre vitték Tövisre. Utólag a romániai bíróság rehabilitálta édesapámat, és bírói döntéssel elismerték, hogy ártatlanul volt meghurcolva és börtönbe vetve.

- *Hol érettségizett?*

- Az Ipar utcai 12-es számú líceumban végeztem a középiskolai tanulmányaimat. Ez az oktatási intézmény nem tartozott a kolozsvári magas színvonalú iskolák közé. De valószínű, hogy engem a központi iskolákba fel sem vettek volna... Apám szekuritátés dossziéjából megtudtam, hogy a 12-es számú középiskolában is figyeltek rám.

- *Már kicsi korában érdekelte a történelem, vagy tudatosan választotta ezt a tantárgyat, amiből szülővárosában magas képzést lehetett szerezni?*

- Már iskolás koromban megszerettem a történelmet, de nem készültem történésznek. A véletlenek összejátszása késztetett arra, hogy történelem szakra felvételizzek.

- *Erdély jeles történészei tanítottak akkor a kolozsvári BBTE-n. Kit „kapott még el”, akinek tudása, emberi tartása, szakma iránti szeretete nagyban befolyásolta az Ön későbbi tanári-kutatói pályafutását?*

- Kiváló előadásai voltak Bodor Andrásnak; Imreh István azonban nemcsak előadásaival járult hozzá történésszé válásomhoz, hanem tanulmányokat íratott velem, s ezeket szakszerűen értékelte is. Megtanított a forráskritika használatára. Kihelyezésem után is nyomon követte és irányította kutatásaimat.

- *Az egyetem elvégzése után következett a kihelyezés; miért választotta Gyergyóremetét, milyen volt ez a nagyközség 1973–1978 között, mire emlékszik szívesen, és mire legkevésbé?*

- 1973-ban országos szinten négyszáz új, történelem szakot végzett ifjút helyeztek ki. Egyik munkahely rosszabb volt, mint a másik. A végzetek nem tudták, hogy lovon, szekérrel, vagy tutajjal fognak eljutni az általuk választott oktatási intézménybe. A kihelyezésre meghirdetett helyek közül a gyergyóremetei iskola kiemelkedő oktatási egységnek tűnt. A választáshoz az is hozzájárult, hogy feleségem gyergyószentmiklósi lakos volt. Szívesen emlékszem vissza a történelmet szerető tehetséges remetei diákokra, és kevésbé szívesen az ingázással kapcsolatos nehézségekre.

- *Hol tanított 1978 után, s mennyire érezte a kommunista rendszer nyomását, amit előszeretettel alkalmaztak az élet valamennyi területén?*

- 1978 őszen Gyergyószentmiklósra kerültem, és a Salamon Ernő Líceumban, illetve a 6-os számú iskolában (a későbbi Vaskertes) tanítottam. Történelemtanári munkám során a magyarság múltjának megismertetésére és elsajátíttatására törekedtem. E cél által vezetett vállaltam fel a történelemkör megszervezését, amelynek keretében tanítványaim a székely-magyar múlt jobb megismerése céljából levéltári kutatásokat végeztek. Diákjaim az általuk feltárt forrásanyag alapján tudományos dolgozatokat készítettek, amit később a bukaresti Petőfi Házban, a kolozsvári *Korunk délelőtt*-ökön és a temesvári magyar líceumban mutattak be. Már 1989 előtt felvállaltam a székelyföldi magyar történelem tanítását és népszerűsítését, akkor, amikor a román kommunista hatalom mindent elkövetett a magyarság identitástudatának megszüntetéséért. Magyar szellemben való tanításom és az általam vezetett történelemkör miatt sok megaláztatásban volt részem...

- *Gondolt-e arra, hogy munkáját, történész lévén, lépten-nyomon követik, figyelik, jelentést készítenek Önről?*

- Mindezt érezni lehetett, de iskolaigazgatóim is tájékoztattak megfigyelésemről. Ez akkor volt, amikor megakadályozták könyveim megjelenését, és belekötöttek az általam szervezett, 1976–1983 között megtartott történészkonferenciákba. Lehetett érezni, hogy a titkosszolgálat fókuszában vagyok. 1982-ben – mivel könyvemben nem használtam az akkori hivatalos történelemhamisítás szempontjait, konkrétan: a történelmi hűségnek megfelelően jeleztem, hogy a 19. század végéig Gyergyószentmiklóson nem laktak románok és megtagadtam a kontinuitás elméletének Gyergyó történetéről szóló könyvembe való beemelését – Gyergyószentmiklós múltját feltáró könyvemnek mind a 300, frissen kinyomtatott példányát elégették. Egy másik könyvem tíz évig állt a Kritérion szerkesztőségében, megjelenését a cenzúra akadályozta.

- *Fontosnak tartotta, hogy 1990 után „belenézzen” vagy kikérje a CNSAS-tól azt a dossziét, amiben benne vannak a telefonos lehallgatások, magánbeszélgetések, a fontos vagy kevésbé fontos, de gyanús személyekkel való kapcsolattartás részletei stb.?*

- A szekus-dossziék 1989 végén Gyergyószentmiklóson rövid időre napfényre kerültek, de engem nem nagyon érdekelt az ügy. 2006-ban a román televízió képernyőjére került a tanári és kutatói tevékenységemről

készített dosszié, mindenfajta kommentár nélkül. Ez számos gyanúsítgatásra adott lehetőséget... Ekkor már kikértem szekus-dossziémat, amely az 1978–1989 közötti időszakra vonatkozott. A dosszié „elkészítői” tudományos és tanári tevékenységemről gyűjtöttek adatokat.

– *Gyergyóremetén, Gyergyószentmiklóson iskolaújságot, Líceumi Évkönyvet alapított és szerkesztett. Miért gondolta, hogy ez fontos egy szinte tiszta magyar közegben, ahol a gyerekek múlt iránti érdeklődését kell fejleszteni és gazdagítani?*

– Mindkét iskolában nagyon tehetséges diákjaim voltak. Értelmi szintjük, íráskészségük lehetővé tette a *Remetei Híradó* négy számának és a *Líceumi Évkönyv* egy számának a szerkesztését. Persze, mindegyiket jóvá kellett hagyatni az akkori Hargita megyei pártbizottság propaganda-osztályával. Ezért kénytelen voltam egy-két KISZ-szel kapcsolatos írás megjelentetésébe is beleegyezni. Ezek nélkül nem engedélyezték volna a diákévkönyv megjelenését.

– *Kutatói munkájának gyümölcsét 1990-ben kezdte publikálni, bár – gyanítom – ezek jóval korábban megíródtak, már az 1970–80-as években...*

– Első két tanulmányom a *Korunk* folyóiratban jelent meg 1972-ben és '78-ban. 1978-ban jelent meg *A gyergyóremetei erdőmunkások élete tegnap és ma* című tanulmányom a *Változó Valóság* című kötetben. A tanulmánykötetet Imreh István szerkesztette.

1989-ig 29 nagyobb méretű tanulmányom jelent meg a Kolozvári Múzeum román évkönyveiben, a *Studia Universitatis Babeş–Bolyai* történelmi folyóiratban, a *Korunkban* és a *Művelődésben*. Román nyelven megírt tanulmányaimba nem kötöttek bele, viszont magyar nyelvű szövegeimbe a cenzorok s egyes szerkesztők is belekötöttek.

– *Kérem, sorolja fel köteteit, megjelenésük évével.*

– 1992–2018 között 25 önálló könyvem látott napvilágot, melyek a következők: *Gyergyó a történelmi idő vonzásában* (1992); *Székely hadseregvezet és faluközösség* (1994); *Mediu geografic și evoluția socio-demografică în bazinul Giurgeului și Ciucului în secolele XVI–XVII* (1997); *A forradalom katonái Csikban és Gyergyóban* (1998); *A falutörvénytől a közbirtokosságig* (Gyergyóújfalu monográfiája – 1998); *Főnépek, lófők, gyalogkatonák Csikban és Gyergyóban* (1999); *Gyergyószentmiklós monográfiája*

(2001), *A székely közbirtokosság I–II.* (2002); *Ditró a históriában* (2002); *Kultúra és civilizáció I–II.* (2003, 2005); *Munkarend és hagyományörzés a székely faluközösségben* (2004); *Az erdővisszaadás kálváriája Székelyföldön* (2004); *Gyergyói örmények könyve I–II.* (2007); *Gyergyószentmiklós története* (2007); *A polgári fiúiskolától a Vaskertes iskoláig* (2008); *A megfigyelt történelemkőr* (2009); *Néprajz és toponímia* (2009); *A törvénykező örmény közösség I–II–III.* (2010); *Cultură și Civilizație Antică* (2011); *A kastély árnyékában I–II.* (2012); *Az Országos Magyar Párt és Gyergyószentmiklós közléte az 1919–1933 közötti időszakban I–II.* (2013); *Gyergyószentmiklós gazdasági-társadalmi élete az 1919–1933 közötti időszakban I–II.* (2015); *Gyergyó az 1916-os évi román katonai támadás viharában* (2016); *A gyergyószentmiklósi közbirtokosság története* (2017); *Gyergyó kulturális értékei* (2018).

Ezenkívül megszerkesztettem öt kötetet. Ezek a következők: *Megmaradásunk esélyei* (2005); *A mezővárostól a rendezett tanácsú városig* (2011); *A gyergyószentmiklósi örmények és az erdélyi magyar-örmény identitástudat* (2014); *A székelység 12–17. századi története és a Blénessi család* (2015); *Az 1916. augusztusi katonai betörés és Székelyföld* (2017). Ezekben a kötetekben a legkiválóbb magyarországi és erdélyi történészek munkáit közöltem.

Több mint 120 nagyobb tanulmányom jelent meg kötetekben, évkönyvekben, szakfolyóiratokban. Írásaim száma több mint 500.

– *Ha figyelmesen megnézzük ezt a listát, két fontosabb témakört találunk: a rendtartó székely faluközösségek (hely)történetét és a gyergyói örmények történetét. Hogyan foglalná össze ezen kutatások eredményét?*

– Kutatói pályámon három mesterem, szakmai irányítóm volt: Imreh István, Demény Lajos és Egyed Ákos. Mindhárman a forráskritika alkalmazására neveltek. Magyarországon Trócsányi Zsolt segített levéltári kutatásaim során. Könyveim eddig feltáratlan levéltári források feldolgozásán alapulnak. Azt a fehér foltot, amit eddig Erdély históriája, Gyergyó története és az erdélyi örménység története jelentett, én történelmi adatokkal s megfelelő értelmezéssel töltöttem ki. Tudományos munkásságom értékét az utókor fogja elbírálni.

– *Mi a véleménye, mit kellene sürgősen megtárgyaljanak Románia és Magyarország történészei a centenáriumi évében?*

- Lucian Boia és a hozzá hasonló román történészek száma jelentéktelen. A román historikusok nagy része preconcepciós elvekkel megfertőzve végzi kutatásait. A kontinuitás elmélete, a középkori románság történetének a meghamisítása, az 1848–49-es forradalommal és szabadságharccal kapcsolatos tények, az első és a második világháború eseményeinek a meghamisítása jelzik, hogy nincs kivel tárgyalni...

- *1996-ban Hargita megye RMDSZ-es parlamenti képviselőjévé választották, amit 2008-ig töltött be. Milyen volt ez a 12 év, amit Bukarestben töltött magyar nemzetiségű társaival, de folyamatos nyomás alatt, amikor el kellett viselniük a többségi honatyák részéről „érkezett” diszkriminációt?*

- Bár a 12 év alatt mindegyik március 15-én, október 6-án (és nagyon sokszor október 23-án is) a parlament mikrofonjától mutattam be az 1848–49-es forradalom és szabadságharc eseményeit, illetve az 1956-os magyar forradalmat, 2006. november 30-án pedig a parlament ünnepi ülésén követeltem Székelyföld területi autonómiáját – ennek ellenére a román parlament képviselőinek jelentékeny hányada jobban becsült engem, mint RMDSZ-es képviselőtársaim nagy része.

- *Miért?*

- 1996-ban, 2000-ben és 2004-ben én előválasztások révén kerültem az RMDSZ Hargita megyei képviselői listájára, s ez nem volt összhangban az RMDSZ felső vezetésének akaratával. Én a lakosság jóvoltából váltam képviselővé, ami számomra lehetővé tette, hogy az emberekért tevékenykedő, ne a pártérdeket szolgáló honatyává váljak. Tevékenységgemmel az engem megválasztott közösség érdekeit próbáltam szolgálni, nem a pártvezetését.

- *Mire büszke, amit parlamenti évei során sikerült megvalósítania, törvényben lefektetnie mind a magyar, mind a román társadalom javára?*

- 1996 őszétől mint parlamenti képviselő próbáltam szolgálni Gyergyó és vidéke, illetve az erdélyi magyar közösség érdekeit. 1996 őszén fogalmaztam meg a közbirtokossági vagyonok visszaállítására vonatkozó törvénytervezetet, amelyet – miután megbuktattak – 1998-ban, Vasile Lupu kérésére, az 1/2000-es törvénybe foglaltam bele. 1998-ban, Vasile Lupu kérésére mentem át ideiglenesen a tanügy

szakbizottságból a földek és az erdők visszaadását tárgyaló szakbizottságba. Itt döntő szerepem volt a föld- és erdőtulajdonok visszaadása törvényének a parlamenti szavazássorozaton való keresztülvitelén. 2000 januárjában a Gyergyói-medence térségében irányításommal és vezetésemmel, újraalakultak a közbirtokosságok, de a vagyonukat jelentő erdőtulajdont nem sikerült visszaszolgáltatni jogos tulajdonosainak. Ebben közrejátszott az állami erdészeti ellenállása, illetve korabeli prefektusok – ebbe beleérttem a Hargita megyei magyar prefektust is – támogatásának a hiánya.

- 2000-ben új szelek fújnak Bukarestben, hogyan sikerült elfogadtatni a közbirtokossági vagyonok visszaszolgáltatását?

- A 2000. év végén megtartott parlamenti választások után a hatalomra kerülő szociáldemokrata párt kezdetben akadályozta az 1/2000-es törvény végrehajtását. Több mint fél éves tárgyalások után sikerült a kormánypártot a 102/2001-es sürgősségi kormányrendelet kibocsátására kényszeríteni, mely tulajdonképpen lehetővé tette a közbirtokossági vagyonok visszaadását örökhatályok után 20 hektáros erdőterületben, melyet a parlamenti vita során újabb 10 hektáros legelőterülettel (örökhatályok után) sikerült növelni. 2001 májusától a szociáldemokrata párt képviselőivel folytatott politikai egyeztetéseken sikerült elérnem a közbirtokossági erdők visszaadását akadályozó kormányintézkedések megszüntetését. Az állami erdészeti hivatal azonban csak azoknak a közbirtokosságoknak adta vissza az erdőt, akik az állami erdészettel kötöttek szerződést. Én az erdők diszkriminációmentes visszaadását követeltem, vagyis azon közbirtokossági vagyonok visszaadását is, melyeknek vezetői magánerdészeti hivatalokban gondolkodtak. Vezetője voltam annak a munkacsoportnak, amelynek – két éves harc után – sikerült létrehoznia az első magánerdészeti hivatalokat, és küzdelmünknek köszönhetően a magánerdészeti hivatalokat létrehozó közbirtokosságok is visszakapták az erdőket.

Parlamenti munkám során küzdöttem a Romtex és a Foresta fafeldolgozó vállalat privatizációja során végrehajtott törvénytelenések ellen. Az erdőkitermelés során érzékelhető törvénytelenégeket is próbáltam megakadályozni. Harcom eredményeképpen sikerült kiszorítani Hargita megyéből a hegyen túli vállalkozók nagy részét, s ezzel a székelyföldi vállalkozók kerültek előnyös helyzetbe.

- *Mi volt a helyzet Hargita megyében?*

- 2001 decemberétől 2002 májusáig gigászi harcot folytattam a hargita megyei erdők visszaadásáért. Ennek köszönhető, hogy Hargita megyében adták vissza a legtöbb erdőt. Az erdőkkel való hatékony gazdálkodás érdekében, Bajcsi István és Tőke István erdőmérnökökkel együttműködve, a jelenlegi birtokviszonyoknak megfelelő erdőgazdálkodási törvényt nyújtottam be a parlamentben. Bár a törvénykezdeményezés szövegét több mint egy hónapig egyeztettük a szakminisztériumban és az állami erdőügynökség szakembereivel, mégis elkeseredett harcot kellett folytatnom a szenátus által már megszavazott törvény megmentéséért, amely közösségeink számára jövőt jelent. A 247/2005-ös törvényt előkészítő bizottságban a közbirtokosságok teljes vagyonának a visszaszolgáltatásáért szálltam síkra.

2000–2003 között háromszor kezdeményeztem Octav Cozmâncă miniszternél a Gyergyószentmiklós és Békás község közti reális határvonal visszaállítását. Sajnos a megyei kataszteri hivatal román vezetőjének (Traian Faur) és Mircea Duşa prefektus magatartásának köszönhetően nem sikerült megfelelő eredményt elérnünk.

Kezdeményeztem Gyergyószentmiklós megyei jogú várossá emelését (1998-ban és 2003-ban). Míg 1998-ban törvénykezdeményezésem megbukott, 2003-ban a kormány ellenállása ellenére is sikerült átvennem a parlament két házán a municipiummá válás törvényét.

Kezdeményezője és kidolgozója voltam az erdővédelmi és az erdőgazdálkodási törvénynek, melyet a parlament 2004-ben szavazott meg a 120/2004-es törvény néven. Több törvénytervezetet nyújtottam be az erdészeti törvény módosítására vonatkozóan.

2005 júniusában letettem a képviselőház állandó büroójához *Székelyföld területi autonómiájának a törvénytervezetét*. Ezt a törvénykezdeményezést 2005-ben becsülettel fenntartottam. A szenátusban azonban, 2012-ben, amikor már nem voltam képviselő, az RMDSZ-es szenátorok szégyenteljesen kivonultak a plénumból, hogy ne kelljen megszavazzák. A 12 év alatt három törvénytervezetet tettem le a Dacia személygépkocsit lefizetők kárpótlására vonatkozóan. Az utolsót 2007-ben, melyet a többi párt hasonló törvénykezdeményezésével együtt elfogadtak. Törvénytervezetet nyújtottam be a nyugdíj emelésére és a 13-dik nyugdíj biztosítására vonatkozóan.

Parlamentari tevékenységem során 263 parlamenti beszédem, 47 törvénytervezetem és 73 interpellációm volt.

- *Akadnak olyan viták, nézeteltérések bukaresti évei során, amiért Önt jogtalanul megvádolták, s szeretne tiszta vizet önteni a pohárba?*

- Sok mindenért megvádoltak, jogtalanul. Nem tudták elfogadni, hogy képviselői tevékenységemben a reális tulajdon visszaszolgáltatásáért, valamint az erdőkorruptió megakadályozásáért harcoltam és az egyszerű emberek érdekeit szolgáltam.

- *Meséljen érdekes dolgokat/történeteket abból az időből, amikor olyan hírhedt politikusokkal kellett egy asztalnál ülnie (vagy: ennie-innia), mint C. V. Tudor, Radu Ciontea, Gh. Funar...*

- Mindig ragaszkodtam elveimhez, és sohasem ültem le enni-inni ezekkel a politikusokkal. Gheorghe Funar Kolozsvár polgármestere volt, amikor nevemet Dezideriu Colomanról Dezső-Kálmánra magyarosítottam. A határozatot ő írta alá. Nem alázkodtam meg előtte, állampolgári jogaimmal érveltem. Corneliu Vadim Tudorral való kapcsolatamra a 2006. november 30-i, az autonómiával kapcsolatos beszédem jegyzőkönyve a legsokatmondóbb: több mint harmincszor szakította meg beszédemet, többször leköpött beszéd közben.

- *Mondjon néhány szót családjáról is.*

- Negyvenöt és fél éve vagyok házas. Feleségem mindig mellettem volt a nehéz helyzetekben. Mivel erdélyi örmény gyökerekkel rendelkezik, az ő tiszteletére írtam meg a *Gyergyói örmények könyve* című kétkötetes munkámat. Két leányom van és négy unokám. Mindent elkövettem, hogy Erdélyt ne hagyják el! Vallottam és vallom: Erdély magyar szellemiségét csak itthon maradásunkkal menthetjük meg.

- *Mi foglalkoztatja jelenleg, mit szeretne megjelentetni közelebről, 70. születésnapja alkalmával?*

- *Az Erdélyi Fejedelemség és Gyergyó* című kétkötetes könyvemen dolgozom.

Garda Dezső

GYERGYÓ AZ 1562 ÉS AZ 1648 KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN¹

A gyergyói települések első okleveles említése az 1332-es, 1333-as és az 1334-es esztendei pápai tizedjegyzékekhez kötődik, amikor is a pápai összeírók Giorgio, Gorgio és Gyargio néven említették a Békény-patak és a Maros folyó melletti térségben fekvő egyházközséget.² Orbán Balázs, Szabó T. Attila³ és e sorok írója a korabeli Gyergyóban említett papok és az általuk fizetett pápai tized aránya miatt három településre következtettek: Szárhegyre, Alfalura és Gyergyószentmiklósrá. Gyergyószárhegy egyházközségének az első említése a historia domus szerint 1235-re tehető. A papi feljegyzés hitelességét bizonyítja az Árpád-korban épített római katolikus templom, amelyre 1488 körül ráépítettek egy gótikus kori templomot. Az Árpád-kori templom létét Darvas Loránd és Demjén Andrea régészek ásatásai bizonyítják. Gyergyószárhegy tehát már létezett a 12. század végén és a 13. század elején. Gyergyószentmiklóson Árpád-kori templom létezését igazolják Demjén Andreának a jelenlegi római katolikus templom alatti és körüli ásatásai. Székely Zoltán és Demjén Andrea jelentős ásatásokat végeztek a gyergyószentmiklósi Both váránál.⁴ Ez utóbbi várnál a debreceni kutatóintézet és egyetem kormeghatározó vizsgálati bebizonyították, hogy 1270 körül létezett a nevezett erődítmény. A régészeti ásatások tehát jelzik Gyergyószentmiklós létét a 13.

-
- 1 Részlet Az *Erdélyi Fejedelemség és Gyergyó* című, megjelenés előtt álló könyvből.
 - 2 MNL-OL. *Pápai tizedjegyzékekre vonatkozó dokumentumok másolatai, Documente privind istoria României. Veacul XIV. C. Transilvania, București, 1954. 163. és Monumenta Vaticana Hungariae, Pápai Tized szedők számadásai. Budapest, 1887, 112., 116.*
 - 3 Szabó T. Attila: *Gyergyói helynevek a XVII–XIX. századból.* Budapest, 1940, 3–4.
 - 4 DEMJÉN 2016 = Demjén Andrea: *Gyergyószentmiklós a régészeti ásatások tükrében.* Kolozsvár-Gyergyószentmiklós, 2016, 14. 79–86. és SZÉKELY 1970 = Székely Zoltán: *Săpăturile executate de Muzeul din Sfântu Gheorghe (1959/1966) = Materiale și Cercetări Arheologice. Sfântu Gheorghe, vol. IX. 1970, 304.* SZÉKELY 2000 = Székely Zoltán: *Repertoriul Arheologic al județului Harghita.* (redactat V. Cavruc). Seria biografii arheologice. Sfântu Gheorghe, 2000, Editura Carpații Răsăriteni, Vol. II. 128.

században. Gyergyóalfalu, mint ahogy a neve is igazolja, mélyebben feküdt a két, előbb említett településnél. Orbán Balázs szerint: „Alfalu temploma, mely mindenestre Gyergyónak legrégebb, legtisztesebb egyháza, azaz hogy a templom annyira átalakult, annyira beparókázta magát (zopf-izlésben átídomult), hogy a régi építészetnek nyomait szőrszálhasogató keresés után lehet csak felismerni, illetőleg azt sem a templomon, hanem annak tornyán és tornyában, s még ott sem a torony déli oldalára biggyesztett feliratban (mely nem vésvé, hanem csak írva van).⁵ A „legnagyobb székely” az 1213-as évet jelző feliratra célt, melyet ő sem tartott hitelesnek. Tény azonban, hogy a régészeti ásatások igazolják a historia domusban jelzett gyergyószentmiklósi, gyergyószárhegyi és gyergyóalfalvi egyházközségek létét. A szűkebb gyergyói falurendszer a 14–16. századok közötti időszakban jött létre, faluosztódás révén. Gyergyószentmiklóból Tekerőpatak és Kilyénfalva alakult ki, Gyergyóalfaluból Gyergyócsomafalva, Szárhegyből pedig Ditró és Remete. A faluosztódás tényét az egyházközségek létrejötte is igazolja.

A gyergyói települések a patakok mentén jöttek létre. Gyergyószentmiklós a Békény-patak felső folyása mentén a jelenlegi 5-ös kilométer körül, Tekerőpatak és Kilyénfalva a Visszafolyó mellett, Szárhegy a Csinód-pataka, Ditró a Ditrópataka, Remete pedig a Kőpataka mentén váltak falukká. Újfalu esetében a falumag Katorzsa és Gálfalva lehetett. Az ittlakók a Maros menti térségben kerestek új otthont maguknak, melyet Újfalunak neveztek el.

Ezeknek a településmagoknak – tízeseknek – a lakói kezdetben csoportosan vágták vagy irtották az elfoglalandó helyeken az erdőket, lecsapolták a mocsaras, selymés, mohos területekről a vizet. Az így többnyire közös erővel egy irányban nyert terület felosztását a tízes elhatározására bízták. A tízesek lakói által termőfölddé tett területet, katonai feladatkör szerint, mint nyílföldeket felosztották és többször újraosztották a székely közösség tagjai között.

5 Orbán Balázs: *Székelyföld leírása történelmi, természetrajzi és népismei szempontból*. II. köt., Pest, 1869, 145.

GYERGYÓ ÉS AZ 1562-ES ÉVI SZÉKELY FELKELÉS

A 16. század közepén a sajátos székely rendi-katonai társadalom Gyergyóban is válságba került. A közszekelyek, akik már a 15. század első felében is mindent elkövettek közszabadságuk megvédéséért, nem fogadták szívesen az ősi kiváltságnak tekintett adómentesség megcsorbítását. A gyulafehérvári országgyűlésnek pedig az a döntése, amely a székelyekre 3000 forint adót vetett ki, és elrendelte fejenkénti hadrakelésüket, az általános okok mellett az 1562-es felkelés kiváltó okát képezte.⁶ Lázár István, a nagyhatalmú főember a felkelők oldalán harcolt.⁷ Mivel magyarázható ez?

Véleményünk szerint Lázár István magatartásában, akárcsak Kornis Mihály, Farkas Pál, Lázár János és Bernád Ferenc esetében is a Habsburg politika befolyását feltételezhetjük. A felkelés leverése után a megtorlás nemcsak a közszekelyek ellen irányult, de maga Lázár II. István is fogságba került, és csak az 1566-os évi tordai diétán kapott kegyelmet.⁸ Ezen az országgyűlésen ugyanis a főnépeknek és lófőknek sikerült meggyőzniük a fejedelmet, hogy rájuk kell alapoznia székely politikáját az elszegényedett közszekelyek ellenében.⁹ Az új politikai irányvonalat tükrözte az 1566. július 11-én kelt oklevél is, amelyben János Zsigmond 57 jobbágyot adományozott Lázár Istvánnak.¹⁰ A jobbágyadományozások a következő években is folytatódtak.

Az 1566. évi szebeni országgyűlés elhatározta Újvárnak az építését. A korabeli határozat 18. pontja szerint: „Urunk ő felsége magára vette, azonképpen Szász-Sebesnek is építésének negyed részét magára vette, ez ország is három nemzetül, a három részének meg építését magára vette, mely építésnek hamarább való véghez ménesiért, a nemesség kapu szám szerint ad huszonöt pénzt... Az székelyek is ezen terhet viselik.” A 25 dénáros adó fizetését az 1566. évi szebeni országgyűlésen határozták el.¹¹ Székelyföldön ezt az adókötelezettséget Kornis Mihály

6 Demény Lajos: *Székely felkelések a XVI. század második felében*. Bukarest, 1976, Politikai Könyvkiadó, 42.

7 Lázár Miklós: *A gróf Lázár család*. Kolozsvár, 1858, 122.

8 Lázár Miklós: i. m. 123.

9 Jakó Zsigmond: *A székely társadalom útja a XIV–XVI. században*. In *Székely felkelés*. Bukarest, 1979. 29.

10 *Székely Oklevéltár*, II. köt., 209.

11 *Székely Oklevéltár*. Új sorozat. VII. Kolozsvár, 2004, 59.

szedte be.¹² 1567-ben a korabeli Gyergyó széken is összeírták a fejedelem jobbágyainak tekintett családokat a 25 dénáros adó összegyűjtése céljából. A korabeli kapuk szerinti összeírás településenként így mutatott: Tekerőpatak 40, Szentmiklós 78, Szárhegy 48, Újfalú 32, Csomafalva 15, Ditró 26 és Remete 6 kapu. Gyergyószéken összesen 289 kaput írtak össze 1567-ben.¹³ A kapu adófizető egység volt, mely több családot foglalt magába.

1569 körül összeírták a Csík-, Gyergyó-, és Kászsónszéki nemeseket és lófőket.¹⁴

A gyergyói településeken tehát 48 lófőt és nemest írtak össze. A lófők és nemesek településenkénti megoszlása a következő képet mutatta: Szentmiklós 10, Tekerőpatak 11, Újfalú 9, Alfalu 8, Csomafalva 5, Szárhegy 5 család.¹⁵

János Zsigmond adományozási politikája Gyergyóban volt a legjelentéktelenebb. Ennek ellenére az adományozások és az erőszakos foglások révén létrejött Lázárók földesúri hatalma még Gyergyóban is bonyolultabbá tette a társadalmi és birtokviszonyokat. A falvak határain belül az ősi székely örökség szembekerült a Lázár család által létrehozott földesúri tulajdonnal.

Forrásainkban utalás történik arra, hogy a gyergyói községkelyek részt vettek mind az 1571-es évi lázadásban, mind pedig az 1575-ös esztendei kerelőszentpáli csatában. A két említett ütközetben való részvételük miatt igen sokan kerültek jobbágyosorba. 1576-ban 308 Gyergyó széki jobbágyot írtak össze. A jobbágyok közül 173 volt fejedelmi jobbágy, 128 a Lázár II. Istváné, 5 pedig más egyéneké. Településenként a Gyergyói medence társadalomszerkezete 1576-ban a következőképpen mutatott:

12 *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. II. köt. Budapest, 1876, 327. és *Székely Oklevéltár*, II. köt., 221.

13 *Székely Oklevéltár*, II. köt., 221. és *Székely Oklevéltár*. VII. Új sorozat. Kolozsvár, 2004, 59.

14 *Székely Oklevéltár*, II. köt., 269. és *Székely Oklevéltár*. Új sorozat. VII. Kolozsvár, 2004, 66. Az n jelentése lehet non solvit, ami azt jelentheti: a hadi szemlén nem állt rendelkezésünkre.

15 *Székely Oklevéltár*, II. köt., 269–277.

<i>Helység</i>	<i>Lófő</i>	<i>Jobbágy</i>	<i>Összesen</i>
Alfalu	8	40	48
Csomafalva	5	20	25
Ditró	9	20	29
Remete		8	8
Szárhegy	5	44	49
Gyergyószentmiklós	10	84	94
Tekerőpatak Kilyénfalvával	11	60	71
Újfalu	–	32	32
Gyergyói-medence	48	306	356

Az 1576-os évi összeírás kiegészítve az 1569-es évi konskripcióban feltüntetett lófőkkel és nemesekkel, nem jelzi Gyergyó családfőinek összlétszámát. A jobbágyok közül csak azokat írták össze, akik a falvakban megadóztathatóak voltak. A megadóztatható jobbágyoknak ugyanis a településeken nyílföldjük kellett hogy legyen, vagy legalább hat forintot érő lábas barma. Az összeírásokból kimaradtak a szegény jobbágyok, a zsellérek, a falusbírók, a főemberek darabontjai, béresei, majorosai, molnárai és a tűzkárosultak.¹⁶ 1577-ben pestisjárvány pusztított Gyergyóban. Ezért Lázár II. István átköltözött Szárhegyről Kászonba, az ott lévő jószágára. 1579-ben azonban ismét Szárhegyen tartózkodott. Ekkor ugyanis egy szárhegyi szolgájának örökséget adományozott, a Szent Margit asszony nap után való szombaton, vagyis 1579. július 18-án.¹⁷

Az 1581-es évi gyergyószentmiklósi falutörvény bevezetőjében a Békény-patak mentiek így mutatták be faluközösségük társadalmát: „Mi ki(k) vagyunk Gyergyó székbén Szent Miklós falvában lakozandók, nemesek, darabontok és vajda úrnak önagságának jobbágyi küzönsséggel mind a tellyes falu, irattuk emlékezetre ez levelet”.

Lázár II. Andrásnak a házassága is hozzásegítette a gyergyószárhegyi főembert jobbágyai számának növeléséhez és politikai hatalmának a növekedéséhez Erdélyben és Gyergyó falvaiban. Feleségül vette ugyanis Báthory Zsigmond fejedelem főgondnokának és a korabeli Erdély

16 Pál-Antal Sándor: *A Székelyföld és városai*. Marosvásárhely, 2003, Mentor Kiadó, 161.

17 Lázár Miklós: i. m. 122–123.

legbefolyásosabb főtisztviselőjének, Sombori Lászlónak a leányát, Zsombori Erzsébetet. Házassága révén ugyanis Székelyföldön kívül megkapta Bölye, Mindszent, Tóhát, Kok, Egerbegy és Aranyosgyéres településeket.¹⁸

1583-ban Báthory Zsigmond fejedelem Gyergyószentmiklós lakosságát és területét 3500 tallérért adta el Lázár II. Andrásnak. Az adomány azonban valószínűleg a fejedelem főgondnokának volt köszönhető. Ez alkalommal a fejedelmi hatalom alatt lévő jobbágyok, Lázár András jobbágyaivá váltak. Ezt az állapotot tükrözik a 17. század első feléből származó Gyergyó széki, a Lázár család birtokaira vonatkozó vallatások. Így egy 1647-ből származó hiteles tanúvallomásokból megtudjuk, hogy Lázár András azelőtt egész Gyergyóra kapott adománylevelet, amely alkalommal az esküt letevők többsége a következőképpen vallott: „Tudom, hogy itt Gyergyóban az Lázárok jószága ősjószág, mind örökség a Lázárok bírták, nem acquisitum. Azt is tudom, hogy az nemes embereken kívül és veres darabontokon éppen bírta Gyergyót Lázár András egy ideig.”¹⁹ Más tanúvallomásokból a következőket olvashatjuk: „Tudom azt, hogy negyvennégy embereken kívül az megholt Lázár András éppen bírta Gyergyót.”²⁰ Az esküt tevők harmadik csoportja a következőképpen fogalmazott: „Azt is tudom, hogy Lázár András éppen bírta Gyergyót egy ideig az lófő és darabontokon kívül.”²¹

Lázár II. András hatalmát a Báthory István oroszországi hadjáratában való részvételének és részben királybírói tisztségének is köszönhette. A rendelkezésünkre álló kútfők szerint 1593 és 1597 között töltötte be Csík-, Gyergyó- és Kászonszék főkirálybírói tisztségét, de a szárhegyi főembernek az alkirálybírók kinevezésében is meghatározó szerepe volt.

A buzgó katolikus lakossággal szembeni érzéketlenségét bizonyítja az a tette, hogy 1592-ben megváltoztatta vallását és áttért a református hitre. A gyergyószentmiklósi, gyergyóalfalvi, gyergyóújfalvi és a szárhegyi templomokból az oltárokat kidobatta és a szentképeket elégette. A katolikus papok helyett református vallású papokat hozatott.

18 Kolozsvár. Állami Levéltár. Meggyesfalvi Lázár család Levéltára. Leltári szám 1192. Fond. 384. Dosszié 611.

19 Kolozsvár. Állami Levéltár. Meggyesfalvi Lázár család Levéltára. Leltári szám 1192. Fond. 384. Dosszié 42.

20 Uo.

21 Uo.

Rövid idő múlva azonban visszatért a katolikus vallásra. Ekkor ugyancsak ő rakatta vissza az oltárokat az említett négy templomban.²²

Nevéhez kötődik a románság betelepítése Gyergyóba. A románság beszivárgását a lustrák névanyagából is érzékelhetjük. Nem került sor azonban nagyobb számú, egységes tömbben szerveződő, nagyobb közösség letelepedésére. Lázár II. András az, aki jelentős területeket szakított ki Gyergyószentmiklós, Gyergyóújfalu és Tekerópatak határából, és létrehozta a neki alárendelt Vasláb nevű falut, ahová román nemzetiségű jobbágyokat telepített.

Lázár II. Andrást nem szerette a néhány évig Szárhegyen nevelkedő unokaöccse, Bethlen Gábor sem. A fejedelem életrajzírója, Bőjthi Gáspár – aki Lázár Andrásra vonatkozó információit Lázár Druzsina fiától kapta – „durva, vad és míveletlen embernek” mutatta be.

1596-ban a gyergyóiak is fellázkodtak a régi szabadság visszaszerzésének érdekében. A gyergyói lázadás megfékezésére Apafi Miklóst bízta meg Bocskai István, aki Lázár András értesítésére, 2000 főnyi lovas és gyalog haddal a parajdi úton s a Bucsin-tetőn táborni ütközést vívott. A gyergyói felkelők serege Újfaluban gyűlt össze, hogy elállják a hegyi utat. De előbb az egész éjszakán át virrasztva nagy áldomást ittak a medve bőrére, egymást vitézségre buzdítva. A hegy lábánál fekvő Alfaluban észrevették Apafi Miklós táborni ütközését. Az öreg Kovács János egyházi éjjel átsietett Újfaluba s jelentette az ellenség közeledését a dorbézoló atyafiaknak. „Ezek álmatlanul és részeg fővel indultak Apafi seregével szemben, aki bekerítette őket, s visszaűzte őket a faluba s ott részint levágattak, részint elfogatván, kivégeztettek; némelyek a házakba menekülve, tűz által pusztultak el családotól s kevesen menekülhettek meg a vérfürdőből. Elesett az ütközetben 27, hárman vasnyársra húzattak, öten felakasztattak; néhány ház csűröstől, asztagostól felégett. Vezérük Gál János is halállal lakolt. A csíkiak és kászoniak hallván a gyergyóiak veszedelmét, letették a fegyvert s visszatértek uraik, főként Lázár András szolgálatába. Apafi útjából nagy zsákmánnyal tért meg otthonába (Ebesfalvára).”²³

22 Uo.

23 Baronyai Decsi János: Magyar Históriaja, 1592–98. In *Monumenta Hungariae Historia*. XV. II. 17. k. 246. Nagy Szabó Ferenc memoriáléja. In *Erdélyi Történelmi Adatok*. I. köt., 46.

*GYERGYÓ TÁRSADALMA MIHÁLY VAJDA ÉS BÁSTA
GENERÁLIS IDEJÉN*

Mihály vajda rövid uralkodása (1599–1601) alapvető változásokat eredményezett Gyergyó társadalmában. A székelységnek a sellemberki csatában való részvétele után, a román uralkodó oldalán, Mihály vajda 1599. november 28-án visszaadta a székelyek ősi szabadságát.²⁴

Az oklevél tulajdonképpen a közsékelyekre vonatkozott. Az 1600. március 7-i kiváltságlevél már Csík-, Gyergyó- és Kászonszék főembereit és lófőit próbálta megnyerni, akik a későbbiekben fontos szerepet vállaltak Mihály vajda moldvai harcaiban.²⁵ A román uralkodó szabadságlevelei hozzájárultak a gyergyói székelység általános felemelkedéséhez. Az 1602-es esztendei Básta-féle összeírás tulajdonképpen ezt az állapotot rögzítette. Az összeírás azonban nem teljes, mivel csak a Habsburg tábornok hatalmát elismerő személyek névsorát tartalmazza. A conscriptio alapján a következő társadalomképet érzékeljük 1602-ben:²⁶

<i>Település</i>	<i>Nemes</i>	<i>Lófő</i>	<i>Darabont</i>	<i>Libertinus</i>	<i>Jobbágy</i>	<i>Összesen</i>
Szentmiklós		23	10	24		57
Alfalu		1		49	1	51
Újfalu		9		39		48
Szárhegy	1	3		27		31
Tekerőpatak		11	2	15		28
Csomafalva		1		17		18
Ditró				9		9
Remete				4		4
Gyergyói-medence	1	48	12	184	1	246

Az 1602-es évi összeírások társadalomképéből következtetve Gyergyóban a szabad elemek túlsúlyát tapasztaljuk. Az 1602-es évi összeírásban a már ismert csoportok mellett jelentős a darabontok csoportja, akik a fejedelem közvetlen szolgálatában álló puskás gyalogok voltak.

24 Demény Lajos: Mihály vajda szabadságlevelei és az erdélyi fejedelmek székely politikája a XVII. század elején. In *Székely felkelés*. 199.

25 Demény Lajos: i. m. 200–201.

26 *Székely Oklevéltár*, V. köt., 31.

A „conscriptióban” csak egy jobbágyot említettek. Bár a Basta-féle összeírás nem teljes, az egy jobbágy említése a székely szabadság megerősödését jelzi a 17. század elején.

GYERGYÓ GAZDASÁGA ÉS TÁRSADALMA A 17. SZÁZAD ELEJÉN

A 17. század első felében uralkodó fejedelmek már jobban felismerték a székelyek katonai ereje fenntartásának a jelentőségét. 1601-ben a visszatért fejedelem, Báthory Zsigmond egy újabb kiváltságlevéllel biztosította a székely szabadságot. A következőkben Bocskai István, Rákóczi Zsigmond a közsabadság megerősítésével, vásárjogok adományozásával, vagy pedig a jobbágysorból való kiemeléssel javítottak a szabad székelyek társadalmi és anyagi helyzetén. Mindez kapcsolatban volt a székelyek megnövekedett katonai szerepével az erdélyi hadszervezetben. Ilyen kiváltságot kapott a gyergyószentmiklósi székelység 1607-ben, amikor Rákóczi Zsigmond fejedelem vásárjogot adott a településnek.²⁷ Bár a fejedelem adománya a gyergyói közszekelyek gazdasági helyzetének a megszilárdítását célozta, politikai jelentősége is kiemelkedő volt, mivel ez Gyergyó önállóságát is biztosította a Lázár család hatalmi törekvéseivel szemben.

GYERGYÓ TÁRSADALMA BETHLEN GÁBOR URALKODÁSA ELEJÉN

Az 1602-es évinél teljesebb társadalomképet érzékelünk 1614-ben, amikor is Bethlen Gábor fejedelem parancsára társadalmi csoportonként összeírták a székelységet. A katonai lustra által kialakított családonkénti társadalomkép a Gyergyói-medencében a következő:²⁸

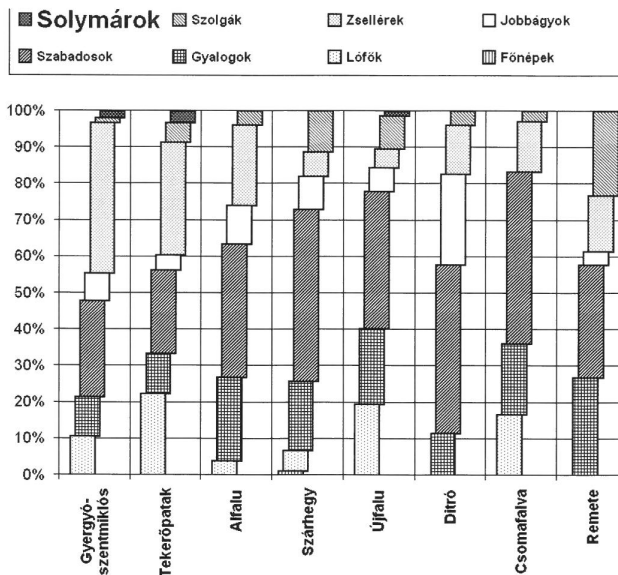
<i>Település</i>	<i>Nemes</i>	<i>Lófők</i>	<i>Puskás gyalogok</i>	<i>Liber- tinusok</i>	<i>Jobbá- gyok</i>	<i>Zsel- lérek</i>	<i>Szol- gák</i>	<i>Soly- márok</i>	<i>Össze- sen</i>
Gyergyó- szentmiklós		22	23	55	16	86	3	4	209
Tekerőpatak		28	14	29	5	39	7	4	126
Alfalu		4	24	38	11	23	4		104

27 Csíkszereda, Állami Levéltár. F. 1.

28 Kolozsvár, Állami Levéltár, Székely Láda 56., VIII. köt., 1. sz.

Település	Nemes	Lófők	Puskás gyalogok	Liber- tinusok	Jobbá- gyok	Zsel- lérek	Szol- gák	Soly- márok	Össze- sen
Szárhegy	1	5	17	42	8	6	10		89
Újfalu		15	16	29	5	4	7	1	77
Ditró			6	24	13	7	2		52
Csomafalva		6	7	17		6	1		36
Remete			7	8	1	4	6		26
Gyergyói- medence	1	80	114	242	59	174	40	9	719

Százalékban érzékeltetve a társadalmi csoportok közötti arány a következőképpen mutatott:

Az 1614-es évi összeírás adataiból nem nehéz érzékelnünk, hogy a gyergyói falvak viszonylag nagy települések voltak, melyeknek népessége jóval felülmúlta a 17. századi erdélyi helységek létszámát.

A Bethlen-lustrából az általunk tanulmányozott medence társadalomképét is érzékelhetjük.

FŐEMBEREK

A társadalmi ranglétra legmagasabb fokán a főemberek voltak, Gyergyóban egy primor családot írtak össze.²⁹ A Lázár család hatalma főleg a 16. században erősödött meg: míg a század első felében katonai fontosságuk érződött, addig 1566 után főleg földesúri hatalmuk vált kétségbevonhatatlanná.

Lázár IV. István Lázár II. András és Zsombori Erzsébet fia volt. Felserdülése után részt vett Báthory Gábor fejedelem harcaiban, Nagyszében ostrománál, a Radu Őrban vajda elleni 1610. december 29. és 1611. március 16-a közötti havasalföldi háborúban.³⁰

Katonai érdemei, illetve Rákóczi Zsigmond és Báthory Gábor fejedelmek általi megbecsülése felbátorította őt arra, hogy mint a Lázár család szárhegyi ág ivadéka perbe idézze gyámját, Petki Jánost és gyalakuti Lázár V. Jánost, hogy nagyapjuknak Szent-Annán magtalanul meghalt testvére utáni részét kiadja. Miután kiderült, hogy ők a peresek nagyapjának, a Gyergyóban lakó és szárhegyi Lázár II. Mihály nevű nagybáty magtalan elhalálózásával az ő szülei sem adtak osztályrészt a gyalakutiaknak, kénytelen volt a pert elenyésztetni. Szerencsésebb volt a gyergyói javak visszaszerzésében. Mivel a székely szabadság visszanyerésével Gyergyószentmiklós szabad településsé vált, óriási jövedelemtől esett el családja. Kárpótlásul Báthory Gábor fejedelem a gyergyói, vagyis a piricskei vámot Lázár IV. Istvánnak adományozta, ami a település vásárjogának biztosítása után igen nagy bevételt biztosított a gyergyószárhegyi primornak.³¹

Nősülését anyagi megfontolások is befolyásolták. Csíksomlyói Székely Miklós csíki főkapitánynak, Báthory Gábor fejedelem főlovászmesterének a leányát, Székely Ilonát vette feleségül, akinek anyósa lengyel főnemesi családból származott, és aki az oklevelekben Rhabianka Dorothea néven jelent meg.³²

Erélyesen lépett fel a Lázár család kászoni jogainak és jövedelmeinek a védelmében. Többször is rendreutasította csicsói Kelemen Mihályt,

29 Uo.

30 Kolozsvár. Állami Levéltár. Meggyesfalvi Lázár család Levéltára. Leltári szám 1192. Fond. 384. Dosszié 614.

31 Kolozsvár. Állami Levéltár. Meggyesfalvi Lázár család Levéltára. Leltári szám 1192. Fond. 384. Dosszié 614.

32 Kolozsvár. Állami Levéltár. Meggyesfalvi Lázár család Levéltára. Leltári szám 1192. Fond. 384. Dosszié 614.

Csik-, Gyergyó- és Kászsorszéknek 1614 előtti főkirálybíróját. Lázár István főleg a csikcsicsói primornak azon rendelkezése ellen tiltakozott, hogy Kászsorszékben ő nevezte ki az alkirálybírót, holott ezt a jogot az ősi egyezményhez ragaszkodva, Lázár István magának követelte. Ilyen jellegű igényeit Kelemen Mihály, Csik-, Gyergyó- és Kászsorszék 17. század eleji főkirálybírója is kénytelen volt elfogadni. Későbbi hiteles esketésekből ugyanis kiderül, hogy Lázár István maga nevezett ki és tartott magának Kászsorszékben egy alkirálybírót, aki az alszék jövedelmének felét Szárhegyre szolgáltatatta be. Sőt, Lázár István gyakran Kelemen Mihály csiki főkirálybírászkodása ellen is tiltakozott, s azt állította, hogy törvényesen őt illetné meg a királybírói tisztség. Bethlen Gábor, fejedelemmé választása után, leváltotta Kelemen Mihályt királybírói tisztségéből, és Lázár IV. Istvánt, az unokatestvérét nevezte ki e tisztségbe.³³ A kinevezéssel párhuzamosan megerősítette őt a gyergyószentmiklósi vámszedés jogával.

Bethlen Gábor birtokai növelésében is segítette Lázár IV. Istvánt. Ezt bizonyítja Bethlen Gábornak 1615. szeptember 9-én Kolozsvárt írt levele a Kraszna megyeiekhez, melyben megparancsolta, hogy a Lázár István anyjáról fiára szállott, de Zsombori Gábortól elzálogosított és eltékozlott javakat adják vissza Lázár Istvánnak.

Nemcsak rokona és gyermekkori játszótársa volt Lázár IV. István Bethlen Gábornak, hanem a fejedelem első rendű aulae familiárisnak is kinevezte. Mint katonai képességekkel megáldott személy részt vett a fejedelem minden háborújában. A különböző hadjáratokban való kimagasló katonai teljesítményeiért 1624. július 27-én Bethlen Gábor neki adományozta Szász-Erked és Oláh-Solymos nevű falukat Kolozs megyében és Serling nevű falut Doboka megyében.³⁴

1626-ban Lázár István és Székely Ilona jelen voltak Kassán Bethlen Gábor fejedelem és Brandenburgi Katalin lakodalmán. A fejedelmi lakodalom után néhány hónappal később felesége egy fiúval örvendeztette meg Lázár IV. Istvánt. A szárhegyi primor 1629-ben vesztette el első feleségét, Székely Ilonát.

Bethlen Gábor halála után bizalmasa maradt unokatestvére özvegyének. Ezért Brandenburgi Katalin fejedelemasszony 1630. március 9-én

33 Vass Miklós: A királyi könyvek székely oklevelei. In *Erdélyi Múzeum*, 1900, 550.

34 Kolozsvár. Állami Levéltár. Meggyesfalvi Lázár család Levéltára. Leltári szám 1192. Fond. 384. Dosszié 614.

kinevezte őt biztosának, szentpáli Szentpáli János megbetegedése esetére, az udvarhelyi fejedelmi vár némely ügyei ellen támadt követelések kiderítésére és az udvarhelyszéki és háromszéki különböző hitfelekezetek közt létező viszályoknak a fejedelemtől az országgyűlésen tett ígéretének a teljesítésére. A hozzá hasonló biztosok voltak még apanagyfalvi Apafi György, hévizi Sükösd György, Literatti Dávid kőhalmi királybíró.³⁵

Lázár IV. István magatartására, életmódjára a vagyonszerzésre való törekvés, a szabad székelyeknek jobbágysorba süllyesztése volt jellemző. Gyergyóban a Lázár IV. István erőszakos foglalási próbálkozásaira, a szabad székelyeknek jobbágysorba való süllyesztésének kísérleteire az 1616-os évi összeírás adataiból következtethetünk, amikor is a konskriptorok az őslófők székely örökségének, a Lázár család részéről való birtokbavételének módszereit jegyezték fel.³⁶

LÓFŐK

A gyergyói lófőkről viszonylag kevés adattal rendelkezünk 1614-ig. Társadalmi helyzetük kiváltságos a gyalogkatonákhoz viszonyítva, hiszen a 16. század második felében ők továbbra is adómentességet élveztek. Az 1500-as évi okiratokban a primipilusokat különválasztották a székely községtől, s legtöbbször a nemesekkel együtt említették őket. Az 1562-es évi felkelés leverése után a lófők a vármegyei köznemeséggel váltak egyenrangúvá. Ennek ellenére az állandó háborúskodásban való részvételük, illetve a lótartással járó anyagi terhek nagyméretű lemorzsolódást eredményezett részükről. A kerelőszentpáli ütközet után közülük is kerülhettek jobbágysorba. Számukra részlegesen az 1569-es évi gyergyói összeírásból is következtethetünk.³⁷ Társadalmi és katonai jelentőségük növekedőben volt a 17. század első felében, ami az 1602-es illetve az 1614-es évi összeírások adataiból is kitűnik:

<i>Év</i>	<i>Gyergyószék</i>
1602	42 család
1614	80 család

35 Kolozsvár. Állami Levéltár. Meggyesfalvi Lázár család Levéltára. Leltári szám 1192. Fond. 384. Dosszié 614.

36 *Székely Oklevéltár*. Új sorozat. IV. köt., Kolozsvár, 1998, 574–575.

37 *Székely Oklevéltár*, II. köt., 269–277.

GYALOGKATONÁK

Ők alkották a székely társadalom legnépesebb és a 16. században a legtöbb megpróbáltatáson átment csoportját. 1562 után elvesztették kollektív jogaikat és kénytelenek voltak adót fizetni. Az erdélyi vajdák visszaélései ellen, majd pedig a székely szabadság visszaállításáért ők szervezték az 1511-es, 1519-es, 1521-es, 1571-es, 1575-ös, 1583-as és az 1596-os évi felkeléseket. Ők alkották azt „a nyomorult székely községet”, amelynek tagjait a fejedelem 1566 után jobbágysorba kényszerítette. Valószínűleg 1602-ben nem húzhatunk határozott választóvonalat a gyalogkatonák és a libertinusok között, mint a Bethlen-lustrában a gyalogok és a darabontok között. A puskás gyalogok katonai fontosságát az erdélyi politika irányítói már a 16. század végén felismerték, társadalmi megbecsülésük azonban csak a Bethlen-lustrában érzékelhető. 1614-ben a Gyergyói-medencében 114 gyalogos családot írtak össze a konscriptorok. A 17. század elején a Maros felső folyása mentén élő székelység „kollektív” jogainak, vagyis a székely szabadság elismerése Báthory Zsigmond nevéhez kötődik, aki 1601. december 31-én kiadott oklevelében elismerte Csík-, Gyergyó- és Kászonszék lakóinak a szabadságjogait.³⁸ A fejedelmi okmány tulajdonképpen a székely örökségen alapuló tulajdonforma győzelmét jelentette az adományozott birtokokkal szemben. A 17. századi adományozások révén jobbágyokká vált családok libertinusi státust kaptak.³⁹

Bocskai István politikájában is felismerhetjük a székely katonaelem támogatását, aki 1605. február 16-án megerősítette az 1601-ben kiadott székely szabadságot.⁴⁰ Rákóczi Zsigmond rövid uralkodása idején a gyakori lófősítések és a nemesítések mellett a székely közösségeket is támogatta. A gyergyószentmiklósiak országos vásártartási jogot kaptak az uralkodótól.⁴¹

Báthory Gábor politikája bármennyire is sok ellentmondással volt tarkítva, mégis felismerhetőek benne a székelység támogatásának az ismérvei: tovább folytatta az elődei által gyakorolt lófősítéseket és

38 *Székely Oklevéltár*, V. köt., 168–170.

39 Uo.

40 Szádeczky-Kardoss Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Bp., 1927, 128.; Dr. Endes Miklós: *Csik-, Gyergyó-, Kászon székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Budapest, 1938, 86.

41 Vass Miklós: A királyi könyvek székely oklevelei. In *Erdélyi Múzeum*, 1900.

nemesítéseket. Uralkodásának utolsó időszakában kiélezett viszony alakult ki a székely főemberek és a fejedelem között, melynek eredményeképpen Petki János, Kálnoki Benedek és János, Domokos István és Ferenc, illetve Bernád Ferenc kénytelenek voltak elhagyni Erdélyt, és csak 1614-ben tértek vissza otthonukba.⁴²

A központi hatalom bármennyire is támogatta a székely katonaelem közösségi szabadságjogait, mégis számos család az állandó katonáskodással járó anyagi terhek miatt gyakran önszántából a jobbágysorsot választotta. A feudális kötelezettség önkéntes választása Bocskai István és Rákóczi Zsigmond uralkodása idején is érzékelhető, tömeges méretet azonban Báthory Gábor uralkodása idején öltött.

Bethlen Gábor Szárhegyen a gyergyói székelyek között nevelkedett, tehát igen jó ismerője volt a székely kérdésnek. Felismerte, hogy a közösségi jogok, vagyis az autonómia biztosítása nem minden esetben könnyítette meg e népcsoport létfeltételeit. Törvényeivel és rendeleteivel olyan gazdasági-társadalmi környezetet próbált teremteni, mely kényszeríti a családokat a katonasors önkéntes vállalására. Először is megszüntette a juhok utáni adót és a túródézszt, majd ingyen biztosította a katonaközösségek állatállományára számára oly szükséges söt.⁴³

Bethlen Gábor katonapolitikáját részben a székelysre alapozta, s ezért ismerni akarta létszámukat, katonai potenciáljukat. Tulajdonképpen ez a szándék vezérelte az 1614-es évi összeírás megszervezésére, melyben rendszerint írták össze Székelyföld társadalmi csoportjait, a jobbágyság esetében pedig a függőség okait is feljegyezték.

Székely politikájának egyik alapvető törekvése a katonaelem számbeli és minőségi növelése volt. Már 1614-ben a medgyesi országgyűlésen megtiltotta a szabad székelyek jobbágysorba süllyesztését,⁴⁴ ugyanakkor igyekezett a függő viszonyban élőket a katonacsoportok közé emelni, akiket az oklevelekben „recuperati” néven említettek. A gyulafehérvári diétán már 400 forintnyi büntetés terhe mellett – ami valóságos vagyont jelentett abban az időben – kényszerítette a nemeseket jobbágaik felszabadítására. Politikájának a hatékonyságát a székely főemberek 1623-ban írt panaszleveléből érzékeljük, melyben

42 Uo.

43 Demény Lajos: i. m. 212–214.

44 Uo.

leírták azt az óriási veszteséget, melyet számukra jobbágyaik elvesztése jelentett.

Bethlen Gábor, akárcsak elődei, számos székely katonacsaládot nemesített és lófősített katonai érdemeikért.⁴⁵

A DARABONTOK

A darabontok a fejedelem közvetlen szolgálatában álló puskás gyalogosok voltak, akiket 1562 után hozott létre a központi hatalom. Nagy részük a fejedelmi jobbágyokká tett közszekelyek soraiból került ki. Ruházatuk alapján léteztek kék és vörös darabontok. A kék darabontok közvetlenül a fejedelem szolgálatában álltak, a vörös darabontok pedig a szék és a faluközösség tagjai maradtak. A darabontok katonai felkészültségükkel és hadfelszerelésükkel alkalmazkodtak a 16. századi „hadügyi forradalom” követelményeihez. Részt vettek az oroszországi háborúban, illetve Danzing (Gdansk) ostromában. Tűzfegyverek használatában való jártasságuk kitűnt az 1595-ös évi târgovistei és a giurgiui csatákban. 1602-ben Gyergyóban 12 darabont családot írtak össze. Számuk jóval magasabb lehetett, de nagy részük nem esküdt hűséget Basta generálisnak. Az 1614-es évi összeírásban a darabontokat valószínűleg a puskás gyalogokkal azonosították, ezért nem találkozunk külön megnevezésükkel.

A LIBERTINUSOK

A libertinusok csoportja 1601 után jött létre a jobbágyságba taszított közszekelyekből. Ők alkották a közösségi szabadrendűségüktől megfosztott székely községet, akiket nemcsak a főnépek, hanem a fejedelem tisztségtartói is kötelező munkaszolgálatra kényszerítettek. A katonai kötelezettségekkel összefüggő székely szabadság visszanyerésével számuk 1614-ig növekedett, majd fokozatosan bekerültek a katonarendűek soraiba.

<i>Év</i>	<i>Gyergyó szék</i>
1602	184 család
1614	242 család

45 Vass Miklós: i. m.

JOBBÁGYOK

A székelyföldi oklevelekben először 1407-ben említett földönlakók, Imreh István és Egyed Ákos szerint jobbágyok voltak. Klasszikus jobbágyosság a Keleti-Kárpátok medencéiben csupán 1566 után alakult ki, János Zsigmond és Báthory István adományozásai révén. A história bizonytalansággal kezeli az 1567-es esztendőben összeírt 25 dénár adót fizető porták jogi státusát. Egyes történészek jobbágyokkal, mások pedig libertinusokkal azonosították őket. A 16. század végéig a medence településeinek nagy része jobbágyi függőségbe került. 1576-ban 308 jobbágy közül 128 volt a Lázár Istváné, 173-at fejedelmi jobbágyként jegyeztek fel, a többi hetet pedig 5 más egyén alárendeltjeként írtak össze. A székely szabadság visszaadásával számuk jelentősen csökkent. Gyergyóban 1601-ben több száz jobbágy vált szabad székellyé. 1614-ben a gyergyói településeken összeírt 59 jobbágycsalád az összlakosság 8,21%-át alkotta.

Az 1614-ben összeírt jobbágyoknak három csoportját különböztetjük meg: az ősjobbágyokat, a fejekötötteket és az adományozottakat. A fejekötöttség okai a következők lehetnek: önként, erőszak következtében, hadba menés elől, ortalomért, szegénység, éhség, betegség, tartozás, zálogterhek, tűzkár miatt, vétség (pervesztés, emberlés, lopás, paráznság) miatt, ismeretlen és egyéb ok miatt.⁴⁶ Az ősjobbágyok a Mihály vajda uralma előtt jobbágyságra jutott függő viszonyban élő parasztok voltak.⁴⁷ Az 1614-es évi összeírásban Gyergyó székben 32 ősjobbágyot, 33 fejekötött és 1 konfiskált jobbágyot írtak össze. Közülük Lázár Istvánnak 23 ősjobbágya és 32 fejekötött jobbágya volt.

A ZSELLÉREK

1614-ben a függő viszonyban élő parasztok legnépesebb csoportját alkották. Gyergyóban az összeírt 174 család az össznépesség 24,20%-át jelképezte. A zsellértartók nagy része lófő és gyalogkatona. A zsellérek

46 Imreh István – Pataki József: A székely falu gazdasági-társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején. In *Székely felkelés 1595–1596*. Bukarest, 1979, 173.

47 Imreh István – Pataki József: i. m. 172.

között igen jelentős a székely származású. Az összeírásban sokan „más földjén lakók” megnevezése alatt szerepelnek. Ezek vagy más vidékekről vagy országrészekről származtak, részben pedig zsellérek és szolgák. Gyergyószentmiklós 209 családjából 86 volt zsellér.

KÜLSŐ SZOLGÁK

Sajátos társadalmi csoportot jelentenek Székelyföldön, hiszen ebben a térségben szokás volt a szolgatartás. A külső szolgáknak csak a keresztnévét jegyezték fel a Bethlen-lustra konskriptorai.

SOLYMÁROK

A fejedelmi vadászatokhoz szükséges sólymok beszerzésével foglalkoztak. Sajátos státusuk a fejedelem szolgálatához kötötte őket. Szentmiklóson 4, Tekerőpatakon 4, míg Újfaluban 1 solymár családot írtak össze.

ÖSSZEGEZÉS

Az 1614-es évi összeírásban érzékelhetjük a 17. század első tizenhárom esztendejében uralkodó fejedelmeknek a székelyekre vonatkozó társadalompolitikáját. Az 1613. október 23-án Erdély fejedelmévé választott Bethlen Gábor székely politikája 1614 februárjában Gyergyóban alig érződött.

GYERGYÓ TÁRSADALMA I. RÁKÓCZI GYÖRGY URALKODÁSA IDEJÉN

Mint említettük, az 1614-es esztendei összeírásból nem érzékelhetjük Bethlen Gábor székely politikájának a következményeit. Az 1613–1629 között uralkodó fejedelem igyekezett megszüntetni a székelyföldi jobbágy- és zsellérviszonyokat és számos székely katonacsalád társadalmi felemelését segítette elő a gyakori lófősítésekkel és nemesítésekkel. I. Rákóczi György székely politikájával még erőteljesebben támogatta a székely – köztük a gyergyói – közösségeket. Folytatta Bethlen Gábornak az alacsonyabb társadalmi csoportból a magasabb katonai státusba emelés politikáját. Mindez az 1643-as esztendei összeírás adataiban érzékelhető. Az általa szervezett lustrában külön íratva össze a hadszolgálatra alkalmasokat és a harcképteleneket. Az

összeírás Gyergyói-medencei társadalomképe a következőképpen mutatott:⁴⁸

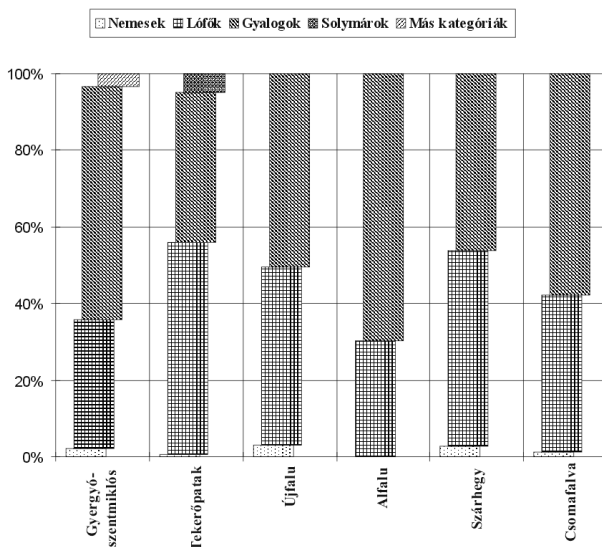
<i>Hadszolgálatra alkalmasak</i>							
<i>Település</i>	<i>Nemesek</i>	<i>Lófők</i>		<i>Primipi-látus nélküli lovasok</i>	<i>Puskás gyalogosok</i>		<i>Solymárok</i>
		<i>Régi</i>	<i>Új</i>		<i>Régi</i>	<i>Új</i>	
Gyergyószentmiklós	4	33	17	16	79	5	-
Tekerőpatak	1	44		11	29	2	7
Újfalu	4	28	4	8	36	3	
Alfalu	-	15	5	16	53	13	-
Szárhegy	3	18	22	24	-	-	-
Csomafalva	1	11	17	21	-	-	-
Gyergyói-medence	13	149	26	90	242	23	7

<i>Harcképtelenek</i>					
<i>Település</i>	<i>Nemesek</i>	<i>Lófők</i>	<i>Gyalogok</i>	<i>Más csoportok</i>	<i>Összesen</i>
Gyergyószentmiklós	2	26	83	9	274
Tekerőpatak		23	24		141
Újfalu		21	27		131
Alfalu		12	45		159
Szárhegy		13	24		104
Csomafalva		4	24		78
Gyergyói-medence	2	99	227	9	887

A Rákóczi-féle összeírás 1643-as esztendei társadalomképe a Bethlen-lustrához képest teljesen új, alapjaiban megváltozott struktúrát mutat be. A társadalmi változások kapcsolatban voltak az erdélyi fejedelmek székely politikájával, a székelység egyéni és közösségi felemelkedésével az alacsonyabb társadalmi közegeből a magasabb, a korgondolkodás szerint elismertebb csoportokba.

48 Budapest, Országos Levéltár. 1643-as esztendei összeírás. In *Székely lustrajegyzékek*. F. 136.

Az 1643-as összeírás

Az I. Rákóczi György-féle lustra, az összeírás jellegéből kifolyólag nem tartalmazza a függő viszonyban élő parasztságot. Egy 1636-os évi rendeletről megtudjuk, hogy a Lázár családnak viszonylag nagyszámú jobbágya volt a Gyergyói-medencében. Azt tudjuk, hogy az 1635. november 8-ai csíkszeredai mustra alkalmával a fejedelem elvette Lázár IV. Istvántól azokat a jobbágyokat, akikkel az 1614-iki megyesi országgyűlés előtt rendelkezett. Rövid idő múlva azonban visszaadta jobbágyait. 1636. március 2-án I. Rákóczi György fejedelem külön rendeletben parancsolta meg Csík-, Gyergyó- és Kászsorszékeknek, hogy fogadják el régebbi státusukban „Lázár Istvánnak mind azon jobbágyait, a melyek az elmúlt mustrán nála hagyattak, mind pedig a melyeket ő törvényre halasztott, és legyenek felügyelettel, nehogy engedetlen-ségre lázítsák őket.”⁴⁹

Az 1643-as évi konskriptorok nem írták össze Ditró és Remete katonaköteles lakosságát.

49 Lázár Miklós: i. m. 145.

I. RÁKÓCZI GYÖRGY ÉS GYERGYÓ KÖZBIZTONSÁGA

I. Rákóczi György fejedelem a székelység felmerülő ügyeit igyekezett úgy megoldani, hogy e közösség tagjai érezzék az uralkodó gondoskodását. Így a fejedelem 1632. április 7-én a református vallású Udvarhely városiakat és a szentegyháziakat felmentette a közterhek viselése alól.⁵⁰ I. Rákóczi György 1632. június 11-én Székelykeresztúr város lakosait kivette minden közteher, adózás s idegen tisztek jogszolgáltatása alól, azzal hogy évenként száz forintot fizessenek a Kincstárba.⁵¹ 1636. január 30-án a fejedelem kiváltságlevelet adott Seps-i, Kézdi- és Orbaiszék részére, hogy az ott lakó székely urak magvaszakadása esetében, az ő javaikra nézve, nem történhet beiktatás, vagy a Kincstár részére foglalás.⁵²

A bibliai órálló fejedelem már uralkodása kezdetén, pontosabban 1630-ban kapcsolatba került a gyergyóiakkal. A fejedelem igazgatása alatt lévő Görgényi uradalom lakói ellentétbe kerültek Gyergyó népességével. Az uralkodó a helyszínre sietett és a közemberek számára is érthető módon bemutatta a két térség közötti határvonalat. Dézsával megrakott szekereket vitetett fel a hegyek tetejére. Gyergyó és Görgény közbíráit a vitás határterületre hívatta, majd jelenlétükben a dézsákban lévő vizet leöntette. Tettével érzékeltette, hogy a határt a hegyek tetejei jelképezték: a víznek az a része, mely Gyergyó felé folyt, a gyergyói határba tartozott, míg a Görgény felé folyó víz a görgényi határrészt bizonyította.

Gyergyó szék közbiztonsága a 17. század harmincas éveiben veszélybe került. I. Rákóczi György az útonállók és a rablók megfékezésére a következő rendeletet adta ki 1632. május 6-án: „...Bizonyosan adaték értésünkre, mely a mi országunkban minden helyeken megsokassottanak légyen az utakat álló tolvajok és egyéb mindenféle gonosságot cselekedő latrok, kik hogy szándékokban elő ne mehessenek és ennél is inkább napról-napra meg sokasodhassanak, kiből országunkban lakó híveinkre és az szegény községre is valamely véletlen károk és romlások következhetnének: akarván idején ennek is elejit venni végeztük kegyelmesen mostani fejevári generális gyűlésünkben jelen lévő

50 *Székely Oklevéltár*. IV. köt. Kolozsvár, 1895, 241–242.

51 *Székely Oklevéltár*. IV. köt. Kolozsvár, 1895, 243–245.

52 *Székely Oklevéltár*. IV. köt. Kolozsvár, 1895, 261–263.

státusokkal edgyütt, hogy afféle latroknak kergetésekre és megbüntetésekre minden helyekre, kiváltképpen pedig Girgio székben levő vicetisztek mingyárást kimenjenek és az kiket melléjek akarnak venni két vagy háromszázat is, valamint az szükség kívánja, tartózzanak felülni ötszáz forint bírság alatt. Hadgyuk azért és serio parancsoljuk hűségteknek, hogy az levelünket látván valakiket hűségtek melléjek akar venni, Gyrgioban lévő minden helyekre valahol, afféle latrok hallatnak lenni, mingyárást kimenjen és őket kergesse hűségtek, az ösvényeket mindenütt szorgalmatosson őriztesse, hogy ha innét megindítják őket el ne mehessenek Gyrgio felől: ha kiket közülok megfoghat hűségtek, azokat érdemek szerint, kedvezés nélkül megbüntesse. Melyből, ha valamely nemes, avagy szabad székely extrahállja magát eo facto in poena quinqentorum florenorum irremissibiliter exiquendorum convicáltassék...”

I. RÁKÓCZI GYÖRGY ÉS A VASLÁBI ROMÁNOK

Rákóczi György Gyergyóban védelme alá vette a rendtartó székely falut. A két gyergyói falutörvényből, illetve a gyergyói falvak határrendtartására vonatkozó okiratokból láthatjuk, hogy mindegyik székely faluközösség számára kötelező volt a faluhatár védelme, a vetéskert felállítása. Csak a vaslábi románok nem tartották be a szomszédos falvak határainak védelmével kapcsolatos kötelezettségeiket. Marháikat ráhajtották a szomszédos falvak vetéseire, és nem akartak vetéskertet feltenni. Kezdetben Lázár IV. István támogatta vaslábi jobbágyainak törvénytelenégeit, a vele szembenálló székely katonaközösségek gyengítése céljából. Később már ő sem bírt velük. Kénytelen volt a fejedelemhez fordulni – annak gyergyói tartózkodása idején – vaslábi jobbágyai megfélemezéséért. Az uralkodó így érzékeltette a felkérés körülményeit, illetve I. Rákóczi György döntését a vaslábiak törvénytelenégeinek kivizsgálásával kapcsolatosan:

„Mi Rákóczi György Isten kegyelméből Erdély, Pártium és a Magyarországi részek fejedelme és a székelyek Ispánja, Királyhalmi Petki István a székelyek főkapitánya és Alsócsernátoni Domokos Tamás Csík-, Gyergyó és Kászonszékek főkirálybírója jelenlétében, Méltóságos Lázár István hívünk találna megh múnkótt aláztatosan jelenti, hogy Gyergyóban egy Vaslábu nevű falutskája, azon falulakók szomszédosok és határosok volnának vele, azoknak lakossi közül némelyek tartozások

szerint nem akarnak az vetéskertet feltenni és megh kertelni, gyakorta sok veszekedések maradnának közöttük az vetésekben való kártételek, s marháknak bé hajtogatása végett, melyből hogy több manutentia bé következék. Köniörgök azon, hogy Kegyelmetek által az controversát eligazítatnok. Kinek méltó kivánságára... parancsoljuk Kegyelmeteknek, így lenne az dologh terminállyon Lázár István hívünk instántiájára egy bizonyos napott, kereöl certificálná mind két félt, mennyi azt facium loci és ott tegyen igazságos törvény szerint való igazítást 3 dologhban, mi kellessék bennünköt is többször requirálniók felleöte Siculorum factur.”⁵³

A korabeli tanúvallomásokból megtudjuk, hogy a Lázár család tagjai telepítették a vaslábi lakosokat. Részükre jelentős területet szakítottak ki Gyergyószentmiklós, Újfalú és Tekerőpatak faluhatárából. Emellett a vaslábiak földvásárlásokkal is növelték falujuk területét.⁵⁴

Rákóczi György uralkodása idején (1630–1648) talán még hangsúlyozottabbá vált a székelypárti politika. Az Észak-Magyarország vidékéről származó fejedelem igen diszkréten tette érezhetővé gondoskodását a székely közösségekről. 1630-ban a görgényiek és a gyergyóiak határvitáját igen érzékletesen szüntette meg a határvonal kijelölésével.⁵⁵ Két esztendő múlva a Gyergyói-medence közbiztonságáról gondoskodott.⁵⁶

A székelység társadalmi helyzetének és az ezzel összefüggő katonai erőnek a felmérése érdekében 1635-ben megszervezte a Keleti-Kárpátok népességének az összeírását. Úgy tűnik azonban, hogy a „conscriptiót” csak Udvarhely, Maros, Aranyos, illetve Háromszéken tudták megvalósítani. Csík-, Gyergyó- és Kászsószék katonai lustrája csupán 1643-ban készült el.

Az 1643-as esztendei összeírás társadalomképe – amint azt már láthattuk – alapjaiban különbözött a 16. század végének, illetve a 17. század elejének struktúrájától. Gyergyó társadalmában a gyakori lófősítések és nemesítések következtében igencsak növekedett az

53 Kolozsvár. Állami Levéltár. Medgyesfalvi Lázár család levéltára. Fond. 384. Dosszié 121. 49.

54 Kolozsvár. Állami Levéltár. Medgyesfalvi Lázár család levéltára. Fond. 384. Dosszié 121. 50.

55 Garda Dezső: *Gyergyó a történelmi idő vonzásában*, Székelyudvarhely, 1992.

56 Uo.

ármálisták, primipilusok és a primipilátussal nem rendelkező, de lovon harcolók számaránya.

1637 júliusában, Illyés napja tájt – Csík, Gyergyó- és Kászonszékek főkapitánya, Petki István – lefoglalta Lázár Istvánnak Gyergyószékből levő minden ingó és ingatlan javait. Ekkor őt letartóztathatták, amit bizonyít az a tény is, hogy csupán egy esztendő múlva, vagyis 1638-ban tiltakozott a kolozsmonostori káptalan előtt a gyergyói vámnak és többi gyergyói és kászonszéki javainak a lefoglalása ellen. Fogságáról Haller Gábor naplójában a következőképpen emlékezett meg: „Az bejárókba Lázárt és Szalánczit tették kalitkába.”⁵⁷ Valószínűleg sikerült tisztáznia magát a vele szemben felvetett vádakkal szemben, ami vagyónának visszaadásához vezetett.

Lázár István a gyergyói lófókkal és gyalogpuskás katonákkal együtt részt vett I. Rákóczi György magyarországi hadjáratában. 1644. május 9-én a Putnokhoz közel eső Kövecses nevű Gömör megyei helységben lelte halálát. Haláláról Haller Gábor a következőket írta naplójába: „az elmúlt éjjel (május 9-én) szegény Lázár István uram, estve semmi gondja nem lévén, holt meg.”⁵⁸

1644-ben Lázár IV. István helyét Szárhegyen az 1626-ban született fia, Lázár V. István vette át. Az ifjú tizennyolc éves korában apja mellett – míg élt – tagja volt az erdélyi hadnak, és csak a háború befejezése után tért haza Szárhegyre. A fejedelemnek ugyanis szüksége volt a csíkiak, gyergyóiak és a kászoniak által elismert tisztekre. Mivel a fejedelmi hadnak mintegy fele székelyekből állott, az elhúzódtott hadjárat alatt, 1644-ben és 1645-ben a székelyek végig a táborban tartózkodtak. Erről tanúskodnak forrásaink. Több székely kapott a fejedelemtől szabadságlevelet a hadjáratban való vitézsége kapcsán. A többi között I. Rákóczi György 1646. január 5-én 25 ditrói és gyergyóremetei székely libertinust emelt a gyalogpuskások közé.

AZ ÖRMÉNY KÖZÖSSÉG GYERGYÓSZENTMIKLÓSI OTTHONALAPÍTÁSA (1637)

Miként leltek hazára a Gyergyói-medence katonáskodó világában a moldvai örmények? Mi készítette őket arra, hogy Gyergyó kies termé-

57 Lázár Miklós: *A gróf Lázár család*. Kolozsvár, 1858, 144.

58 Lázár Miklós: i. m. 145.

ketlen térségében otthont keressenek? A sajátos katonai életmóddal összefonódott állattartó, földműves, tutajozó élettér ugyanis sajátos mentalitást alakított ki a gyergyói székely közösségben. S ez látszólag nehezen volt összeegyeztethető az örmények kézműves-kereskedő életmódjával, ahol a pénz, az áru szerepe meghatározó volt az emberek közötti kapcsolatokban.

Gyergyószentmiklós kedvező földrajzi fekvése, az Erdély és Moldva közötti kereskedelemben betöltött szerepe vonzotta a Moldvában letelepedett örményeket. A Gyergyói-, Görgényi- és a Kelemen-havasok közötti térségben lévő kiváló legelők, az állatkereskedelem és a mézáraskodás döntő módon hozzájárult az itt otthonra lelt örmény családok anyagi gyarapodásához.

Az örmények gyergyószentmiklósi letelepedését főleg az 1607-es évi vásárjog biztosítása segítette elő. Az évi két-, majd három országos vásár és a hetivásárok mágnesként vonzották a Moldva területén lakó örménységet.

Először csupán kalmárként jelentek meg a vásárokon. Később kisebb csoportokban telepedtek le Gyergyószentmiklóson. Az örmény családok első nagyobb csoportja 1637-ben lelt otthonra a településen.

Az örmény kereskedők gyergyói jelenlétére utal Csík-, Gyergyó- és Kászonszék Generális Congregatiójának 1643. évi végzése, amely elrendelte, hogy vásárnap és ünnepnapokon „az egyéb árusok, kalmárok, örmények, egyszóval valakik árut visznek piacra, mise alatt áruikat ne merészljék árulni”.

KÖVETKEZTETÉS BETHLEN GÁBOR ÉS I. RÁKÓCZI GYÖRGY URALKODÁSÁNAK IDŐSZAKÁRÓL

Nehéz eldöntenünk, ki szerette jobban a gyergyói székelységet: a Szárhegyen nevelkedő és anyai ágról gyergyói Bethlen Gábor, avagy Felső-Magyarország legnagyobb főurából lett erdélyi fejedelem, I. Rákóczi György. Mindkét uralkodó a maga módján gondoskodott Gyergyó népéről. Gyergyó székelysége vállalta a két fejedelem összes hadjárataiban való részvételt és hűségesen szolgálta a két kiemelkedő uralkodót.

Lőrinczi-Máté Adél

A MODERN DEMOKRÁCIA

A demokrácia mint kormányzati forma többször is felbukkant a politikatörténet során. Az ókori görögök a *participatív* formáját gyakorolták, míg a modern demokrácia a *képviselési* elvre épült. Noha a közvetlen demokráciában sem szólhatott bele minden személy a közügyek kérdéseibe, mégis az hasonlított leginkább az igazi demokráciára, ha a fogalmon a nép uralmát értjük, ugyanis ott valósulhatott meg az ember mai értelemben használatos pozitív szabadsága, azaz a közügyekben való részvétele. Az államok és lakosságuk megnövekedése a modern korban azonban lehetetlenné teszi a polgárok sorozatos összejövetelét, ezért az amerikai alkotmány megalkotóinak fő kérdése az volt, hogy amennyiben a kormányzottak nem lehetnek részesei egyszerre a hatalomnak, hogyan hozható létre egy olyan demokratikus hatalom, amely nem önös érdekeit tartja szem előtt, hanem valóban a köz érdekében kormányoz. A közvetlen képviselő hiányában a megbízott képviselő kínálkozik megoldásként a fenti problémára, ahogy azt már Montesquieu is indítványozta saját kortársainak, hiszen, meggyőződése szerint, szabad államban minden szabad embernek magának kell kormányoznia magát, s ha már az államok nagyságát tekintve lehetetlen, a képviselők meg tudják vitatni az ügyeket.¹ A demokrácia helyett tehát a köztársaság tűnik megfelelőbbnek a nép érdekképviselését tekintve. A képviselő elve azonban több kérdést is felvet, amelyekre dolgozatomban során kitérek, így felmerül az a kérdés, hogy a demokráciához visszatérve létezhetnek-e, és ha igen, hogyan, olyan életképes demokratikus participatív eljárások, amelyek növelik a polgárok részvételét a politikai életben, a többmillió államokban. A fenti kérdésre adható választ járom körül dolgozatomban Hannah Arendt írásait vizsgálva.

Arendt azért nem hisz a képviselői rendszerben, mert épp azok nem hittek soha benne – mondja –, akiket a demokratikus hatalomnak képviselnie kellett volna, vagyis maga a nép. „Ami a belpolitikát illeti,

1 Montesquieu: *A törvények szelleméről*. Budapest, 2000, 251–252.

az előítéletek legalább olyan régiiek, mint a párt-demokrácia – tehát százévesnél valamivel régebbiek –, amely az újkor történetében első ízben állította magáról, hogy a népet képviseli, holott éppen a nép nem hitte el ezt sohasem.”² A képviselet arra ad lehetőséget, hogy a nép valamelyest a közügyek résztvevőjévé váljék, és bizonyos mértékig ellenőrzés alatt tartsa a vezetőket. Emellett ugyanakkor Arendt szerint az is probléma, hogy a polgárok mindegyikének „véleménye” nem képviselhető teljesen, hiszen a vélemények a viták során alakulnak ki, így azok, akik kormányoznak, csak néhányak véleményét képviselhetik. „A polgár legfennebb annyit remélhet: »képviselek«, ám nyilvánvaló, hogy csupán a választók érdekét vagy jólétét lehet delegálni vagy képviselni, cselekedeteik és véleményeik nem képviselhetők. Ebben a rendszerben nem lehet megállapítani, mi az emberek véleménye, azon egyszerű oknál fogva, hogy nem létezik. A vélemények nyílt eszmecsere és vita során alakulnak ki, s ahol nincs alkalom vélemények kialakítására, ott létezhetnek hangulatok – tömeghangulatok és egyéni hangulatok, melyek nem kevésbé ingatagok és megbízhatatlanok, mint az előbbiek –, de nem létezhet vélemény. Ezért a legtöbb, amire a képviselő vállalkozhat, hogy azt teszi, amit a választói tennének, ha lehetőségük lenne a cselekvésre. Ez nem vonatkozik az érdekekkel és a jóléttel kapcsolatos kérdésekre, ezeket ugyanis objektíven meg lehet állapítani, s esetükben a cselekvés szükségessége az érdekcsoportok közötti konfliktusból adódik. A választók a nyomásgyakorló csoportokon, lobbikon és más eszközökön keresztül valóban képesek képviselőik cselekedeteit érdekeik szerint befolyásolni, vagyis rá tudják kényszeríteni képviselőiket arra, hogy más választók érdekeinek és vágyainak rovására megvalósítsák kívánságaikat. Ezekben az esetekben a választó saját magánéletének és jólétének figyelembevételével cselekszik, s a hatalomnak az a maradványa, amely még a kezében van, inkább arra a nemtörődöm erőszakra hasonlít, amellyel a zsaroló kényszeríti engedelmességre az áldozatát, mint a közös cselekvésből és a közös mérlegelésből származó hatalomra. Bárhogy legyen is, sem általában a nép, sem konkrétan a politológusok nem hagynak sok kétséget afelől, hogy a pártokat – jelölési monopóliumuk miatt – nem lehet népi

2 Hannah Arendt: Mi a politika? In *A sivatag és az oázisok*. Budapest, 2002, Gond-Palatinus Kiadó, 29–30.

szerveknek tekinteni, épp ellenkezőleg a nép hatalmát korlátozó és ellenőrző roppant hatékony eszközök. (...) Az, amit ma demokráciának nevezünk, olyan kormányforma, amelyben a kisebbség uralkodik, állítólag legalábbis, a többség érdekében.”³

Arendt szerint a politika az emberek pluralitásának (az emberek sokaságának) tényén nyugszik,⁴ a születő és meghaló emberek a sokaság által teremtett világban tevékenykednek. Hogy mi is szerinte a politika lényege, a következő sorok mutatják meg: „Szavaimból úgy tűnik, mintha a politika világa nem volna más, csak elfogult, egymással ütköző érdekek harcmezeje, ahol más sem számít, mint a jólét és a haszon, a fanatizmus és az uralomvágy. Vagyis úgy beszéltem a politikáról, mintha én is azt gondolnám, hogy minden közügyet érdek és hatalom irányít, s hogy egyáltalában nem is létezne politikai világ, ha nem kellene az élet szükségleteivel törődnünk. (...) Ebből a nézőpontból nem láthatjuk meg a politikai élet valódi tartalmát – azt az örömet és elégedettséget, mely abból fakad, hogy a hozzánk hasonlók társaságát élvezzük, hogy együtt cselekszünk és jelenünk meg a nyilvánosság előtt, hogy szavainkkal és tetteinkkel hozzájárulunk a világ folyásához, s ily módon szerezzük meg és igazoljuk személyes identitásunkat, s kezdünk el valami teljesen újat. (...) Ez az a szféra, ahol szabadon cselekedhetünk és változtathatunk”.⁵

Arendt számára a munka, az előállítás és a cselekvés az emberi aktivitás alapformái. Míg a munka a magánszférában zajlik, célja, hogy az ember fizikai létezéséhez szükséges javakat állítson elő, melyek a létezés és fogyasztás révén megsemmisülnek, tehát egyfajta anyagcserre, melynek legfőbb jellemzője a világtalansága. Az előállítás teremti meg az ember világát, ez hozza létre a tartós dolgok birodalmát. Az előállítás eredménye az a tárgyi világ, mely nélkül a közszféra nem tud létezni. A cselekvésben pedig létrejönnek a politikai intézmények, ebben a szférában az emberek együttműködve alakítják, formálják a világot, maguk mögött hagyva a szükségszerűség világát, azaz a háztartást, a pusztá élet reprodukciójának világát. Arendt szerint a világ

3 Hannah Arendt: *A forradalom*. Budapest, 1991, 352–353.

4 Hannah Arendt: Mi a politika? In *A sivatag és az oázisok*. Budapest, 2002, Gond–Palatinus Kiadó, 9–209, 23.

5 Hannah Arendt: *Múlt és jövő között. Nyolc gyakorlat a politikai gondolkodás terén*. Budapest, 1995, Osiris Kiadó – Readers International, 271.

szükségszerűen politikai: „Aki a világot úgy akarja látni és tapasztalni, ahogyan az »valóban« van, csak úgy tudja ezt megtenni, ha olyasvalaminek tekinti, ami sokak számára közös, köztük van, elválasztja és összeköti őket, ami mindenkinek másképp mutatkozik meg, s ezért annyiban érthető, amennyiben sokak képesek beszélni róla és képesek véleményüket, perspektívájukat egymással megosztani, egymás ellenében érvényesíteni. Csakis az egymással beszélés szabadságával születik meg egyáltalán a világ, mint olyasmi, amiről a maga minden oldalról látható objektívitasában beszélni lehet. Egy valóságos-világban-élni és másokkal-róla-beszélni alapján véve ugyanazt jelenti...”⁶ A valódi, teljes ember tehát politikai lény.

Az ókori görögökig kell visszamennünk, hogy megérthessük, mit jelent politikai lénynek lenni. Benjamin Constant volt az első, aki felfigyelt a görögök szabadsága és a modern ember szabadsága közt lévő különbségre. Az athéni polisz volt az, amelyben a polgárok az így felfogott politikai tevékenységet folytatták az agorán. Velünk ellentétben, akik azt hisszük, hogy akkor vagyunk szabadok, ha azt tehetjük, amit akarunk, az ókori polisz polgára számára a szabadság azt jelentette, ha a hozzá hasonlók körében megvitatja a dolgait, és valami újat teremhetett. A „kollektív hatalomban való tevékeny és állandó részvétel”-t jelentette a szabadság az ókori görög ember számára.⁷ A politikai szabadság teszi lehetővé, hogy az ember elviselje létének terhét, ami elsősorban a modern ember felfogásával ellentétben nem abban áll, hogy előteremtsük a mindennapi élet szükségleteinek kielégítéséhez nélkülözhetetlen javakat, jólétet teremtsünk, hanem abban, hogy szembe tudjon nézni létének terhével, a halandó voltával. Csak az emberek halandók, mert ők képesek tudatosan viszonyulni az élet végességéhez. Éppen ezért az emberi élet specifikuma a cselekvés, amely „biztosítja a dicső hírnevet, annak egyetlen módját, hogy a halandók halhatatlanná váljanak”⁸. A világban, ha az ember véghezvisz valamit, ami hírnevét biztosítja, akkor halhatatlanná válik, a neve a világ végezetéig fennmarad. Éppen ezért a közönséges ember az élet terhét csak a poliszban tudta elviselni, mely az ember szabad tetteinek

6 Uo., 70.

7 Benjamin Constant: A régiek és a modernek szabadságának összevetése. In uő: *A régiek és a modernek szabadsága*. Budapest, 1997, Atlantisz, 235–260.

8 Hannah Arendt: *A sivatag és az oázisok*. 123.

és eleven szavainak tere, és amely egyetlen biztosítéka annak, hogy az ember élete neve fennmaradásával sokáig ragyoghat.

A 20. század óta azonban ez a politikai szabadság egyre inkább eltűnően van, és a helyét másféle szabadság-koncepció vette át, leginkább a magánéleti szabadság foglalkoztatja az embereket, az, hogy saját szükségleteit és igényeit kielégítse, de a politikai ügyekbe való beavatkozás már kevésbé fontos számára. A modern emberrel szemben a polisz polgárainak a politika nem a gazdasági-társadalmi célok eszközeként van, hanem a világért, nevezetesen a világ formálásáért, alakításáért. A modern állam ugyanis a kereskedelem által megteremtette a fogyasztó embert, aki a vallási, világnézeti, életformabeli javait ugyanolyan szabadon választja meg, mint a materiális szükségletei kielégítésére szolgáló javakat.

A modern államok nagysága által az ember elveszik a tömegben, ezért nem annyira a köz problémái foglalkoztatják, hanem saját érdekei, a magán üzleteiben érdekeltek leginkább és a hatalomnak hátat fordítanak. Ez az újfajta szabadság veszélyezteti is a modern embert, ugyanis az egyéni függetlenségben való elmerülés a közösségtől való elfordulás által könnyen teret adhat a zsarnokságnak, éppen ezért Constant is hangsúlyozza a politikai szabadság, azaz az ember neme- sebb részének fontosságát, a közügyekben való részvétel fontosságát.

Arendt a francia és az amerika forradalmakat elemzi részletesen, amelyek célja a szabadság létrehozása volt, pontosabban a közboldogság és a közszabadság létrehozása. A szabadság itt mint öncél jelent meg, a köz szabadsága jelentette Franciaországban a „felvilágosodás filozófusainak” a szabadság fogalmát: „Számukra a szabadság csak a köz szabadságaként létezett, megfogható, e világi realitás volt, amelyet emberek teremtettek meg azért, hogy az emberek élvezzék, vagyis nem adomány volt, nem képesség, hanem ember teremtette köztér vagy piactér, amelyet az ókor olyan területként ismert, ahol a szabadság megjelenik, és mindenki számára láthatóvá válik”.⁹ Azonban Franciaországban megjelent a politika terepén a társadalmi kérdés, melyet „találóbbr és egyszerűbb volna a szegénység létezésének nevezni”. „Amikor megjelentek a politika színpadán, megjelent velük a szükség-szerűség, az eredmény pedig az lett, hogy a régi rendszer hatalma

9 Hannah Arendt: *A forradalom*. Budapest, 1991, Európa Könyvkiadó, 162.

tehetetlenné vált, az új köztársaság meg halva született: a szabadság megadta magát a szükségszerűségnek, az életfolyamat kényszerének”.¹⁰ A szegénység megjelenésével tehát a köztársaság átváltozott a politika szabad, teremtő cselekvések színteréről a tömegeket kínzó kielégítetlen szükségletek kielégítésének színterévé. Ekképpen a francia forradalom „politikai” forradalomból „társadalmi forradalommá” változott, megszüntetve eredeti célját, a közszabadság létrehozását, már nem a közboldogság létrehozatala volt a cselekvések mozgatórugója, hanem a magánjólét megteremtése.

Az amerikai forradalom azonban elérte célját, megteremtette a szabadság, a szabad beszéd és cselekvés tereit, mert „Amerikában a dolgozók szegények voltak, de nem nyomorultak (...), nem hajtotta őket szükség, és nem gyűrték le a forradalmat”.¹¹ Azonban a társadalom Amerikában is hamar „előzönlötte a politikai szférát, az eredetileg politikai elvek mintegy társadalmi értékekké transzformálódtak”,¹² vagyis itt is, akárcsak Franciaországban a jólét és a gazdaság akarása vált az emberi cselekedetek mozgatórugójává, nem pedig a szabadság akarása.

Arendt gondolkodásában tehát a politika az emberi pluralitás tényén nyugszik, és ebben az állapotban a politikai szabadság az egyén részvételét jelenti a közösségi életben. A politikai élet által válunk láthatóvá és hallhatóvá, csak a közösségben, a nyilvános térben nyerhetjük el személyes identitásunkat. A politikai gondolkodás által ragadhatja meg a valóságot, ha magáévá tesz minden nézőpontot, ezért szükséges, hogy az emberek megosszák gondolatikat, véleményeiket a nyilvános téren. Ebből az álláspontból nézve a népszuverenitás lehetővé teszi az egyenlőséget, mert lehetőséget biztosít minden ember számára a politikában való egyéni részvételre. A probléma az, hogy hogyan teremthető meg az a tér, ahol a politikai szabadság gyakorolható. Az amerikai forradalom mulasztása is az volt, hogy „miközben szabadságot adott a népnek, elmulasztott megteremteni egy olyan teret, ahol ez a szabadság gyakorolható”.¹³ A másik probléma pedig az, hogy az embereknek az a vágya, „hogy lássák, hallják, beszéljenek róla,

10 Uo., 78.

11 Uo., 89.

12 Uo., 292.

13 Uo., 310.

elfogadják és tiszteljék a körülötte lévő és általa ismert emberek”, az emberek legtöbbször nem jellemzi, de ha mégis, szükségképpen átváltozik egy olyan világban, ahol már nem ismeri az ember a körülötte lévő embereket, ezért nem fontos számára azok véleménye. Mintha csak a rendkívüli pillanatokban kezdené érdekelni az embereket egymás véleménye, a beszélgetés és cselekvés, csak ezekben a pillanatokban történik meg az, hogy az emberek megteremtik a szabadság terét, beszélgetvén egymással arról, hogy hogyan szeretnék átalakítani a világukat. Ilyen rendkívüli pillanat volt kétségtelenül a francia és az amerikai forradalom, és az 1956-os magyar forradalom is.

Egy ilyen rendkívüli pillanat leírásához (a modern Izraelben az államalapítást követő évtized) idézi Vajda Mihály Alain Finkelkrautot: „A nyolcvanas évek közepén minden utazásom alkalmával megragadt és izgatott a közügyekért lobogó izraeli szenvedély. A politikai nézetek nem anyagi érdekekből származtak, s nem a fellendülés jelentette a közélet kizárólagos horizontját. [...] A közjó nem a jólétet, a polgár törekvései nem az egyén igényeit célozták meg. Izraelben éreztem először azt a különbséget, amely a közös világ, illetve az élet fenntartását érintő tevékenységek között húzódik.» 1967 után minden megváltozott.« »Beginnél a normalitás lázas keresése visszafordult az örök anomália vibráló hirdetésébe. A *kulam negedu* (mindenki ellenünk van) fájdalmas és tetszelgő kettőssége legyűrte az emberi pluralitást; a politikai létezés előtti kategóriák meglópták a politikai cselekvést, és radikális nyugtalansággal igazolták a legradikálisabb, s ezért legnyugtalanítóbb döntéseket.«¹⁴

Noha úgy tűnik, hogy a demokrácia a képviseleti elv által megfelelő kormányzati forma, ám a polgárok sohasem tehetik félre a magánérdekek hajszolása érdekében a politikai szabadságukat, mert a zsarnokság könnyen kialakulhat. Tocqueville is erre hívja fel a figyelmet az amerikai demokráciát tanulmányozva: a demokráciában, ahol a népszuverenitás elve uralkodik, az egyenlőség függetleníti egymástól az embereket, és mindenki csak a saját vágyait követi, ezért megnő a nagyravágyás. Az egyenlőség viszont képtelen mindenkinek az igényeit kielégíteni, mert „nagyjából egy szinten van mindenki, a legcsekélyebb

14 Vajda Mihály: A politika dicsősége és hanyatlása. In Dénes Iván Zoltán (szerk.): *A szabadság értelme – az értelem szabadsága*. Budapest, 2004, Argumentum Kiadó, 384–399., 395–396.

eltérés is bántó”.¹⁵ Az egyenlőség ugyan a mértéktelen vágyaknak ad teret, de nem tudja kielégíteni, ezért az emberek egyre inkább a központi hatalom felé fordulnak, mint ami egyedüli garantálója az emberi jólét biztosításának. Az egyenlőség függetlenítette az embereket, de rejtett módon biztosan rabszolgaságba viszi őket, mert a polgárok egyre több hatalommal ruházzák fel a központi hatalmat az anarchiával szembeni megvédésükre és vágyaik kielégítésére: „Szükségei és főleg vágyai szüntelenül a központi hatalom felé vezérlik, s végül már az egyéni gyengeség egyedüli és szükségszerű támaszának látja. Mindez segít megérteni azt, ami a demokratikus népeknél gyakorta megeshet: fölötteseket oly nehezen viselő emberek békésen túrnak egy urat, s egyszerre látszanak büszkének és szolgálalkúnek.”¹⁶ A nagyfokú individualizálódás eredményeképpen tehát az emberek elfordulnak a közügyektől, és a hatalom centralizációja következik be.

A demokráciában a központi hatalom megerősödése mellett kialakul a közvélemény, társadalom zsarnoksága is. „Minél egyenlőbbé válnak a létfeltételek, annál kevésbé erősek az emberek egymagukban, annál könnyebben engednek a tömeg sodrásának.”¹⁷ A társadalom zsarnoksága nem töri meg az akaratot, csak irányítja. Elgyengít, bárgyúvá tesz, szabályozott, szelíd szolgaság alakul ki, de mindenki eltűri a láncot, mert nem egy ember, hanem a nép tartja azt.¹⁸ Az, aki mégis szembefordul a tömeggel, másként gondolkodik, az elszigeteltség és a tehetetlenség érzése töri meg, mert a közvélemény súlya végtelen a demokráciában, az eltérő véleményt vallókat megvetik az állampolgárok. A demokrácia nem erővel zsarnoki, hanem intellektuálisan, mert a demokrácia zsarnokága a lélek felé tör.¹⁹ Egyszerre ellenőrzi a szándékokat, az emberek lelkét és a körülményeiket.²⁰ „Az ilyen gondolkodású nép, mint afféle egyeduralkodó, kizárólagos hatalomra törekszik, mert nem áll a törvény alatt, despotává lesz, s így a hízelgők tesznek szert tekintélyre; olyan is ez a demokrácia, mint a monarchikus formák közt a türannisz. (...) a népszavazás itt ugyanaz, mint amott a parancs, (...) mindenben a népszavazás az uralkodó és nem a tör-

15 Uo., 757.

16 Uo., 944–945.

17 Uo., 730.

18 Uo., 973.

19 Uo., 367.

20 Uo., 366–367.

vény”.²¹ Ebben az állapotban nem a közérdeket fogja szolgálni a demokrácia, hanem a többség önérdékű uralmává válik, tehát az egyes emberek újra jogfosztottá válnak: nem fejezhetik ki saját álláspontjukat, és nem vehetnek részt a politikai életben.

Tocqueville és Arendt is arra figyelmeztet, hogy a kisebb közösségek, a hatalom decentralizálása által éltethető a demokrácia, mert az ember számára nemcsak a magánélet békés élvezete a fontos, hanem a közügyekben való részvétel is – és ez utóbbiról soha, semmilyen körülmények között nem szabad lemondani.

Ébredés, 2017

21 Uo.

Gál Péter
AZ IKREK JEGYÉBEN
(I. rész)

MIÉRT?

Nagyon fiatal voltam, de már nem kezdő olvasó, amikor birtokomba jutott négy-öt Rejtő-kötet. A Marosvásárhely–Csíkszereda útvonalon vonatoztam hazafelé, egy olyan fülkében, ahol egy fiatal nő és hat idős, románul beszélő nénike voltak az utastársaim. Én senkivel sem törődve, egyből nekifogtam az egyik könyvnek, amely a klasszikussá vált párbeszéddel kezdődött: „– Uram, a késemért jöttem...” Olvasás közben többször is nevettem vagy hangosan hahotáztam, de csak a nagy csendet érzékelve emeltem fel a fejemet. A nénikék riadtan nézegettek felém, majd összenéztek és bólogattak, mint akik közös diagnózisban állapodtak meg. A fiatal utastársnőm éppen akkor vett elő a cekkeréből egy magyar nyelvű folyóiratot, így hozzá fordultam:

– Nehogy ön is azt higgye, hogy elment a szépeszem, tessék beleolvasni, micsoda mulatságos olvasmány...

A hölgy is egyből csípte a szöveget, ezért odaadtam neki egy másik Rejtőt, és egészen hazáig felváltva vagy szinkronban röhincselünk. A nénikék Galócáig utaztak, ott valósággal kimenekültek a fülkéből, valószínűleg egyetlen félnótást még elviseltek volna útitársnak, de kettőt...

Fülig Jimmynek, a Rejtő-hősnek az volt a gondja, hogy elmagyarázza, miért fogott neki a naplóírásnak, és egészen a huszonkettedik fejezetig rágódik ezen. Illik, hogy írásom elején én is megmagyarázzam, miért akarom elmesélni életem történetét. De Jimmytől eltérően, én igyekszem rövidebb lenni.

Az egyik, talán legfontosabb felelet a miéltre az, hogy 1998-ban a lányomtól egy különleges borítóval ellátott, kétszáz lapos füzetet kaptam ajándékba azzal, hogy írjam meg a családunk történetét. Azok a füzetlapok még most is üresek, s úgy érzem, ennyi idő után teljesítenem kell egy ígéretet, amíg még van időm. Egy másik indok az lenne, hogy két, előző írásom kapcsán biztatást kaptam a folytatásra két olyan mentoromtól, akik már nagyon-nagyon sokat letettek az

irodalom asztalára. Talán a harmadik motiváció a legigazabb: a hetvenedik évem küszöbén leltárt akarok készíteni saját magam számára is, összeadni a csekélyke pluszokat, számba venni a számos mínuszokat.

Kiskoromtól szeretek olvasni, de csak öreg koromban kezdtem a szelektálást, fiatalon „mindenevő” voltam. De kedvenceim az életrajzi regények és az önéletírások voltak. Számos ilyen jellegű könyvet olvastam, illetve meg is vásároltam. Elolvasva őket fontos megállapításra jutottam: csak őszintén, az igazságnak megfelelően szabad önéletírást írni.

Soha egy percig sem gondoltam, hogy az én életem története olyan érdeklődésre tarthatna számot, mint egy közismert személyiségről szóló életrajz. De az is igaz, hogy bár a hétköznapi átlagember életét éltem, sok nem hétköznapi élményben volt részem, és a való életnek olyan szegmenseit is megtapasztaltam, amelyekről a maguk külön világában élő hírességeknek fogalmuk sincs.

Hogy tulajdonképpen miért és mikor fogtam neki az írásnak, annak tudom az okát és a pontos dátumát is: 1990. október 7.

Egy-két nappal előtte az akkori román nyelvű megyei napilap egy uszító magyarellenes cikket közölt, és egyúttal leszedte a keresztvizet Mircea Dinescuról, Doina Corneáról és több, normálisan gondolkodó és viselkedő román értelmiségiről. Erre válaszolni kellett, és ez a kényszerítő *kell* a kulcsszó, amiért írni kezdtem. A cikkem meg is jelent egy szintén megyei terjesztésű magyar nyelvű lapban. Elég durva válaszcikket kaptam rá. Egy másik cikkem megjelenése után annak a román lapnak a főszerkesztője is nyeregbe szállt, és két, folytatásokban közölt cikkében istenesen lepocskondiázott. Hát ez volt a kezdet. A ledorongolás nem szegte kedvemet, ezután is írogattam, nem túl gyakran, és mindig csak olyankor, ha valami vagy valaki felpiszkálta vitatkozó természetemet.

Az idők folyamán kaptam néhány pozitív visszajelzést, de ettől „nem szálltam el” és nem képzeltem (képzelem) magamat kész irodalmárnak. Van egy iskolapéldám arra, hogy hogyan ír egy igazi tehetség: „az erdő hátáról lekopott a napfény, s a távoli őrház elvándorolt a síneken a homályba...”, „az alkonyat már ott lappangott a boglyák mögött s ráakasztotta fátylát a hazaigyekvő favillák és gereblyék hegyére”. (Karácsony Benó: *A megnyugvás ösvényein*) Álomban sem gondoltam,

gondolok arra, hogy valaha én is tudnék ilyen szépen írni. Én csak egy írástudó, régimódi mesemondó vagyok...

AMIKOR MÉG A KÖVEK IS LÁGYAK VOLTAK...

Kisgyerekkoromról és az 1950-es évekről már meséltem egy másik írásomban, így erről a korszakról itt csak olyasmit jegyzek le, amiről akkor nem tettem említést.

Már jól bennejárta a kamaszkorban, amikor édesapám elmondott egy történetet, amelyet felidézve, még most is beleborzongok: „...végre hazaérkeztünk a menekülésből, egy nagyobb utazóládával, két bőrönddel és az öt testvéreddel. Édesanyád sírt, hogy mi lesz velünk. Én azt mondtam, ne sírj, látod a két karomat? Amíg ezeket mozdítani tudom, biztos lehetsz abban, hogy eltartom a családjunkat...” Ez nem egy felelőtlen ígélet volt, apám a gyárban ledolgozott munkaidő után is mindig késő estig melózott, és a maga halk, szívós módján édesanyám is mindent megtett a családjáért, mindenben méltó társa volt apámnak. Nekem más példaképekre soha nem volt szükségem, mert soha nem láttam náluk dolgozabb embereket és szeretőbb szülőket...

A '60-as évek elején két feljegyzésre érdemes dolog történt, és mivel jellemzőnek találok arra a korra, el is mesélem.

Volt édesanyámnak egy lánytestvére, aki még a háború előtt férjhez ment egy kárpátaljai magyar emberhez, és akiről a háború befejezése óta semmit sem tudtunk. 1960-ban édesanyám levelet kapott a Nemzetközi Vöröskeresztől, amelyben ez a nagynéném a testvéreit kereseti. Az akkori orosz törvények szerint ő csak akkor jöhetett haza, ha egy hivatalos, orosz nyelvű meghívót kapott valamelyik testvérétől. Bátyám segítségével édesanyám több mint egy évig intézte a papírokat, rengeteg utánajárásba és pénzbe került az egész, de 1962 februárjában végre hazaérkezett nagynéném. Nálunk gyülekeztek a még életben lévő testvérek, és pár nap csak sírással és meséléssel telt az idő...

Ugyanennek az évnek, '62-nek a nyarán egy drámai esemény rázza meg családjunk életét. Egyik nap, teljesen váratlanul, hazaérkezett a legnagyobbik nővérem férje és nagyon-nagyon rossz híreket hozott. Az életvidám, mindig tréfára kész sógor most teljesen magánkívül volt, és sírva, káromkodva mesélte, hogy a kollektív gazdaság mindenüket elvette, a földeket, a fejősteheneit, a lovakat, a mezőgazdasági gépeket és szerszámokat, bezárták a vízimalmukat és a mészégető kemencét,

így teljesen megfosztották a megélhetéstől a héttagú családot. Szegény Jóska teljesen a padlón volt, egyre csak azt hajtogatta, hogy megöli az összes rabló kommunistát, kiirtja a családját és végül felköti magát, mert koldulni, azt nem fog.

Napokig tartott, míg sikerült valamennyire lelket verni a sógorba, miközben lázasan keresték a megoldást erre a tragikus helyzetre. A nővéremék nagy baján végül az egyik rokonunk tudott segíteni. Bejuttatta Jóskát egy fémipari vállalat kovácsműhelyébe, állami munkára. Ők is majdnem ugyanazt az utat kellett bejárják, mint apámék a háború után, a semmiből kellett új életet teremtsenek a héttagú család számára. A sógor, bár ipari munkásként dolgozott nyugdíjazásáig, csak megmaradt gazdálkodónak is, néhány év múlva ismét tele volt az istállója fejőstehenekkel, az udvara szárnyasokkal és az ólban mindig akadt egy-két sertés...

1963-ban fejeztem be az általános iskolát, szintizes abszolváló vizsgával. Az ellenőrzőkönyvecském első felét, ahová a jegyeket írták be, most is meg merem mutatni bárkinek. A hátsó rész, ahová a magaviseletről szóló megjegyzések kerültek, már nem néz ki valami fényesen. 14 éves koromra roppant izgága, verekedő kamasz lettem, és valószínű, csak a jó tanulmányi eredményeimnek köszönhettem, hogy nem vonták le a magaviseleti jegyemet.

Ebben a tanévben indították el Csíkszeredában a bányászati szakiskolát, ide felvételiztem, és be is jutottam az ércelőkészítő- és feldolgozó szakra. Ez egy elég ritka és érdekes szakma, majd később még fogok erről beszélni. Sulinkban teljesen ingyenes volt az oktatás és a teljes ellátás a bentlakásban, tetőtől talpig öltöztettek, cserébe csupán egy szerződést kellett aláírjunk. Ebben arra köteleztük magunkat, hogy legalább három évet dolgozunk a Bányaiipari Tröszt valamelyik alegységénél, a feldolgozó üzemben. Tanáraink többsége a tröszt mérnökeiből került ki, így az órákat délután tartották.

Délelőtt a nevelők felügyelete alatt készítettük el a leckéinket, így gyakorlatilag a reggeli ébresztőtől az esti lefekvésig állandóan szem előtt voltunk. A nevelők viharos gyorsasággal lehűtötték a verekedő kedvemet, és egy rövid fél év alatt szó szerint belénk verték a fegyelmet és a katonás rendet.

Néhai tanító bácsimnak hála, már az általános iskolában tűrhetően megtanultam a román nyelvet. Itt erre nagy szükségem is volt, az

oktatás kizárólag románul folyt. Főleg a műszaki tantárgyak megtanulása okozott gondot, de még a mateknál is akadtak problémáink. Amikor első ízben azt mondta a tanár úr, hogy: „extragem rădăcina”, nem tudtuk elképzelni, hogy milyen gyökeret akar velünk kihúzatni, mindaddig, míg fel nem rajzolta a táblára a négyzetgyökvonás jelét. Ha nem lenne felírva a diplomámra, ma már el sem hinném, hogy a román, matek, fizika, vegytan, elektrotechnika, színesfémipari feldolgozási módszertan, műszaki rajz és ásványtechnológia mellett két olyan tantárgyunk is volt, mint „a szocialista ipari termelés megtervezése és megszervezése” és a „politikai alapismeretek a népi demokráciáról”.

Még az első tanévben történt, hogy egy napon a dirink összegyűjtötte mind a négy osztályt az ebédlőnkbe és bemutatta a városi IMSZ (Ifjú munkás Szövetség) titkárát. Az ipse elmondta, hogy mi vagyunk a jövő és mi fogjuk felépíteni a szocializmust, aláíratta velünk a belépési nyilatkozatokat, és máris IMSZ-tagok lettünk. A szakszervezetbe való belépésünkre is majdnem hasonló módon került sor. Mi, 14 éves kölykek az egész ceremóniával semmit sem törődtünk, csupán azt sajnáltuk, hogy a „praktika”-pénzünkéből ezentúl minden hónapban levontak 50-50 bani tagsági díjat. (Ezt a pénzt a műhelygyakorlatokon végzett munkáért kaptuk, úgy, hogy a nevünkre kiállított takarékbetéti könyvecskére utalták át. A sulis befejezésekor adták át ezt a CEC-könyvet, ha jól emlékszem, 650 lej volt rajta.)

Az iskolában töltött három év eseményeiről nem fogok bővebben írni, a diákélet nagyjából úgyis egyformán zajlik minden suliban. Egy-két eseményről mégis mesélek, többek között egy számomra nagyon keserves történésről. A műszaki rajz volt az egyik kedvenc tantárgyam, és pontosan ebből kaptam életemben először rossz jegyet. Tanárunk, szintén a tröszt mérnöke, arról volt nevezetes, hogy még a ceruzahegyzést is a szabvány szerint csináltatta velünk. Egy napon behozott egy alkatrészt, amelyet három nézetből kellett lerajzolni, az általa megadott sorrendben. Én úgy véltem, hogy szebben fog mutatni az a rajz, ha más sorrendben fektetem a rajzlapra. Újításomat egyáltalán nem értékelte a mérnök úr, a piros ceruzájával áthúzta az egész lapot és rápingált egy jókora 4-est. Ezt a szégyent én egy valós, egyéni tragédiaként éltem meg, de majdnem történt egy igazi, kollektív tragédia is. Az első tanév vége felé szerre meglátogattuk a tartomány területén lévő bányavállalatokat. Balánbányán nemcsak a feldolgozó

üzemet mutatták meg, levittek a bányába is. Ez szinte végzetes lett számunkra, mert már éppen indultunk volna kifelé, amikor egy kisebb bányaomlás történt. Osztályfőnökünk, a tröszt főmérnöke az omláshoz közelített, pislákoló karbidlámpájával próbált felvilágítani a mennyezetre, ahonnan éppen akkor szakadt le egy többmázsás szikla. Ha az omlás ezzel nem áll meg, nemcsak az oszinak, nekünk is végünk. Miután megnyílt az út, ész nélkül rohantunk a kijárat felé, és én megfogadtam, hogy semmi pénzért nem fogok még egyszer a föld alá lemenni. Tizennyolc évvel később, a lövétei bányakatasztrófa idején mégis be kellett menjek, de erről majd később fogok írni.

A másodévet úgy kezdtük, hogy a megduplázódott létszám miatt át kellett költözzünk egy nagyobb bentlakásba, amelyet a Mikó-vár hátsó bástyájában alakítottak ki. Alig rendezkedtünk be, jött a másik meglepi, szeptember 20-tól elvittek Kászonaltízbe, pityókát szedni. Jött a tanárok egy része, az összes nevelő és oktatómester, valamint a teljes konyhai személyzet egy kölcsönként katonai „gulyáságyúval” felszerelve. A Lázár-kúriában szállásoltak el, a padlóra leszórt szalmán háltunk. Hogy meg ne tetvesedjünk, esténként lezavartak a patakra mosakodni, ami szeptember végén még megjárta, de november 8-án? Eddig tartott ugyanis ez a hazafias munka. A meló, beleértve a vasárnapokat is, reggeltől estig tartott. Azokon az elátkozott pityóka-földeken rajtunk kívül nem lehetett egy épkezláb munkaerőt látni, csak néhány öreg és még öregebb kollektivista jelent meg néha-néha, de ők inkább csak határnézőbe jöttek.

Körülbelül egy hét múlva, ahogy visszajöttünk a Kászonokból, egy óriási, de ezúttal kellemes meglepetésben volt részünk. Kiderült, hogy nem egészen ingyen dolgoztattak, a kollektív adott „pityóka-pénzt”, amiből a sulink egy tv-készüléket vásárolt. Ez akkoriban tényleg nagy dolognak számított, mert 1964-ben a két kezemen megszámlolhattam, hogy hány tv-készülék volt az egész városban. A vasárnapi műsortól való eltiltás jelentette számomra ezentúl a legnagyobb büntetést, és erre csupán egyszer került sor...

FEKETE-FEHÉR ÉS SZÍNES ÉLET-ISKOLA

Egy kicsit vissza kell ugorjak az időben, 1964 nyaráig. Még a nagyvakáció elején történt, hogy a haverokkal rájöttünk egy alapigazságra: legénykedni csak úgy lehet igazán, ha pénz is van a zsebedben.

Így július 1-től beálltunk melózni a fűrészgyárhoz, ahol fiatalokat alkalmaztak idénymunkára. Nálunk a családban nem volt trágár beszéd, pláne nem volt káromkodás, itt lépten-nyomon ezzel találkoztam. Csak középtermetű, de elég izmos legényke voltam, ezért egy felnőtt mellé osztottak be, a kásztázáshoz. Ez a művelet abból állt, hogy a frissen kifűrészelt, 4 méter hosszú, nyers deszkát egy előre elkészített alapra, sorközzel szépen felépítjük, 4 méteres magasságig, majd befedjük az egész építményt. Ez a kászta legalább egy évig ott állt az isten szabad ege alatt, és az a fenyődeszka ezalatt úgy kiszáradt, hogy valósággal pengett, és az illata csodálatos volt.

Munkatársam, Cs. Béla „bácsi” olyan 35-40 éves, ereje teljében lévő férfi, már az első napon feladta nekem a leckét: kiskomám, itt a fizetés normára megy, ha sokat dolgozunk, sok pénzt kapunk, ha csak lógándoizunk, ló...szt kapunk. Ha nem bírod, vagy nem akarsz csinálni ezt a munkát, akkor már holnaptól le is út, fel is út.

Hát, az első napokban úgy éreztem, ki fogok nyiffanni, aztán elmúlt az izomlázam és minden rendbejött. Munkatársam mindig jó nagy köteg deszkát vett a vállára, a másik végét én kellett cipeljem. És nem volt elég, hogy a nagy súly nyomott bele a földbe, az idősebb szakik még hergeltek is:

- Húzd ki magad, kölyök, miért mész úgy, mint aki belesz...t a nadrágjába?

Nagyon irigyeltem a haverjaimat, akik jóval könnyebb munkát végeztek, aztán fizetéskor ők irigyeltek engem, jóval több pénzt kaptam náluknál. Augusztus 31-ig dolgoztunk, így csupán két hetet vakációztunk, de azzal a jóleső érzéssel, hogy a szórakozásunkra elköltött pénzt a saját munkánkkal kerestük meg.

A következő nyár, az 1965-ös volt tulajdonképpen az utolsó nagyvákációm, de ennek is a nagy részét a fatelepen, melózva töltöttem. Ismét a kásztázáshoz kerültem, de a mostani munkatársam egy nagyon rendes öreg harcos volt, nem mint a tavalyi hajcsárom. Munkaidőn kívül nagyszerűen szórakoztunk a haverokkal, többek között ott voltunk minden „ifjúsági csütörtökön”. Ezen a rendezvényen táncoktatás is volt, így hetente bár egyszer csajközelle jutottunk. 16 éves létünkre tombolt bennünk a tesztoszteron, mégis ártatlan báránykák voltunk. Amúgy az akkori, még a középkorból itt maradt erkölcsi normák nagyon szigorú keretek közé szorítottak. Hogy mást ne is mondjak, ha

egy lányt moziba vagy cukrászdába akartunk meghívni, szülői engedélyt kellett kérnünk erre. A megadott időpontra hazakísértük a csajt és csak „pá” volt, semmi puszi. Volt olyan apuka is, aki kerekperec megtagadta az engedélyt:

- Ti szoknyapecér sümecek vagytok és csak meg akarjátok b...ni a leányomat, úgyhogy csak semmi mozizás. (Ez az apuka saját magából indult ki, közismertek voltak zúrós nőügyei, nemhiába nevezték a háta mögött a falu bikájának.)

Mondtam én, hogy a mi sulinknak párja nincsen, mert, mit eszeltek ki számunkra az utolsó tanévre: az első évharmad praktika lesz, a második elméleti oktatás, a harmadik évharmad ismét praktika, május 20-ig. Két hét felkészítő után, június 10-től lesz a záróvizsga és augusztus 1-től fogunk munkába állni.

Ez a hosszú műhelygyakorlat egy kellemes meglepetéssel kezdődött, egy vadonatúj legénylakásba szállásoltak el. A négyszemélyes szoba teljesen be volt bútorozva, beépített szekrények, kényelmes kanapék, könyvespolcok, éjjeli szekrények, asztal székekkel, függöny az ablakon és szőnyeg a padlón, szóval teljes összkomfort. Minden emeletnek van külön vizesblokkja, hármas beosztással, mosdó, fürdő és WC. Már az elején elmondták, hogy amikor melózni kezdünk, ugyanilyen lakást fogunk kapni és a lakhatás teljesen ingyenes lesz. Nem kell fizetni házbért, a fűtés, a víz, az áram nem kerül pénzbe és ingyenes az ágyneműcsere és a takarítás is.

A tanév az ismertetett program szerint zajlott le és csak egyetlen feljegyzésre érdemes esemény történt. A második évharmad közepén, iskolai szinten egy történelmi vetélkedőt szerveztek, ahol én nyertem el az első díjat, egy karórát. Akkoriban ez a használati tárgy elég nagy értéknek számított, az egész suliban egyetlen diáknak sem volt órája. A verseny természetesen román nyelven folyt, és én igazából arra voltam büszke, hogy a döntőben egy román anyanyelvű diáktársamat győztem le. Tulajdonképpen ez az egyetlen szép emlékem abból a három éves dresszúrából.

A vizsgaeredményeim alapján a harmadik legjobb tanuló lettem, így bekerültem abba a kis csapatba, amelyet egy háromhetes jutalomtáborozásra küldtek. A helyszínen derült ki, hogy ez egy IMSZ-tábor, de az ott tapasztaltak alapján én egészen mást írtam volna ki a firmára. A tartomány minden részéből érkezünk ide, és voltak olyan 30-35 éves

tagok, akiknek már szűk lett az ifjúmunkás-nadrág. Mi, szerény 17 évesek csak csodálkozva (és persze irigykedve) néztük, hogy egyesek szinte stabil házastársak módjára éltek intim életüket. Volt olyan ifjúmunkásnő is, aki ellenkezőleg, átlagosan kétnaponként újabb sráccal jelent meg az esti tábortűznél... Egyébként a tábor remek programokat szervezett, és a kajázás, hát az egyszerűen szenzációs volt. Naponta ötször étkeztünk és korlátlan mennyiségben lehetett zabálni. Elmondhatom, hogy életemben még nem éltem ilyen jól, mert ez a háromhetes hízókúra teljesen ingyenes volt.

A kicsengetésünk olyan volt, mint az iskolánk, párját ritkította. Jó néhány évfolyamtársam elbukott a záróvizsgán, és ezek irtó circuszt csináltak. A szépen feldíszített nagytermet valósággal szétverték, és térdig lehetett járni a széttépett tankönyvek és az összetört virágcserepek között. A sulis vezetősége nem akart rendőrségi ügyet, ezért a tanárok, a nevelők és az oktatómesterek hada az összes végzőst rövid eljárással kipakolta az utcára és bezárták utánunk a kaput.

A KEZDETEK. EGY NAGY SZERENCSETLENSÉG, EGY KISEBB BALESET ÉS EGY FONTOS TANULSÁG

1966. július 31-én véglegesen lezárult számomra a kamaszkor, ezen a napon érkeztem meg a számomra kijelölt munkahelyre, Balánra. A formások előre el voltak intézve, így csak a munkahelyi beosztásunkat és a lakáskulcsot kellett átvegyük. Az egyik legénylakás földszintjén kaptunk szobát, és ezzel nem is volt gond, de volt a beosztásunkkal. A legnehezebb munkafázishoz raktak, a csilleürítéshez, amelyről még a munkakönyv is azt írja, hogy nagyon nehéz és nagyon veszélyes munkakör. Azonkívül, hogy ez az önürítő rendszer csak a nevében volt az, pokoli zajban és porban kell melózni, ráadásul csupán a fejünk felett volt fedél, így huzat és hideg is volt ott. Maximális fizikai erőfeszítéssel kell dolgozni itt, de ez nem okozott gondot, hál' istennek nagyon jó erőnlétben voltam. A baj akkor kezdődött, amikor a nehéz munka mellett még elkezdtek cseszegetni is. A külszinti ércszállítási felügyelője, egy ronda pofájú, majd kétméteres alak már az első napokban „elkeresztelte” fiatal csapatunkat, és így üvöltözött reánk: – Sztálinkölyökek, korpahuszárok, nyomjátok gyorsabban azt a csillét, az anyátok istenét!

Felragadtam egy vasrudat és én is üvöltöttem:

- Feri bácsi, ha még egyszer az anyánk istenét emlegeti, ezt a vasrudat még a lelkén is keresztülütöm, megértette-e?!!

A vén gazember látta, hogy nem tréfálok, fenyegetőzve és káromkodva, de elhúzta a csikot. (Szinte biztos, hogy már ekkor volt valami baj a fejével, mert vagy két évvel később, a faluja határában, az erdőben felakasztotta magát.)

Volt még egy másik afférom is, a csillejavító brigád csoportvezetőjével. A csillék kerekében lévő csapágy nagyon gyakran tönkrement az állandó üzemelés miatt. Ezek kicserélése és más, mechanikai hibák kijavítása volt ennek a tekergő bandának a feladata.

Ők, javítás helyett csak visszaállították a kidobott vagonnal azzal, hogy a mozdony úgy is elhúzza, még ha nem is forognak a kerekek. Na, én egy éjszakai váltás alatt rábeszéltem a társaimat, és 46 darab, javítani való csillét löktünk le a javítóműhely elé. A csoportvezető rám akart támadni, de őt is a vasrúddal fogadtam, így Feri bácsi mellé még szereztem egy „jóbarátot”. Ez nem izgatott különösebben, mert olyan edzésben voltam, hogy bárkivel össze mertem volna mérni az erőmet.

Alig telt el egy hónapnyi a melós életemből, mikor egy tragikus eseménynek lettem a részese. Az egyik szabadnapomon történt, hogy a földszinti lakásunkban olvasgattam, nyitott ablak mellett. Egyszer csak látom, hogy a közeli magánház udvarára kijön egy fürdőruhás nő, egy pléddel és egy könyvvel. Nem sok időm volt arra, hogy a látványban gyönyörködjek. Pár pillanat után egy borzalmas ordítást hallok, szinte ugyanakkor a nő is felugrik és sikoltozni kezd. Egy nagy csattanás következett, és én nem is tudom, hogy mikor és hogyan, de egyből kiugrottam az ablakon. Egy fiatal fiú feküdt a földön, a lábszárcsontjai a nadrágot átszakítva rángatóztak a levegőben. A srác életben volt, még az eszméletét sem veszítette el, szívszaggatóan jajgatott. A legnagyobb sebességgel rohantam az orvosi rendelőig segítségért. Utólag tudtam meg, hogy mi történt: ez a fiatalember kimászott a négyemeletes tömbházunk lapos tetejére, rádióantennát akart felszerelni. A szobatársa az utolsó emeletről felnyújtotta a csatlakozót, ő lehajolt, valószínű, hogy megszedült és fejével előre lezuhant. A levegőben, zuhanás közben átfordult és pontosan a talpára esett. Az orvosok nagy nehezen összerakták, de örök életére nyomorék maradt.

Pár nap múlva én is balesetet szenvedtem, és elmondhatom, nagy szerencsém volt. Sokkal nagyobb bajom is történhetett volna, de

megúsztam annyival, hogy leszakadt két ujjamról a köröm. Két hét betegszabadságot kaptam, utána odaraktak egy időre a szállítószalag felügyeletéhez. Itt nem kellett erőltetnem a sebesült jobb kezemet, viszont annyit sepregettem, amennyit egy fehérnép egész élete alatt sem tudna túlszárnyalni. A már-már katonai rendet és fegyelmet elég alaposan belénk verték a három év alatt a suliban, így nem volt nehéz alkalmazkodni a nagyon szigorú munkafegyelemhez. Három váltásban melóztunk, a vásár- és ünnepnapokon is. Az ilyenkor ledolgozott napokat úgy adták ki utólagosan, hogy legalább hathetente egy szabadnap vásárnapra essék. A három váltás eleinte úgy történt, hogy az éjszakai túrát a délelőtti követte. Így, ha vásárnap éjszakások voltunk, bent kellett maradni a hétfői, délelőtti váltásban is. Nekem elhíhetik, hogy 16 óráig egyfolytában ledolgozni elég kimerítő volt. Ha jól emlékszem, '68-ban fordították meg a fenti váltáscserét, így a III. után a II. váltás következett és a két műszak között tudtunk pihenni bár hat órát.

A szabadidőmben a korlátolt lehetőségek ellenére is elég tűrhetően szórakoztam. Már az első napokban beiratkoztam a könyvtárba, megnéztem minden filmet a moziban és hatalmas pingpongcsatákat vívtam a legerősebb ellenfelemmel, egy balkezes kőműves sráccal. Egyhónapnyi, teljes kudarccal végződött kísérletezés után kiderült, hogy a főzőcskét nem nekem találták ki. Ezért minden fizetéskor megvásároltam a kantinjegyeket, és a következő fizetésig nem fáj a fejem. Egyszóval, sem a melóval, sem a lazítással nem volt probléma, de volt a fizetésemmel. Az iskolában is elmondták és itt is elismélték, hogy a szakképzett melósok 3-6-9 hónap munkaidő után kérhetik a következő fizetési kategóriát, ha sikeres vizsgát tesznek. Ez a vizsga nagyjából csak formáság volt. Ha a mestered és a nagyfőnök úgy látták, hogy fegyelmezetten és jól dolgozol, akkor szó nélkül írták alá a határozatot az emelésről. Három hónap elteltével, tehát novemberben én is letettem a kérést, de január közepéig nem történt semmi. Rákérdeztem a mesteremre, de ő a főnökhöz irányított. A nagyfőnök házon kívül volt, így a személyzetis hölgytől kértem felvilágosítást. Ő nagyon kedvesen megígérte, hogy megbeszéli a főnökkel és meg lesz oldva a dolog.

Két hét leforgása alatt ezt még kétszer eljátszottuk, akkor, alaposan feldühödve, berobogtam az irodába. Elővettem a fatelepen hallott kommunikáció gyöngyszemeit és elég sok decibellel mondtam el a

véleményemet az ügyintézésről. Az üvöltözésre kijött a belső irodából a nagyfőnök:

- Mi ez a cirkusz, hogy merészel kiabálni az elvtársnővel? Kissé lehiggadva, de még így is elég hangerővel, neki is elmondtam, hogy miről van szó.

- Hol az a kérés, Pannika? Különben ne is keresse, van itt papír, írószer...

Ott, az asztal sarkán megírtam a kérést és bár nagyon csúnyán megnézett, egyből aláírta a mérnök úr. Meg sem vártam a kötelező 6 hónapot, hamarosan letettem a kérést a következő kategóriára. A hölgy szó nélkül bevitte a főnökhöz, rögtön jött is vissza az aláírt papirossal. Ez a goromba módszer csodálatosan működik, állapítottam meg. Egy kicsit rá is játszottam arra, hogy egy nagypofájú, bajkeverő fickót lássanak bennem. A végeredmény volt a fontos, vagyis az, hogy megkapjam azt, ami a munkám után és a törvény szerint is jár nekem. Mindenesetre, öt év elteltével megvolt a legmagasabb fizetési besorolásom, a 6/III-as kategória.

Bár a cirkuszt mindig utáltam és sokkal jobban szerettem a békés megoldásokat, mégis életem során még egyszer-kétszer csak ezáltal értem el eredményt. Hogy a fentebb leírt bunkómódszert még ötven év és egy rendszerváltás után is elő kellett vegyem, az azt jelenti, hogy semmi sem változott. (Majdnem két évet kilincseltem a helyi hatóságoknál egy engem is érintő, közérdekű probléma megoldásának okán. Végül három intézménynél írásban is letettem sóhajomat, és áprilistől augusztusig váraкоztam türelmesen. Akkor elmentem egy előszobai cerberushoz, és érdeklődtem, jött-e valamilyen válasz. Elkezdődött a már ismert játék, ők ígérgettek, én köszöntem a jó szót, és a végén csak elő kellett vegyem a már bevált receptet. S mit ad Isten, két nap után értesítettek, rövidesen érkezik a válasz. Októberben megjött a nagypecsétetes levél, amely még nem széna, de nem is szalma.)

Ezen kitérő után visszakanyarodok oda, ahonnan elindultam, vagyis az 1967-es év elejére. Az az esztendő elég zűrösen indult a fizetésem körüli céció miatt és a továbbiakban sem telt unalmasan. Talán márciusban vagy áprilisban történt, hogy vállalati szinten szerveztek egy szakmai vetélkedőt, amelyiken második lettem, a díjam egy minőségi utazótáska és 200 lej volt. Ez elég sok pénznek számított akkoriban, mert a legdrágább, teljesen bőrből készült félcipő ára 170

lej volt. Ezt a versenyt az IMSZ szervezte, és ott derült ki, hogy már tavaly júniusa óta illegalitásban élek, elfelejtettem tagsági díjat fizetni. Jött egy nagy letolás, de azért rendesek voltak, nem fizettették ki az elmaradásomat. A verseny után nemsokára a mesterem szólt, hogy másnap reggel 8-ra menjek fel a nagyirodába, a személyzeti osztályra. Ha a nagyirodába rendelték be az embert, az általában rosszat jelentett, ezért egy kissé idegesen mentem oda. Az irodában egy egész bizottság ült: a párt- és az IMSZ-titkár, a szakszervezeti elnök és a káderes. Tudatták velem, hogy a magas vezetőség felvett arra listára, amelyiken azok szerepelnek, akiket majd mesteriskolába fognak küldeni. Természetesen csak úgy, ha továbbra is komoly emberke és példamutató melós leszek. Ez a lehetőség kecsegtetőnek tűnt, de én mégis gondban voltam. Az én titkos vágyam az volt, hogy gimnáziumot és utána egyetemet végezzek, magyar-történelem szakon. Ám még az első lépcsőfokra sem tudtam fellépni, mivel itt, a „szocialista ipar fellegvárában” akkoriban még gimnázium sem létezett. Volt még egy másik gondom is, vészesen közeledett a besorozásom dátuma. Az akkori gyakorlat szerint a tizenyolcadik évüket betöltött srácokat a sorozáskor nyilvántartásba vették, és attól a pillanattól bármikor behívhatták tényleges katonai szolgálatra. Az úgynevezett „csóré piacon” június 15-én kellett megjelennem, és fegyveres katonai szolgálatra alkalmasnak találtak. Két nap múlva kivettem a szabadságomat, összecsapva a tavalyi, félévre járó napokkal, így majdnem másfél hónapot tölthettem otthon, a szüleimnél.

SZERELEM, Ó! AZ ÉLET SZENNYES OLDALA

Alig töltöttem pár napot otthon, amikor az ifjúsági csütörtökön megpillantottam a nagy Ő-t. A lány külalakra pontosan olyan volt, mint egy szépen feldíszített karácsonyfa, vagyis minden volt rajta. A fejében sem káposztalé lötyögött, éppen akkor fejezte be kitűnő eredményekkel a gimit. Ha lett volna rálátásom a helyzet mibenlétére, akkor azt a heves megkívánást nem tévesztem össze olyan költői képzelgésekkel, hogy az egész mennyei kórus, hárfát pengetve, szerelmes dalt zümmög a fülembé. De hát mindössze 18 éves voltam, így két hét ismeretség után eldöntöttem, hogy feleségül veszem azt a lányt. Mikor ezt az elképzelésemet közöltem a szüleimmel, édesanyám csak az égre fordította a tekintetét, de apám diplomatikusan, apró bajuszkája alól mosolyogva, rábólintott:

- Jól van, szereted, el akarod venni feleségül, de szerinted nem lenne-e jobb a katonaság utánra halasztani a dolgot? A házasság egy életre szól, jól meg kell gondolni, és a katonaság alatt nagyon meg tud változni a férfiember. Ha az a lány igazán szeret, meg fog várni.

Én a sürgős nősülés mellett kardoskodtam, felhozván példának egyik osztálytársamat, aki már a múlt év végétől nős, és szeptemberre már várják is a babát.

- Hát pontosan erről van szó, fiam, el tudod-e képzelni, mennyit fog kínlódni a pici babájával egyedül az a szegény asszonyka, míg a férje leszolgálja a 16 hónap katonaságot?

Nem győzött meg teljesen az apám szövege, de végül lemondtam az azonnali leánykérésről. (Már négy éve tartott a kapcsolatunk, amikor '72 szeptemberében hazajöttem szabadságra a katonaságtól. Akkor még úgy tűnt, hogy minden a legnagyobb rendben van. Ezért ért bunkócsapásként a hír, rögtön a leszerelés után, hogy az a lány két hónappal azelőtt férjhez ment valakihez. Szüleim nem merték megírni nekem a rossz hírt, nehogy kárt tegyek magamban. Hát, arra nem gondoltam, hogy felkössem magamat, de egy ideig szívből utáltam az egész emberiséget és ezen belül kimondottan megvettem az egész női nemet.)

Ezen zárójel után visszatérek oda, hogy másfél hónapnyi mennybe-menetel után újra melózni kezdtem. Keserves volt az újrakezdés, mert a hosszas lazsálás miatt teljesen elpuhultam. Közben, már augusztus 1-től megérkeztek a frissen végzett operatorok, és közöttük volt B. Attila is, akit már a suliban megkedveltem, és most pontosan az én váltásomba osztották be. Attila helybeli srác volt, már a nagyapja is ott dolgozott a bányában, és mint őslakosok, természetesen, magánházban laktak. Talált közöttünk a szó, így nagyon hamar összebarátkoztunk, és Attila elmondta, hogy ő is tovább szeretne tanulni.

Én már a tavasszal utánanézttem és tudtam, hogy a csíkszeredai gimnáziumban létezik látogatás nélküli tagozat, és neki is fogtam tanulni a felvételire. Megegyeztünk Attilával, hogy a magánházukban fogunk tanulni, mert nálam, a legénylakásban hajnaltól éjfélig egyfolytában nagy a nyüzsgés. Mindennap a meló után leültünk biflázni és két-három órán keresztül kegyetlen agytornákat végeztünk. Mivel én az idénre járó szabadságomat már letöltöttem, így fizetés nélküli, úgynevezett tanulmányi szabadságot kértem. Szeptember 10-én beutaz-

tunk Csíkba, egy magánháznál találtunk kiadó szobát, és a dossziékkal máris robogtunk a gimibe. Én ezt a gyönyörű épületet már régebről ismertem, bátyám is itt tanult hajdanában, de újra és újra lenyűgözött fenséges látványa.

A pompás külsőnek egy nagyon jó belső hangulata van, szinte a templomhoz hasonlítanám. Négy nap után túl voltunk a szóbeli és az írásbeli vizsgákon és úgy éreztük, hogy elég jól szerepeltünk. Szeptember 20-án kaptuk az értesítést, hogy mindketten bejutottunk.

Attila meghívott magukhoz és családi körben ünnepeltük meg a sikert. A következő négy évben aztán, a vakációkat leszámítva, szinte mindennapos látogató lettem náluk. A tanrendünk elég egyszerűen festett: az első félév október 1-től január 15-ig tart és az egész évi tananyag feléből fogunk szóbeli és írásbeli vizsgát tenni. A második félév végén, júniusban minden tantárgyból, az egész évi anyagból lesz a két vizsga. A közös felkészülésünket nem befolyásolta az, hogy Attila a reálra, én a humán tagozatra jártam. Akkoriban a gimiben ez a két variáns létezett, míg a reálosok a matekra, a fizikára és a kémiára koncentráltak, a humánosoknak az irodalommal és az idegen nyelvekkel kellett megbirkózniuk.

Nekünk a kötelező román- és magyar nyelven kívül orosz és németet, illetve latint tanítottak. A közös tantárgyak mellett a humánon még oktattak csillagászatot és a világirodalom történetét is. Közutálatnak örvendett a lélektan-logika és a tudományos szocializmus elnevezésű két tantárgy. (Ne felejtsem el megemlíteni, hogy az oktatás ingyenes volt, de a tankönyveket meg kellett vásároljuk.)

A suliról még csak annyit, hogy a felvételin egy egész csapat bányavállalatos jelent meg, rajtunk kívül még heten be is jutottak. Így az osztályunk egyharmadát mi tettük ki, és Attila meg én voltunk a legfiatalabbak. G. Jenő bácsi állt a pólus másik felén, ő már túl volt az ötödik X-en.

Ahogy az már az életben lenni szokott, egy jó dolog után rossz szokott következni, legalábbis az én esetemben ez történt. Pár nap múlva, pontosabban szeptember 25-én, az éjszakai váltásban egy nagyméretű műszaki baleset következett be. A technológiai folyamatban többféle vegyszert használtunk, közöttük a xantat-ot. Ez a vegyszer rettenetesen bűdös, rohadtkáposzta-szagú és vízben jól oldódik. Egy 30 tonnás ilyen rakomány már nem fért be a vegyszerraktárba, a feldolgozóüzembe

hordták be, és a nagyméretű fűtőtestek mellé rakták le. A csak papírszakokba csomagolt xantat befűlelt, a csepegő fűtőtestektől vizet kapott, és a keletkező gáz elektromos szikrától vagy eldobott gyufától lángra lobbant, aztán égett minden, ami éghetett. A tájékozatlan tűzoltók vízzel próbáltak oltani, így még nagyobb gáz és még nagyobb tűz keletkezett. Mire mi, a délelőtti váltás bementünk, a tüzet már megfékeztek, de az emeleteken még olyan gáz volt, hogy az egyik villanszerelő, aki megpróbált eljutni egy főkapcsolóhoz, eszméletlenül zuhant le a lépcsőkön. Az utasítások szerint a baleset helyszínét kellett feltakarítanunk és ki kellett menteni a még megmaradt vegyszeres zsákokat. Ehhez jóformán semmiféle vegyvédelmi felszerelésünk nem volt, hiányoztak a gázmaszkok és a saválló gumikesztyűk. Az erre a célra nem alkalmas tenyérvédő kesztyűket használhattuk csupán. Akik óvatosabbak voltak, azoknak nem történt komolyabb bajuk, de hárman, akik nem voltunk elővigyázatosak, vegyszerfertőzést kaptunk. Bevittek a rajoni kórházba, majd külön engem továbbvittek Marosvásárhelyre. A belélegzett gáz miatt légúti problémáim voltak, ráadásul nem tudni, milyen okból, nagyon csúnya kiütések jelentek meg a felsőtestemen. A dermatológiára fektettek be és szeptember 27. – december 23. között megpróbáltak helyrepopozni.

Nem tudtam, mert nem volt ahonnan tudjam, hogy ezen az osztályon gyógyítják a nemi betegeket is. Az alig több mint egy éve tartó, önálló életem során már láttam egy-két hajmeresztő dolgot Balánon. Itt a kórházban egy olyan durva és szennyes oldalát ismertem meg az életnek, amelyről addig sejtelmem sem volt, hogy létezik. Elsősorban ott volt a magam baja, amelyet elég nehezen viseltem. Aztán ott volt látványnak a fekélyes, kiütéses, sebhelyes sorstársaim sokasága. Ettől egy teljesen egészséges ember is kikészülhetett. Eljöttek a szüleim, hogy meglátogassanak és kérésemre elhozták a tankönyveimet. Ezekbe temetkeztem, de a körülöttem zajló történésekből úgysem tudtam teljesen kizárni magam. Nap mint nap fertelmes és drámai események játszódtak le, ezekből csupán kettőt mesélek el.

Egyik nap mentővel hoztak be egy közeli faluból egy beteget, akinek jóformán az egész testét tenyéryni fekélyek borították. Ez a kb. 150 kilós hústörny együltében megevett egy kiló szalámit, ettől kiütések jelentek meg rajta, amit elhanyagolt, és amikor behozták, alig volt élet benne. Miután megélemedett, kiderült, hogy egy kissé faragatlan, de

jópofa, vicces alak. Ennek a Radunak volt egy morbid tréfája, amely a végén sokkolta az egész kórtermet. Az egyik betegtársunk, egy nagyon öreg falusi bácsika szemmel láthatóan már a halálán volt. Ez a bunkó Radu odaállt az ágya elé és halandzsázva elkezdte kántálni az ortodox temetési szertartást, keresztet vetett rá, és kijelentette: ennek vége, ámen, és az öregember valóban egyet hördült és már halott is volt. Pár nap múlva aztán jól megjárta ez a „tréfacsináló”. Az addigi kenőcsös-tablettás kezelés helyett injekció-kúrát írtak elő számára. Nem jött, hogy higgyünk a szemünknek, hogy ez a nagy melák a kezét felfogva könyörög, hogy ne szúrják meg. A felidegesedett nővérke az ágya előtt rimánkodó Raduról lerántotta a pizsamanadrágot és belevágta a tüt a fenekébe. Ő felakadt szemekkel úgy elvágódott, hogy a vaságy majdnem leszakadt alatta, és alig tudták életre kelteni.

Egy másik sztori egy életre szóló tanulságot jelentett számomra. Addig sem éltem kicsapongó életet, de a történetek után még óvatosabb lettem. Ha az osztályunkra beutalt betegek nem láttunk valamilyen bőrbetegségre utaló jelt, akkor már tudtuk, hogy „támtárámos”. Ez a belső szóhasználat azt jelentette, hogy az illetőnek valamilyen nemi betegsége van. Szóval az egyik nap megjelenik egy ilyen páciens, olyan 30-35 éves fiatalember, akiről hamarosan kiderült, hogy kétgyermekes családapa. Az ipse félrelépett és felszedett egy kiadós trippert. Másnap megjelent a kórházban a felesége, és óriási cirkusz után bejelentette, hogy el fog válni. Az akkori törvény értelmében a nemi betegeket a rendőrség segítségével az orvosok behozatták kikezelésre, hogy a további fertőzéseket megakadályozzák. Ezt akkor tudtam meg, amikor két nap múlva a milicista bekísért egy nagyon fiatal, bombajó nőt, akiről kiderült, hogy annak a családos embernek volt a szexpartnere.

Mintha tegnap történt volna, úgy látom magam előtt azt a jelenetet. Csodaszép, napsütéses vénasszonyok nyara volt, és mi, vagy tucatnyi járóbeteg, a kórház kertjében sütkéreztünk. Ott volt az a lány is, aki miatt tönkrement egy házasság. Egyik szobatársam egyenesen rákérdezett, hogy miért kezdett ki egy nős emberrel. Az a nő, az egész társaság füle hallatára egy olyan útszéli, trágár szöveggel válaszolt, amilyent nem bírna meg semmiféle nyomdafesték. A lényege az volt, hogy ő nem tartja magát kurvának, mert nem pénzért csinálja, hanem mert imádja a szexet. A kíváncsi szobatársam még ezek után is érdeklődött:

- Te még csak 16 éves vagy, de ha így folytatod, mosogatórongy leszél 30 éves korodra. S akkor mit fogsz csinálni?

A válaszra szinte szó szerint emlékszem:

- Addig kefélek, míg úgy érzem, jóllaktam férfival, azután elköltözök egy messzi városba, ahol senki sem ismer. Ott nagyon tisztességesen fogok élni, kiszemelek magamnak egy jó partit és teszek arról, hogy feleségül vegyen, mert nem vagyok ám egy buta kurva!

EGY VADNYUGATI VÁROS SZÜLETÉSE. TESTVÉRI BARÁTSÁGBAN? FÜSTBEMENT TERV

Azt hiszem, már jóval előbb kellett volna írjak Balánbányáról, ahol fiatalságom legszebb éveit leéltem. Amikor első ízben, még praktikás koromban megláttam ezt a bányatelepet, nagyon rossz benyomást tett rám. Tucatnyi egy-kétemeletes tömbház, félszáznyi magánház és a helység bejáratánál álló két nagy barakkváros létezett, amelyek Texas és Brazília névre voltak keresztelve. Az előbbiben főleg börtönviselt egyének laktak, Brazília egy óriási cigánytelep volt. (Azt hiszem, nem kell elnézést kérjek, akkor még hivatalosan is cigányoknak nevezték a romákat.) A két „város” között sokszor olyan véres verekedések zajlottak, hogy az egész rajoni milíciára szükség volt a megfékezésükre.

A bánya és a feldolgozó üzem rohamos fejlesztése miatt állandó lett a munkaerőhiány, így bárkit azonnal alkalmaztak, tekintet nélkül az előéletére, vagy a szakmai tudására. Olyan vegyes volt a lakosság, amilyent máshol nem látni: volt itt kirúgott futballedző és exkönyvelő, börtönviselt orvos és jogász, hitehagyott ortodox pópa és politikai elítélt, úriszabó és apagyilkos, és még folytathatnám. Hogy ezt a szedett-vedett népséget kordában lehessen tartani, ahhoz vasfegyelmet kellett tartani a vállalatnál. Aki nem tudott vagy nem akart alkalmazkodni, azt rövid úton kirúgták, jöhet a következő. És jöttek is, százával, egészséges, pirosposzsgás falusi srácok, akik fél év múlva beesett, szürke arccal, nyakig sárosan jöttek fel a föld alól és minden nehézségüket és félelmeiket alkoholba folytatták. Szinte havonta történt egy-egy halálos baleset, ilyenkor többtucatnyian menekültek innen. Azt nem lehet mondani, hogy az illetékesek nem próbáltak javítani a kőkorszaki állapotokon. Néhány év alatt háromezer tömbházlakás, kórház és művelődési otthon épült, és nagyon jól ellátott kereskedelmi hálózatot hoztak létre. Mindez nem segített azon a szomorú statisztikán, hogy

egyre nagyobb lett a szilikózos megbetegedések száma, még hétéves gyermekeket is diagnosztizáltak ezzel a gyógyíthatatlan tüdőbetegséggel. Az erőltetett és erőszakos iparosítást megparancsoló hatalmat nem nagyon érdekelte sem az emberek élete, sem az egészsége, és az sem, hogy a sok esetben veszteséges beruházások miatt horribilis pénzek úsznak el.

A modernizálás külső jelei mellett sajnos nem lehetett észrevenni civilizációs-kulturális fejlesztést. Bár egyre több és jobb anyagi feltételt biztosítottak ehhez, nem sokat ért, itt az emberanyaggal volt a baj. A legpusztítóbb jelenség, az alkoholizmus megfékezése érdekében egy egyedülálló rendelkezést léptettek életbe. Fizetés- és előlegnapokon betiltották az alkohol forgalmazását, sem az italboltokban, sem az élelmiszerüzletekben nem szolgáltak ki senkit semmiféle piával. Nem tudom, hogy létezett-e még valahol az országban hasonló intézkedés, itt mindenesetre nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A piások autót béreltek, elmentek vidékre, ahonnan ipari mennyiségű italt hoztak. A nagyméretű iváztatokat általában nagy verekedések szokták követni. Csak két ilyen bunyót mesélek el, amelyek a szemem láttára történtek és nagyon hasonlítottak egy vadnyugati filmsztorikra. A központban van a város egyetlen vendéglője, egy nagyobb kereskedelmi komplexum első emeletén. Egy fél deci konyak és egy kávé mellett beszélgettünk a haverommal, amikor teljesen váratlanul kitört a balhé. Székekkel, tele és üres üvegekkel, ökölrel és cserepes virágokkal csépelte egymást a társaság. Egy adott pillanatban egy négytagú banda elkapott egy ürgét, kezénél-lábánál fogva jól meghintáztatták és kivágták a becsukott ablakon. Volt esélye arra, hogy összeszabdalják az üvegcserepek vagy a zuhanástól töri ki a nyakát, de ez a szerencsés fickó fél percen belül feltápáskodott és lelépett a színről.

A másik csata is a vendéglőhöz közel, a kultúrház előtt zajlott le. Éppen az élelmiszerboltból jöttem kifelé, amikor látom, hogy jön az egyik irányból két ipse, a másik irányból három, és összetalálkozva, szó nélkül elkezdenek verekedni. Perceken belül vagy ötvenen ütötték egymást, mert mindkét csapatnak kerültek cimborái. A menet vége felé egy nagyon is filmvászonra kívánczó jelenetnek voltam szemtanúja. Két bunyós lefogott egy ellenfelet, egy harmadik ezt a lefogott embert ütötte, ahol érte. A vendéglő irányából érkezett egy idős, betintázott alak, aki látván azt a lefogott bunyóst, odament és ő is

behúzott neki egyet. Aztán, mint aki dolgát jól végezte, tovatántorgott. Igen ám, de a verekedők közül egy fiatal tag látta ezt az intermezzót, utánaszaladt az öregnek és azzal, hogy:

– Te vén disznó, hogy mertél a mi dolgunkba avatkozni?! – istenesen orrba vágta. A vén piás tenyerét a szétvert orrára szorította, bambán körbenézett, mint aki akkor ébred, és békésen hazafelé vette az irányt.

Ezeknek a verekedéseknek sok esetben etnikai háttere is volt. Kezdetekben a bányatelepések nagy része magyar vagy német nemzetiségű volt, a hatvanas évek végére egyértelműen többségbe kerültek a román nemzetiségűek. Már praktikus koromban hallottam a rettegett Titus bandájáról, ez a 35-40 tagból álló társaság ugyanarról a vidékről származott és egy-egy tivornya után mindenkit megvertek, aki az útjukba került. A helybéli két-három milicista semmiképp sem bírt velük, de rövidesen létrejött egy magyar ellenbanda, és akkortól kezdődtek az etnikai összecsapások. Ennek a magyar bandának az egyik tagjától hallottam egy megörökítésre érdemes, vasárnapi szórakoztató programot:

– Most elmegyünk a kocsmába, megiszunk valamit és utána verekedünk Titusékkal!

Amíg egyeduralkodók voltak a bunyós piacon, addig ezeknél a Tituséknál nem volt etnikai megkülönböztetés, válogatás nélkül megvertek bárkit. Miután megjelent az ellentábor, bunyó előtt az lett a kulcskérdésük, hogy román vagy-e vagy magyar. A dolgok odáig fajultak, hogy egy alkalommal fel akartak robbantani egy autóbust, amely magyar bányászokat szállított. Ez akkortájt történt, amikor országos szinten a legjavában zajlott a román–magyar barátság hangoztatása. Az igazságnak megfelelően el kell mondanom, hogy konkrét lépések is történtek ebben az ügyben, és tapasztalható is volt némi előrelépés. A valóságban, helyi szinten ez a szép összeborulás csak papíron létezett.

Történt egy napon, hogy derékgig meztelenül mosakodtunk, borotválkoztunk a közös vizesblokkban, mikor észrevettem, hogy az egyik szomszédom egész felsőtteste, és az arca is, tele van zúzódásokkal, véraláfutással. Mikor rákérdeztem, hogy mi történt, elmesélte, hogy a kocsmában összeszólalkozott valami románokkal, és azok, négyen-öten, agyba-főbe verték. Fogadkozott, hogy majd törleszteni fog, de ez már engem nemigen érdekelt és hamarosan el is felejtettem az egész

históriát. Vagy két hónap múlva olyasmi történt, amitől majdnem szívbajt kaptam. Mi a szobaajtónkat napközben soha nem zártuk, csak ha elmentünk hazulról. Egyik estefelé egyedül olvasgattam, amikor kivágódott a szobaajtónk és véres ruhában, egy véres bicskával a kezében, eléggé betintázva, bejött a megvert szomszédom:

- Kolléga, adjon egy cigarettát, az enyém elfogyott...

Alaposan sokkolva, az egész csomag cigit a markába nyomtam és terelgettem az ajtó felé, miközben ő mondta a magáét:

- ...elkaptam azt a szarházi bandát, de sokan vannak... az egyiküknek kiontottam a belét és elfutottam...

Pár nap múlva az a férfi eltűnt a lakásából és azóta sem tudom, vajon mi történt vele...

Az alkoholizmus és a véres verekedések mellett a prostitúció és a korrupció jellemezte városunkat. A krónikus nőhiány miatt virágkorát élte a prostitúció, a fizetés- és előlegnapok után csapatostól lepték el a várost a szajhák, és mindig bő aratásuk volt. Én személy szerint (de nem tapasztalatból!) ismertem egy állandóan itt lakó prostit, aki egy kimondottan mutatós, szőke, kékszemű szépség volt, és ennek megfelelő volt a tarifája is, 500 lej egy órára. Vagy három év „működés” után eltűnt a városból és csak néhány évtized múlva láttam viszont, mint tisztességben megőszült nagymamát. Nem is tudom hirtelenjében, hogy minek nevezem azt a szituációt, ami a sport- és kulturális élet működtetése körül zajlott. A művelődési házban közel száz személy volt alkalmazva, népi- és könnyűzenekar, énekesek, táncosok és a színjátszó csoport tagjai. Ezeket, valamint a focisokat és a jégkorongozókat a bánya fizette és a bányászfizetés mellé még más bónuszokat is kaptak.

Az az 1968-as esztendő bővelkedett a rendkívüli eseményekben. Ilyen volt a februárban elkezdődött megyésítés és az áprilisi, országos méretű és nagyléptékű fizetésemelések. Májusban ismét egy kellemes meglepetésben volt részünk, egy nagy mennyiségű export szállítmányunkért hatalmas pluszpénzeket osztogattak. Még az olyan kezdő melós is, mint amilyen én voltam, 600 lej prémiumot kapott. Erről a prémiumosztásról van egy jópofa sztorim, amelyet feltétlenül el kell mesélnem. A munkatársaim között volt egy nagyon szimpatikus házaspár, R. Pista bácsi, lakatosmester és neje, Marika néni, aki a vegyszereseknél dolgozott. Már a melós életem kezdetén a szárnyuk alá vettek és egy kicsit a pótszüleim voltak, amíg be nem nőtt a fejem lágya. Szóval ez

a Marika néni bejáratos volt a nagyirodába és ott szedte fel az alábbi történetet. Vállalati szinten könnyű volt a pénzt elosztani, a nagy vita a főnökségnek járó összeg felett robbant ki. L. József volt a cég egyik legjobb koponyája, egy valóságos szervezőzseni, akinek a nagy eszével arányosan nagy volt az arroganciája is. Ő, amikor megnézte a prémiumlistát, így kommentált:

- Mi az isten lova, a dirinek húszezret adtok, s nekem csak tizenötezret?! Na, nem kell, b...tok meg!

És valóban nem fogadta el azt a rengeteg pénzt. Csak összehasonlítás-képpen, a főnökünk autójának, egy Fiat 850-esnek az ára 28 ezer lej volt...

Jött aztán a „prágai tavasz”, egy olyan történelmi esemény, amelynek az igazi jelentőségét akkor még nem is sejtettük. A fiatalok kedvéért: '68 augusztus 19-20-án a Varsói Szerződés csapatai lerohanták Cseh-szlovákiát, Románia nem volt az agresszorok között.

A nemrég hatalomra került Ceaușescu egy nagy tiltakozó tüntetést szervezett, amelyet egyenes adásban közvetített a tv. A kommunista nemzeti ünnepre, augusztus 23-ra létrehozták a Hazafias Gárdát és beöltöztetve, felfegyverezve már fel is vonultak az ünnepi katonai parádén. Mi, besorozott fiatalok percről percre várhattuk a katonai behívónkat, fegyveres szolgálatra, egy nemzetközi fegyveres konfliktus idején. Hál' istennek erre nem került sor, sőt októberben, a reguláris behívások alatt sem kaptam „szerelmes levelet”. Jóval később tudtam meg, hogy létezett egy (nem publikus) rendelkezés, amely szerint a dolgozó fiatalokat, akik estiben vagy magánúton tanulnak, nem hívják be katonának, csak a tanulmányaik befejezése után. Sok idegeskedést megspórolhattam volna, ha korábban is a birtokában vagyok ennek az információnak.

Valamikor, még kora tavasszal történt, hogy a BTT (Ifjúsági Turisztikai Iroda) meghirdetett egy szenzációs olaszországi körutat, a Róma, Nápoly, Firenze és Szicília útvonalon.

Mi, Attila barátommal egyből feliratkoztunk erre a szeptember 18-tól kezdődő vakációra. Hogy ebből a szép álomból aztán semmi sem lett, az egy súlyos baleset miatt következett be. Attila jobb kezét egy mozgó alkatrész becsípte, majdnem az egész tenyerét átvágta, szinte a keze nélkül maradt. Én nélküle nem mentem el erre a csodálatosnak ígérkező kirándulásra, s bár életem során Moszkvától Amszterdamiig és Párizstól Londonig bejártam a fél Európát, Olaszországba nem jutottam el soha.

*„NEM CSAK A HÚSZÉVESEKÉ A VILÁG”. FELMÁSZOK AZ
UGORKAFÁRA ÉS A FÖLDÖN IS JÓL SZEREPELEK. ÖT PERC
POLITIKA*

Fiatalkorom nagy slágere volt a fent idézett szám, amin én akkor jól mulattam, mert persze, nem értettem egyet ezzel az állítással. Hogy a fenében ne lenne csak az enyém a világ, húszéves vagyok, ép, erős, egészséges, szeretek és (állítólag) viszonszeretnek, hát létezik ennél szebb vagy jobb életkor?

A világ nagy dolgaival jóformán semmit sem törődve, a magam kis boldogulását kerestem és részben meg is találtam. Leraktam a majdani könyvtáram alapjait, jól haladtam a gimnáziumi tanulmányaimmal és nagyon jól megfizették a munkámat. Majdnem három évnyi nagyon nehéz fizikai munkavégzés után végre odakerültem egy szakképesítésnek megfelelő munkahelyre, a malmokhoz. Nem akarok egy gyorstalpaló tanfolyamot előadni, csupán ígéretemhez híven pár szóban ismertetem, mivel is foglalkoztunk ott, a feldolgozó üzemben. A kibányászott ércet az előtörő részlegen négy hatalmas kőtörő-géppel apróra zúzzák, a megtört érc négy, egyenként 1200 tonnás tárolóba kerül. Az őrlést négy, óriási méretű golyósmalom végzi, ez a mechanikai feldolgozás. A celláknál kezdődik egy komplikált vegyi feldolgozás, amely során a piritet és a kalkopiritet előbb külön választják a meddőtől és utána szétválasztják egymástól a két végterméket, a kén- és a rézkoncentrátumot.

Szóval molnár lettem, de nem egy kis, romantikus patakparton örültem a búzát egy békebeli falusi malomban. Az én malmom egy gépi monstrum volt, amely a belsejében dübörgő 45 tonna acélgolyó segítségével naponta 500 tonna rézércet őrlött, finomliszt finomságúra. Praktikus koromban már szert tettem elméleti és némi gyakorlati tudásra, de az igazi tanulás ekkor kezdődött. Amíg igazi profi lettem, volt részem letolásban és plusz munkavégzésben, de bő két év után már nem kellett egyfolytában a mérőműszereket lessem, csak a hallás-látás-tapintás alapján irányítottam az őrlést. Még nem voltam teljesen ász ebben a munkakörben, amikor felmáztam az uborkafára, csoportvezetőt csináltak belőlem. S. Feri bácsi, a volt főmolnár nyugdíjba ment, egy másik molnár átment a bányához, így egy tavalyi végzős és alulírott léptünk egyet a számlátrán. A malmomat továbbra

is kellett üzemeltessenem, de a felügyeletem alá tartozott a másik három órlőberendezés jó működése is. A többletfelelősség több fizetéssel is járt, így minden rendben volt.

Rohamléptekkel közeledett '71 tavasza, az érettségi vizsgák időpontja. Ekkorra már összegyűjtöttem tíz szabadnapot erre a célra, mert a szabadságomat egy régebbtől dédelgetett tervem megvalósítására tartalékoltam. Mi, Attilával elég jól fel voltunk készülve, ahhoz képest, hogy csak mi döntöttünk arról, hogy mennyit tanulunk, nem volt egy felnőtt a hátunk mögött, aki rábeszél vagy rászorít erre. Az egyik osztálytársunk időközben kimaradt a suliból, így nyolcan utaztunk be Csíkba, kivettünk két négyágyas szobát a szállodában, és irány a sulis. Életem egyik legszebb sikerét a magyar szóbeli vizsgán értem el. Az egész humán tagozat a legjobban *Az ember tragédiájá*-tól tartott, és ha valaki felnőtt- vagy öregkorában újraolvassa ezt a művet, rá fog jönni, hogy ez nem egy könnyű vizsgatétel. Amikor pontosan ezt a címet láttam meg a kihúzott tételen, vagy két percig a teljes sötétség borult az agyamra. Előttem még öten kellett feleljenek, így volt időm, hogy megokosodjak. Pontokba szedve leírtam a fő mondanivalómat és egy olyan szabadelőadást produkáltam, hogy utólag nem jött, hogy elhiggyem, ez tényleg én voltam. Oláh Tibor, egyetemi tanár és irodalomtörténész, a vizsgáztató bizottság elnöke kijött a vörös bársonnyal letakart asztal mögül, kezét rázott velem és megkérdezte, mik a további terveim.

Én abból a teremből nem csak úgy szimplán kisétáltam, hanem kilibegtem, mintha szárnyaim nőttek volna. A többi vizsgám már nem sikerült ilyen jól, sőt biológiából kimondottan gyengén vinnyoctam, de ez a magyar vizsga, ez mindenért kárpótolt.

Az éteri lebegést egy nagy lebégés követte. A város legjobb vendéglőjét béreltük ki a bankettre, erre volt bőven pénzünk, elvégre bányavállalatosok voltunk. A reggelig tartó buli nagyszerűen sikerült, de a nagyobb mennyiségben elfogyasztott ital betett nekem, két napig olyan beteg voltam, azt hittem, meghalok. Utólag kaptam egy alapos kiképzést egy profi piástól, amelyet, mint bevált receptet, most közkinccsé teszek:

- Egyél rengeteget, főleg húsokat, de semmiképp ne fogyassz édességeket. Evés előtt egy pohár pálinka megengedett, de szigorúan tilos négy-ötféle piát összekeverni. Hogy idő előtt el ne kapjon a gépszíj, énekelj és táncolj minél többet. A legfőbb szabály: ha mégis úgy érzed,

hogy kezdesz kidőlni, szép csendben, búcsuzkodás nélkül lépj le és aludjál legalább egy fél napig.

Én ezeket a tanácsokat úgy megfogadtam, hogy bár imádtam mulatni és a piát sem töltöttem a csizmám szárába, mostanáig csupán egy-két alkalommal tudott elcsípni a Bökköm Bökk. Hogy mi az a Bökköm Bökk? Az egy gonosz démon, aki elveszi az erőt a lábaidból, caftokra tépi a beledet és addig kalapálja irgalmatlanul az agyadat, amíg meg nem tanulod, hol kell megállni az ivászatban.

A tartalékolt szabadságomat július 1-től vettem ki, hazautaztam a szüleimhez, és csak akkor beszéltem nekik a tervemről. Azt akartam, hogy újítsuk fel a házunkat és építsünk egy verandát is hozzá. Szüleim csak nagyot néztek, de láttam, hogy felcsillan a szemük. A ház, amelyet apámék a háború után építettek, csak zszindellyel volt fedve, így új szarvazat és cseréptető került a régi helyére, a „tisza szobában” hármias ablakra cseréltük a két kicsi ablakot, és a két bejárati ajtó elé épült a veranda. Elég komoly pénzösszegem volt összegyűjtve erre a munkálatra, így az összes anyagot én vásároltam meg és az építőket is én fizettem. A munkálatokon együtt dolgoztam apámmal és közben nagyokat beszélgettünk. Mire a szabadságom lejárt volna, kész lettünk mindennel. Amikor láttam, hogy apám milyen boldogan szemléli a kert végéből az új összképet, az számomra mindennél többet ért. Még most is megvan az a ház, de sajnos már régóta üresen áll...

Bár eredetileg nem itt akartam beszélni erről a témáról, mégis, a kronológia kedvéért most egy kis politika következik. Amikor vagy három évvel az érettségi előtt mesteriskolába akartak küldeni, már akkor pedzette a párttitkár, hogy a beiskoláztatásom előtt illene belépnem a pártba. A helyzetem elég difis volt, mert pechemre, az alapszervezet titkára egyben az én váltásmesterem volt. K. Árpi bácsi nem volt egy fanatikus komcsi, csupán egy megfáradt, öregedő, de normális ember. A vállalati párttitkár viszont egy törtető, karrierista káder volt, aki állandóan az Árpi bácsi nyakán lógott az új tagok toborzása miatt. Miután bejutottam a gimibe, egyből megoldódott a problémám, békén hagytak a mesteriskolával és így a tagfelvételemet sem tudták forszírozni. A nagytitkár ugyan megígérte, hogy érettségi után még visszatérünk erre a témára, de az az idő akkor még távoli volt. Az a pimasz mégsem felejtett és 1971 októberében szinte kész tények elé állított. Behivatott az alapszervezeti gyűlésre és a KISZ-tit-

kárral együtt elhalmoztak dicséretekkel, majd javasolták a tagfelvételemet. Csupán egyetlen harcias párttagnak, egy laboránsnőnek volt kifogása ellenem, azzal, hogy ha ilyen mintapéldány vagyok, miért nem kértem hamarabb a pártba való felvételemet. A ravasz nagytitkár válaszolt helyettem: ez a fiatalember most fejezte be a tanulmányait, idáig nem volt rá ideje, hogy politikailag fejlessze magát, de ezután... blabla... Szóval én attól a naptól tagja lettem a román kommunista pártnak, és az is maradtam 1989 decemberéig. Feleslegesnek tartom tisztázni magam emiatt, mivel ebben a minőségemben nem követtem el semmiféle disznóságot. Én csak egyszerűen úsztam az árral, mint ahogy tette ezt még húszmillió sorstársam, párttagok és nem párttagok, magyarok és nem magyarok vegyesen. Akiknek vaj volt a fején, azok a rendszerváltás első napjaiban a sajtóban szánták-bánták vétkeiket, vagy eltűntek egy időre, hogy új, nemzeti színű köntösben jelenjenek meg a politikai-gazdasági életben.

Nem friss kitaláció, hanem egy elég régi evidencia, hogy a kommunista pártban két kategóriába sorolható tagság létezett: voltak a közrendű tagok, az ún. „muszáj-kommunisták” és voltak az igazi, hithű komcsik, akik szentírásnak vették azt a maszlagot, amit Marx kitalált. A „muszájosok” között szép számmal akadtak olyanok is, akik egykor a Román Munkáspártba léptek be és a háború utáni időkben el is hitték azt, hogy egy jobb jövő vár reájuk. Aztán munkáspártiakból a Román Kommunista Párt tagjaivá változtatták őket, ha tetszett, ha nem. Annyi biztos, nem minden párttag volt 14 karátos kommunista.

Még csak annyit ebben a témában, hogy ismertem egy tisztviselőt, aki évente kétszer-háromszor is kérte a felvételét a pártba. A szabályzat szerint csak az összlétszám egyharmada lehetett tisztviselő, így a kérését rendre elutasították. Aztán a rendszerváltás után ez az emberke mellőzve hirdette, hogy ő nem volt tagja annak a mocskos bandának.

Én személy szerint csupán egyetlen embert ismertem, aki megtagadta a pártba való beléptetését. Ezt a kitűnő szakembert is mesteriskolába akarták küldeni, de most már úgy szólt a nóta, ha nem lépsz be a pártba, mester sem lehet belőled. Ez a nyakas magyar mondott egy csúnyát és visszament a fejtésbe, tovább nyomta a légkalapácsot, amelyet egyetlen pártaktivista sem akart kivenni a kezéből.

(Folytatás a következő lapszámunkban.)

Születés, 2015

T. Tóth Tünde

HA LE NEM SZOKTATNAK AZ ÉLETRŐL

– *Heltai Jenő: Négy fal között* – Naplójegyzetek 1944–1945 –

Nincs két egyforma léthelyzet, egyforma identitás, valóságértelmezés, de minden aspektus mond valamit a nagy egészről, (ez esetben) a háború történetéről – és annak elbeszélhetőségéről. Heltai Jenő mindezidáig kéziratban maradt háborús naplója¹ több mint hetven év után jelent meg *Négy fal között* címmel, a Magvető Kiadó gondozásában, Tamás Zsuzsanna szerkesztésében. A színpadra adaptált változatot pedig, Bálint András önálló estjét, *Heltai naplója* címmel, Deák Krisztina rendezésében és Darvas Ferenc közreműködésével 2015 óta sikerrel játssza a Radnóti Színház.

Irodalmi igényű tanúságtétel, személyes életanyag rögzítése és szépirodalmi igényű munka határvidékén több, a kötet mellé kívánczó művet lenne érdemes összehasonlítani, például Darvas József: *Város az ingoványon*, Déry Tibor: *Alvilági játékok*, Kassák Lajos: *Kis könyv haldoklásunk emlékére*, Nagy Lajos: *Pincenapló*, Zsolt Béla: *Kilenc koffer* stb. – de akár Vajda Mihály: *Szög a zsákból*-ja is érdekes lehet ebből a szempontból, főleg március 19-e, a német megszállás napjának mint a magyarországi hanyatlástörténet kezdetének egyértelmű kijelölése okán.

A háború, illetve megszállás-reprezentációk, a nagy történeti fordulatok belső megéléséről számot adó szövegek hol kisebb, hol nagyobb eltéréseikkel együtt igazán sokatmondóak, figyelembe véve természetesen a kiadás helyét, idejét és adott esetben szándékát; például Darvas 1955-ben megjelent szövegegyüttese fokozott távolságtartásra int, tartalmi és retorikai szempontból egyaránt (ugyanakkor épp a politikai-ideológiai vetület az, amely más szempontból izgalmassá teszi a szöveget). Az esztétikai kidolgozottság, az utólagos kísérőszövegek elhelyezése, a napló mint szépirodalmi igényű mű megalkotottsága legtöbbször esetben arra is emlékeztet: ezek a szövegek rendszerint a kiadásuk körülményeit meghatározó diskurzusokba (is) illeszkednek,

1 Magvető, Budapest, 2017.

az események lejegyzése és értelmezése valószínűleg már az alkotás folyamatát is meghatározó szándéktól, vagy az egyént befolyásoló körülményektől, a személyes jellemvonásoktól is függ, ami persze minden napló és visszaemlékezés eltéréseinek alapvető eredője.

Heltai esetében a zsidó identitás minden aspektusa a külvilág eseményeinek szűrője is, értelemszerűen a legapróbb részletekig meghatározója a háborús helyzet megélésének, a saját hitvallás-problémának, a saját társadalmi státusznak. Sokak mellett (például a naplóban gyakran említett egykori Pál utcai szobatárs, Molnár Ferenc) ő is a magyarországi zsidótörvények hatálya alá esett. Április 5-ei feljegyzésben szerepel: „Noha soha semmi közöm nem volt a zsidósághoz [...], mégis örökké éreztem azt, hogy zsidó vagyok, és ez mindig nyomott és bénított.”

Az identitás-kérdés értelemszerűen azonban ebben a történeti szituációban mindenekelőtt a félelemérzet, a létbizonytalanság megalapozója és fenntartója. Ennek kifejezése többek közt a térélményeken keresztül artikulálódik; a tereken keresztül a szabadságvesztésnek, a deformálódó én-képnek és biztonságérzetnek, összeomló otthon-élménynek stb. számos jelentése tárul fel. Mint azt többször egyértelműsíti, magát a napló keletkezését is ezek a változó terek határozták meg: „lakásokban és pincékben, óvó- és illemhelyeken, kórházban, börtönben, menekülés és bujkálás közben” íródott a napló, amely önmagában is az egyre elviselhetetlenebb körülményekkel szembeni szellemi-mentális ellenállásról tesz tanúbizonyságot, miközben lehetetlen elvonatkoztatni politikai kényszertől, a közvetlen erőszak tudatától, az egzisztenciális és alkotói ellehetetlenüléstől. A szellemi érdek és tárgyi értékek devalválódásának szikár, tényközlő, mégis szuggesztív kifejeződési formái átszövik a leírásokat: „Egy skatulyában találtam egy kis [az 1927-ben, műfordítói munkájáért kapott francia] Becsületrend-szalagot. (...) Körülnézek a lakásban az elszállíthatatlan holmi között. Úgy látom, hogy mindenünk odavész.” (149.) Egy másik ilyen aspektus az 1904-es Kacsóh Pongrác *János vitéz* című daljátéka (amelyhez Heltai írt szövegeket), és amely a rendelkezések groteszk abszurditásának jelölőjévé válik: sokáig a szerző kilátásainak és műve nyilvános népszerűségének kontrasztját, majd az idő előrehaladtával, a művek háttérbe szorulásával a reményvesztettség kiteljesedését érzékelteti általa. Az alkotói visszatérésre 1945. december 7-én került sor, amikor

a Magyar Színház újra műsorra tűzte (a mai napig) nagysikerű színművét, *A néma leventét*. Nem sokkal később a PEN Klub magyar elnökévé választották, 1957-ben Kossuth-díjat is kapott.

Heltai Jenő hetvenharmadik életévében kezdte vezetni a naplót: „A német bevonulás napján határoztam el, hogy napról napra pontosan följegyzem, mi történik körülöttem és velem. 1944. március 19-én fogtam bele a naplóírásba. Körülbelül egy esztendeig, 1945 márciusáig írtam ezt a naplót. Följegyzéseimet, alig tizenkét keserves hónap keserű gyümölcsét aktatáskámban mindenféle viharokon keresztül rendületlenül magammal cipeltem.”

A dokumentarista eseményrögzítés a beletörődés nyugalmával és a Heltaira jellemző anekdotázó stílussal vegyesen totális képet ad a személyes belső világról és a külső történeti hatásokról. A követhetetlen és megismerhetetlen politikai fejleményeknek kiszolgáltatva a hétköznapi tevékenységekbe (alvás, látogatók fogadása, munka) beékelődő, mindennaposá váló háborús következményekről (légő, a csillag viselese stb.), miközben összefonódnak a jelen és múlt dimenziói, emlékek, események és traumák. A csillagos házak és a Gestapo börtöne, visszamenőlegesen a megidézett fél évszázaddal vegyítve. Élményanyag pedig van bőven: Heltainak tizennégy évesen jelennek meg első szövegei, élt Párizsban, Berlinben, Bécsben, Londonban, de Isztambulban is. A húszas évektől az akkor legnagyobb kiadó, az Athenaeum (egyebek mellett az Ady-kiadásért felelős) művészeti vezetője, nem sokkal később színigazgató lett (1929-től a Belvárosi Színházé, majd 1932–34-ben a Magyar Színházé). Élete és pályája persze tartalmasabb ennél: Reviczky kortársaként induló költő, de egy ideig századparancsnoki rangban szolgáló katona, regényeiben pedig a polgári nyomor, a nagyvárosi művészek bohém élete sokszor nyomasztó, de mindig ironizáló, könnyed stílusú írója élete vége felé a háborús meghurcoltatások elszenvédője és feljegyzője lesz. Korábbi műveinek stílusa, a sajátos, Heltaira jellemző, néhol kifejezetten szarkasztikus vagy groteszk humorral vegyes retorika a naplóban is felbukkan: „Akkor végre sikerül leszoknom a szivarozásról, ha közben le nem szoktatnak az életről.” – írta április 26-ai feljegyzésében.

A felborult élet, világrend legkifejezőbb gesztusa az új időszámítás(ok) bevezetése: a megszállásnak és a csillag viselésének saját, elkülönített korszaka van, aztán a csillagtalanság, új kormány, a gettó,

a krízis, az ostrom fémjelzi a normákat felváltó kaotikus, rendellenes, napokban, majd hetekben mért, de olykor csak számokban kifejezett idejét.

A léthelyzet kiismerhetetlensége általános élettapasztalat. A külvilág idegenné és kiszámíthatatlanná válása, a biztonságérzet teljes felszámolódása, a posztapokaliptikus kiüresedésig és mozdulatlanságig fokozódik: „Semmit sem tudunk, semmi sem mozdul. Buda halott. Délelőtt havazik. Egyedül vagyok a lakásban.” (500.)

Heltai visszatérően reflektál a szemtanú nézőpontjának esetlegességére, a résztvevő-megfigyelő pozíció ambivalenciájára. Az összeegyeztethetetlen és összeférhetetlen (ál)hírek kaotikusságára, az ellenőrizhetetlen szöbeszéd özönére, és a madártávlatból felismerhető összefüggések átláthatatlanságára: „Aki kezébe veszi ezt az egy kis túlzással könyvnek bélyegzett noteszt, hiteles történeti adatokat aligha talál benne” – írja Heltai a napló *Magánügy* címmel ellátott, a naplót bevezető szövegében. Az információ (dezinformáció és információhiány) mint probléma a hiteles tanú-kérdéskörén túl az egyén nagypolitikai játszmákkal szembeni védtelenségét hivatott tükrözni: semmi sem biztos, ezért lehetetlen a felkészülés is a változásokra. A hírek ellenőrizhetetlenségét az azokat legitimáló médium megszűnése fejezi ki leginkább. A híradást helyettesítő rádióműsorok a zenei tartalomra korlátozódnak – „A rádióban zene, zene, zene” (18.) – vagy félbeszakad az adás – „A rádió süket”. (48.) –, majd az információszerzés lehetősége is elveszik azáltal, hogy a hallgatás joga is megszűnik – „le kell szereltetnünk”, „már csak utcáról halljuk” (49.). A jelen értelmezhetőségét, a helyzetértékelést és az alkalmazkodás lehetséges módozatait is központi problémává teszik a zavaros, ellentmondásos vagy hiányos hírek és drasztikus változások, de a jövőről alkotott képzelettek jelentőségét is felértékelik: „Ma mindenki a jóslatokra figyel, Nostradamus megint divatos.” (119.) Heltai a következő véleményt formálja meg: „A Szabadságban Rákosi Mátyás három kolumnás cikke jelent meg, kétségtelen, hogy Rákosi a jövő embere. És a kommunizmus – a magántulajdon némi figyelembevételével – az uralkodó forma.” (486.)

Ugyanakkor a közvetlen környezetet érintő események szinte azonnali feljegyzésével tudósít a megszállás civil szférát sújtó következményeiről, a mindennapi, jelentéktelen rutint alapjaiban megrengető hatásairól. Eleinte ez az életminőség romlására értendő (például a

bejárónő elvesztése), majd fokozatosan az egészen súlyosan veszélyeztetett – a mindennapokat átható fenyegetettség, egzisztenciális válság, sőt megsemmisíthetőség tapasztalatát rögzíti. „Emlékezni kell akkor is, ha unokáink nem fogják ezt a kort megérteni” – írja Heltai. Ebben a szöveguniverzumban a háború ezer arca közül a szélsőséges kiszolgáltatottság, vakon tapogatózás és hánykolódás mutatkozik meg abban a beláthatatlan és fenyegető külvilágban, amely nélkülöz minden nagyhatalmi törekvést belengő mítoszt, eszmét, ígéretet.

Csend, 2012

OLVASÓLÁMPA

FELSŐ TÍZEZER

Ha jól emlékszem, valamelyik *Körkép*ben figyeltem fel Kötter Tamás¹ írásaira. Talán éppen az ebben a kötetben is szereplő *Ikertornyok* volt a legelső novella, amit tőle olvastam, és nagyon megkapott a szenvtelensége, könnyedkezősége: a stílusa. Az ő írásainak világa az a világ és az a milió, amely olyan távol áll az emberek kilencven százalékától, mint Makó Jeruzsálemtől. Nem hogy halvány dunsztja nincs a legtöbb embernek, de még pici kapiskája is alig lehet ezekről a – létező! – szereplőkről, helyzetekről. Kötter valami olyasmit hoz be az irodalomba, mint Tar Sándor hozott volt valamikor, csak teljesen a másik oldalról.

Az ő hősei rendszeresen vitorláznak a Balatonon, lovagolnak a Káli-medencében; Villányba mennek bortúrára, a Crocusba; kirándulnak a Dunakanyarba, Hollókőre, az Őrségbe; ha Tokajban, akkor az Andrásy-kúriában alszanak, Sárváron a Spiritben wellnessseznek, Budapesten az Oxigenben, a Boscolo Spában, a Gellértben; kávé vagy koktélt a Liszt Ferenc téren, a Hajógyári-szigeten, a Zöldpardonban, a Romkertben, a Cha-cha-chában, a Holdudvarban, a Dérynében, a Baldaszi'sban, a Spoon Hajón, a Klasszban, a Pomodoróban, a Kantinban, a Mannában, a Miniben, a T&G-ben, a Csalogány26-ban isznak; a Mygnonban, az Ötkerben, a Rióban, az Oscarban, a MIX-ben, a Creolban, a Symbolban és a MOM Leroy Bistrójában buliznak; Miss Bikini, Miss Beach, Miss Wet T-shirt, Contest, Miss University, Miss Pláza, Miss Diáklány, Miss Klub, Miss Summer, Miss Sixty versenyekre járnak; hosszú hétvégékre Prágába, Barcelonába, Athénba, Londonba vagy Velencébe utaznak – ők a negyvenes, jól szituált ügyvédek, bankárok, menedzserek, cégvezetők, multicéges palik stb. Persze, nem csak úgy magukban, hanem barátnőikkel, akik húsz év körüli lányok. Partik, drogok, piák stb. Válságmenedzsment egyenlő pozitív gondolkodás, eredménycentrikusság, a probléma gyökerének megragadása az egyik oldalon, mondjuk a business schoolban; párterápia, nyíltság, a probléma kibeszélése, tolerancia, méregdrága távolkeleti utazások

1 Kötter Tamás: *Rablóhalak*. Budapest, 2013, Kalligram.

otthon, az otthoniakkal, a család „kebelén”. Plusz Gucci csizma, Louis Vuitton táska... Mindkét terepen.

Reggelik, ebédek, vacsorák, fontos üzleti ügyben, persze, a cég fizeti a számlákat, ahogy a taxik számláit is, s ha éppen jobb programjuk nem akad az uraknak, dolgoznak is, mondjuk, beülnek értekezletekre, és rendkívül okosan beszélnek, olyanokat szajkózva, hogy: „Jobban át kellene gondolni a konstrukciót!”, „Mutassák meg a pénzügynek is!”, „Csak a szakvélemény birtokában tudunk nyilatkozni”, „Egyelőre húzzuk az időt, azután majd meglátjuk!”, „Egyeztessenek más osztályokkal is!”, „A megbízónk érdeke nem ezt diktálja!”, de leggyakrabban ezt: „Nem koherens!”, majd kimerülten visszamennek az irodájukba, mert egy rakás dolguk van még: megnézni néhány vicces filmet (vagy pornófilmet), amelyeket a kollégáik küldtek át, lövöldözős játékok játszani a hálózaton, sms-eket küldeni a nőknek, akiket a múlt héten ismertek meg; meghatározott időközönként protein-turmixokat kell inniuk, be kell venniük a személyi edzőjüktől kapott tablettákat, fel kell hívniuk az edzőt az új edzéstervvel kapcsolatban stb., stb.

Az ügyvédek, bankárok, menedzserek, cégvezetők, multicégesek világában az olyan *trendi* figurák (ügyfelek, celebek és félcelebek, dubajosok és féldubajosok és nőknőknők) a menők, akik legalább egyszer egy héten kiszállnak egy Jaguárból, Alfa Romeóból, Porschéből, Mercedesből, Audiból, Ferrariból, Aston Martinből, Bentleyből, BMW-ből, Maseratiból a Dolce&Gabbana, Ferre, Luis Vuitton, Gucci, Armani és más luxusmárkák üzlete előtt. Rideg, hideg, távoli és mégis (hozzánk is) közeli világ ez; szívszorító, érzelmek, érzések nélküli, kiszámított, számító millió. Pontosan az ellenkező pólus, mint a Tar Sándoré, aki a legaljáról, a leglepesztultabbakról, a legreménytelenebbekről szól. És mekkora szakadék tátong közöttük! A felső tízezer élete ez. Akik talán tudják (el is hangzik!), hogy egy „szörnyű rendszer foglyai”, s hogy a hatalommánia, a pénzhétség, a brutalitás, az élvezetek hajszolása stb. „mélyen emberellenes”. És akkor, kérdezhetjük? Új kihívások kellene mindig, mert különben unalom, monotonia mindennütt; nekik már a nagyvilág minden városa tökéletesen egyforma, ugyanolyan üzletekkel meg emberekkel. Csillogás, villogás – és ordító üresség belül. Legbelül. Kívül meg grafitiszürke öltöny, fehér ing, hozzá stílusos, de visszafogott nyakkendő, drága cipő, rövidre nyírt haj köcosra zselézve, a gyerekek amerikai vagy magániskolában, cégautó,

A6-os vagy A8-as, vagy Porsche 911-es, az asszony otthon, neveli a lurkókat, hétvégeken wellness Ausztriában, vásárlás Bécsben, ház Budán vagy Telkiben, vizsla vagy labrador az udvaron, úszómedence, vízforgatóval, körülötte napozó és bárpult stb. Ja, és persze a nők-nőknők, a barátnők és velük a másik, a kinti, alternatív világ. Pillanatig, órákig ezek a negyvenes, sikeres, gazdag, vezető pozíciójú férfiak a pénzük és hatalmuk által olyasmit is birtokolhatnak, ami „a férfiak által uralt közép-kelet-európai társadalomban a legnagyobb kincsnek számít: a szépséggel párosult fiatalságot.” És ezekben a sűrű, hajszolt pillanatokban-órákban abszolút el lehet szállni (mint ahogy el is szállnak) önmaguktól, mint a *Hiábavalóság és a szélkergetés* című írás hőse is, akit egy tolókcosis ébreszt rá (ráébreszti?) a realitásra: „Mi van, öreg – mondja röhögve – elmentek otthonról?” De a *miről*-nél érdekesebb a *hogyan* Kötternél, nagyszerű elbeszéléseket, novellákat, olvashatunk a kötetben, mint amilyenek a kedvenceim is (*Ikertornyok, Arany Jaguár, Prága*), egy számunkra új, távoli, ismeretlen világról – és biztos nem maradunk érintetlenül. (*Fekete Vince*)

SZÉGYEN

„Végre hát, végre” – sóhajtott fel hangosan, világos délben, a loholó emberekkel zsúfolt körúton Kassák Lajos, miután elolvasta a *Csillagban* Juhász Ferenc *A tékozló ország* című eposzát. És valami ilyesmit érezhettem én is, amikor elolvastam a *Székyföld* 2017/2-es számában Muszka Sándor 8 darab, „szociálisan érzékeny” versét, mert rögtön felhívtam Muszkát, mondván, hogy örömmel olvastam ezeket a verseit, s hogy milyen jó lenne kötetnyit írni ilyen versekből! Hát most itt van a *Szégyen* című, „megrendelt” kötet², Csillag István 13 darab gyönyörű, rothadóhús-színű, csupa emberi roncsot formázó illusztrációjával, amelyek természetes módon egészítik ki a kötet verseit. Mert miről is van szó? „[Muszka] élete különösen alakult: egy öregotthonban vállalt állást. A *Szégyen* verseit ez a keserű élettapasztalat ihlette. Mellbevágó mű, szikár és tömény költészet” – olvashatjuk a kötet fülszövegében. Annak illusztrálására, hogy mennyire pontos a fülszöveg, hadd idézzem a *Túl szomorú* című verset, teljes egészében:

2 KMTG, 2018, Budapest.

„Magyartanár volt, költőnek készült,
rajtakapták egy tanítványával.
Börtönbe került, onnan az utcára,
remeg a feje.
Hetente kétszer vizik fürdetni,
a gumikesztyűtől merevedése van.
Zokog és nevet, pofozza magát.
Azt hajtogatja, túl szomorú írni.”

S itt álljunk is meg egy szóra. Vajon miért szeretem jobban ezeket a verseket, mint a korábbi Muszka-kötetek verseit? Változott-e minőségileg Muszka költészete a szociális otthon torokszorító élményanyagától? Pusztán a téma mássá-jobbá teheti a verseket? Nos, szerintem nem változott sokat a Muszka-féle (ritmustalan, szikár, darabos) versbeszéd, egyszerűen arról lehet szó, hogy a forma végre megtalálta a hozzá leginkább passzoló tartalmat, mert a *Szégyen* versei tényleg hátborzongató olvasmányok, kedve sincs megszólalni utánuk az embernek, hanem csak szégyelli magát, végérvényesen, visszavonhatatlanul. Mert „ember” legyen a talpán, akinél nem megy nagyon mélyre például a *Hárman* című négysoros: „Csendes szobának hívják az ápolók,
/ ötven emberből válogattak ki. / Senki nem jajgat, nem sír, nem beszél,
/ tanulunk nem embernek lenni.”

„...nem embernek lenni.” Ugye mennyire disszonáns lenne ezt az élményanyagot tökéletes ritmusú, álmosító formában „elbeszélni”? Ide igenis ez a darabos, bicskával-fejszével faragott, Muszka-féle versnyelv kell. Ilyen nyelven íródtak még a *Névtelen*, *Tengeren*, *Monoxid*, *Virág és kiscica*, *Szállás*, *Haza*, *Levegő*, *Emelő*, *Szabad*, *Hazafele* című versek is. Idézhetném ezeket is, mégsem teszem, mert félek, hogy túl sok lenne a „jóból”. Annál őszintébben ajánlom viszont Muszka Sándor kötetét – szégyenteljes olvasást kívánva egyúttal mindenkinek...
(Lövétei Lázár László)

AMIKOR AZ ÉLET A NYUGDÍJAZÁSSAL KEZDŐDIK

Vannak regények, amelyek régi témák újszerű megközelítésével válnak emlékezetessé. Végül is amióta pár ezer éve létezik világirodalom, a témái változatlanok: szerelem, halál, dicsőségvágy, hatalomvágy, irigység, féltékenység, kapzsiság, fukarság, hálátlanság, magány, háború, hősiesség, árulás, gyávaság, álmok kergetése, gyermekkor, öregség, meg még pár hasonló. Nem is változhattak sokat. Az utóbbi kétszáz évben ugyan egyre gyorsabb a technikai haladás, de lényegét tekintve az ember nemigen változott. Akkor maradnak a szokott témák szokatlan szögből becserkészve.

Kezdő író korában Graham Greene műveit a kritika szétválasztotta szórakoztató és komoly irodalmi alkotásokra. Később elismerték, hogy az úgynevezett szórakoztató regényei is jócskán tartalmaznak fontos mondandót, ráadásul élvezhetően megírva. Greene később tudatosan törekedett ötvözni a két – a kritikusok által mesterkéltlen elkülönített – stílust. Az *Utazások nagynénémmel*³ is ezek közé tartozik.

A regény témája az öregség. Pontosabban: hogyan lehet nem szokványosan, nem unalmasan megöregedni. Adva van egy vidéki bankigazgató, aki eseménytelen, szürkének mondható élete után kor kedvezménnyel, viszonylag fiatalon, ötvenes éveiben nyugdíjba megy. Jó egészségnek örvend, s feltett szándéka, hogy dálniak természetével fogja lemorzsolni hátralévő életének napjait. Évtizedeit. Családja nincs, talán még lehetne, de vacillál. Az agglegénység kényelmes és szabad állapotát nem akaródzik felcserélni családi kötöttségekre. Nemrég temette el idős anyját – vagy legalábbis akit addig annak vélt –, így hát valóban szabad és gondtalan évek elébe néz.

Itt lép be az életébe idős nagynénje, akiről addig csak kevés kósza legenda jutott a fülébe, és aki fergeteges életmódjával, semmiben sem szokványos viselkedésével felborítja a lagymatag unokaöcs jól bevált, de unalmas életrendjét. Az még hagyján, hogy az idős nagynéni fiatal néger szeretőt tart (aki egyben a háziszolga szerepét is örömmel vállalja a néni mellett). Az unokaöcs akkor kezd nagyot nézni, amikor a néni felkérésére konstantinápolyi utazásra kíséri el az Orient Expressen, de közben kiderül, aranyrudak csempészéséről van szó egy jó kis török kormánypuccs elindításához. Epizódszereplőként jelentkezik egy több

3 Budapest, 1982, Európa Könyvkiadó.

államban is körözött, szintén igen idős szélhámos egy csokor rózsával, hogy hódolatát fejezze ki a néninek, akivel valamikor nagy közös akcióik voltak, és akibe szemmel láthatólag ma is szerelmes. Rövid angliai megszusszanás után a színhely áttevődik a diktátorok Dél-Amerikájába, ahová az unokaöcs újfent követi nagynénjét. Itt a néninek egy másik, halottnak hitt, még idősebb szerelme tűnik fel, akit – már meg sem lepődünk – szintén a fél világ rendőrsége és titkosszolgálatja üldöz, de aki mindig át tudja verni őket. A néni odáig van érte.

Életük folytonos kaland és bizonytalanság. Egyik nap az unokaöcs pofonokat kap a börtönben, másik nap hatalmas garden party-t rendeznek cigaretták nagybani csempészésének (hogyan mennyre kéznél van mindig a csempészés) profitjából vásárolt villájuk kertjében. Ott van mindenki, aki számít, puszijajtások lesznek a rendőrpapancokkal is. Ja, közben az unokaöcs rájön, hogy nagynénje nem is a nagynénje, hanem a saját mamája.

Egyáltalán: semmi sem az, aminek látszik, és a néni szerint az egyetlen javallott dolog, amit ember tehet, az, hogy minden pillanatból megpróbálja kihozni a legtöbbet. A veszélyes életvitel segít felfokozottan élvezni az élet minden pillanatát, hisz lehet, az lesz az utolsó. A vegetáló életmód emberhez méltatlan.

Lehet vitatkozni a regény hősnőjének életszemléletével, de tény, a Földön egyre nő az emberek átlagéletkora, egyre hosszabb időt kell/kéne értelmesen eltölteni időskorban a végső óra bekövetkeztéig. A gyermekek felnőnek, majd az unokák is, nem idegesítik tovább a nagyikat, s a nagyik sem őket – és még mindig sok idő marad hátra, amit valami fontos hobbival kéne kitölteni.

De elsőre talán mégse próbálkozzanak csempészéssel! *(Molnár Vilmos)*

„VÁGYUNK ARRÁ, HOGY ELIGAZODHASSUNK A VILÁGBAN”

– Tamás Dénes e-mail-interjúja Tompa Andreával –

– *Megint egy hatalmas regényt tettél le az asztalra. Látszik, szereted a hosszú távokat, a nagy epikus formákat. Mit biztosítanak számodra ezek a lehetőségek? Van valami a regényírásban, ami a demiurgosz anyagformálására emlékeztet?*

– Nem a demiurgoszéra, hanem a múlt időre és a teljesség (és benne az öröklét!) keresésére, amiről tudjuk, lehetetlen. Én azt keresem, hogy jussunk el a-ból b-be, ám ha a magam életére, tapasztalatára vagy akár más életek alakulására gondolok, akkor nem a gyors, fordulatos dinamika jut eszembe. Ahogy Hegel mondja: az élet prózája. Lassan alakuló, alig észrevehető változásokkal. Ehhez idő kell – lassú, múlt idő. Nem ide tartozó válasz, de mégis: a minap arról beszélgettem egy színikritikus kollégával, hogy hogyan ment végbe bennem az a változás, hogy nagyon kerestem a kritikusi igazságot, és eleinte nyomasztott, ha úgy éreztem, nincs igazam, később azonban már nemcsak hogy nem zavart, hogy nincs igazam, de egyáltalán nem is az igazságot kerestem, és ez ma is így van. Ez egy rettentő hosszú folyamat, ezer apró mozdulással. Egy ilyen változás nem tud megtörténni (hihetően!) egy kurta szövegben. Egyszerűen nem fogjuk elhinni a hősnek, hogy ez az ő belső története. Hát én ezeket az apróságokat keresem – bár elvileg nagy történelmi fordulatokról is írok.

– *Mi van a legelején, mi az, ami elindítja a regényírást? Hogyan kezd az formálódni?*

– Erre a legritkábban szoktam emlékezni. Az önmélekezetem valahogy nagyon törmelékeny. Talán – ha a mostani állapotomra gondolok – egy erős és formátlan létélmény van. Úgy érzem, „meglátok” valamit, amit akár ’a könyv’-ként tudok majd azonosítani. Talán valami létszomorúságot. Olykor talán a bánat, bánkódás érzése valami fölött, ami végbement. Egy bánat, ami talán egy képben, egy szituációban jelenik meg. Emberi kiszolgáltatottság az időben; emberi vágyak, amelyek zátonyra futnak. Olvasom a börtönbe küldött embereknek a történeteit

vagy a lebontott hóstáti házak közt készült fotókat nézem, és azon tűnődöm: mi a fenének kellett ennek megtörténnie? Nem kellett, de megtörtént. És aztán elkezdem keresgélni, hogy mi történt. Vagy nézem, ahogyan rügyezik egy rózsza, megjelennek rajta az első levelek, ragyognak, fényesek. Aztán látni a bimbót. Hogyan lehetne erről a megragadhatatlan szépségről írni? Megy egy asszony a dombokon – nagyon határozottan, mint Korniss Péter 1971-es széki asszonya –, megy, szökik, elege van, szabadulni akar. Az utolsó esély, hogy megmentse az életét. Talán ilyenek.

- *Történelmi regényeket írsz. Elfogadod ezt a minősítést?*

- Igen, ha még hozzáteszünk valamit. Hogy az én történelmem középpontjában mindig az ember áll. Az érdekel, hogyan hat az emberre a külső világ, azaz a történelem, az idő. Mit tesz vele. Az ember mit kezd az idővel. Egyébként a „történelmi regény” műfaja nekem ellenszenves.

- *Habár hatalmas történelmi anyagot mozgatsz meg a regényeidben, mégis a személyesség szűrőjén keresztül tálalod. Miért tartod fontosnak a történelmi regények esetében az egyes szám első személyű perspektíva működtetését, a monológot mint elbeszélési formát?*

- A legegyszerűbb válaszom az, hogy nem találtam mást. Nem a legjobb, de nem találok jobbat. A kiindulópontom mégis az, hogy én személyesen hogyan kapcsolódom a jelen világhoz, hogyan keresem a közeli-távoli kapcsolatot, benne vagyok a feszültségeiben, vagy távolról nézem, magam is átveszem a feszültségeit stb. Tehát „én” lépek bele az időbe, abba az időbe, amiről írok, de ami szorosan kapcsolódik az én fejemben a jelenhez. És mivel én nagyon hézagosan értem a világot – ezt a jelen idejű „post-truth” világot –, ebből a nem-értésből születnek a hőseim is. Belülről ábrázolt hőseim nélkül nem tudom átélni és átélhetővé tenni a világot. De az ember fontosabb, mint a történelem számomra.

- *Szociológiai, történelmi, antropológiai, néprajzi anyagokat mozgatsz, olvasod a kor újságjait. Mi marad ki ezekből a munkákból, dokumentumokból? Miért van szükség irodalmi megformálásra? Mit tud hozzátenni az irodalom a humántudományok feltáró munkájához?*

- Nem tesz hozzá, nem vesz el, hanem teljesen más dolgunk van, mert fikciót írunk, történeteket mesélünk. Bár van olyan mikro-történeti kutatási és írási iskola, ami nagyon szorosan egy ember útját követi egy történelmi pillanatban, és ez hasonlít az irodalomra. Szokták mondani, hogy az irodalom átélhetővé teszi a múltat, ez talán igaz is. Abban azonban hasonlítunk a tudósokhoz, hogy vágyunk arra, hogy eligazodhassunk a világban. De erre egy bolti eladó is vágyik, nem csak egy író.

- *Az eddigi regényeidben megpróbáltad letapogatni a huszadik századi romániai magyar történelem nagy fordulót. Nyolcvankilenc, első világháború, az utolsó regényedben a kommunista hatalomátvétel, az erdélyi ötvenhat. Miért érdekelnek ilyen mélyen ezek a fordulatok, mit tudunk megérteni rajtuk keresztül?*

- Ó, és még annyi megíratlanság van! Adjak ötleteket? Vida Gáborral beszélünk nemrég a kolozsvári, '20-as évek végén végigsöprő antiszemita hullámról. Mit érthetnénk meg belőle? A jelen gyűlöleteit, a jelen félelmeit, a jelen bénultságát. Azt mondják a lélek gyógyítói, hogy a traumáink feldolgozásához három dolog szükséges: hogy tudomásul vegyük, hogy megtörtént; hogy nem vagyunk érte a hibásak; és hogy nem kell megismételni őket. Ez valamelyest átvihető a társadalmi traumákra is, azzal a finom árnyalással, hogy talán mégis benne vagyunk mi is valamelyest, vagy olykor nyakig, tehát a felelősség kérdése feltehető. Tudom, hogy túl ambiciózusan hangzik, amit most mondok: de én a létegzészet szeretném érteni. Milyen a világunk, mit csinálunk vele, benne.

- *Esetleg az elképzelhető, hogy a következő regényedben hátrább lépsz a történelemben? Vagy van valami delejező a huszadik században, ami megértésért kiált?*

- Erről egy szót sem tudok mondani, nem babonából, hanem mert korai bármit állítani. Vágyam van új vizekre evezni, de hát mikor nem volt?

- *Az Erdélyből elszármazott, Budapesten élő írok mind az itthoni élményanyagból dolgoznak. Ez jellemzi Bodor Árdám, Dragomán György, Papp Sándor Zsigmond jelentős regényeit is. Mi ennek az oka? Erdély, írói szemmel, minek mutatkozik Budapestről? Illetve, nincs ebben egy kis biztonsági játék?*

- Vajon ha fent nevezett írók közül senki sem írna semmiféle romániai történetet, nem ugyanez volna-e a kérdés? Hogy ez biztonsági játék? Szerintem ez a „kinn is vagyok, benn is vagyok” állapot sok erőforrást jelenthet egy írónak: rálátok kívülről, de belülről is ismerem valamelyest, láthatom valami tágabb kontextusban, nagyobb léptékből. Az írók legtöbbször (vagyis a „komoly” irodalom) a saját valóságáról ír: a közegről, amiből jönnek, saját személyes történeteik. Mondhatni: ezt ismerjük, erről tudunk beszámolni.

- *És akkor térjünk rá legújabb regényedre, ami az Omerta címet viseli. A kifejezés hallgatási fogadalmat jelent. Ezt a jelentést húzza alá a könyv alcíme: „Hallgatások könyve”. Miért tartottad fontosnak ennyire kihangsúlyozni a hallgatás motívumát? Valóban ilyen mélyen átjárja, szervezi a hallgatás az emberi, társadalmi viszonyokat az ötvenes évek Kolozsvárján?*

- Az én „hallgatásaimban” sok személyes, emberi elhallgatás és meghallgatás van, vagy csak szimpla csönd és némaság, azaz hallgatás. Ez utóbbi áldott állapot egyébként azt jelenti, nincs mondandó, minden el van mondva, ami fontos, értjük egymást. Nyilván a történelmi elhallgatás, hallgatási kényszer is fontos motívum ebben a könyvben, de ez nem csak a 20. századunkon vonul végig, hanem a jelenünket is rettentően meghatározza. Az emberek hallgatnak, nem nyilvánítanak véleményt, nem kritizálják a közhatalmakat, mert félnek. A Kádár-kor nagy egyezménye volt ez: ha hallgatsz, ha kussban vagy, békén hagy a hatalom. A romániai diktatúra ennél keményebb volt.

- *Négy egymással összefonódó élettörténetet látunk. Három nő és egy férfi történetét. Három nő elszenvedője az életnek, a férfi, még ha korlátozottan is, de alakítója. A férfi története oldalszámban ugyanannyit tesz ki, mint a három nő története összesen. Nem féltél, hogy ezek az aránytalanságok felidézhetik az olvasókban azokat a nemi sztereotípiákat, amelyek ellen, biztos vagyok, te is küzdesz az életedben?*

- Ezt a döntést, hogy a regény szerkezete ilyen legyen, hosszan latolgattam magamban. De nem volt b terv rá. Ilyen lett – jobbat nem tudtam kitalálni, így aztán ezt a kockázatot vállaltam. És ezt az aránytalanságot, mert irtózom a politikai korrektségtől („ugyanannyi oldal női és férfi szólam legyen”), mert egyszerűen bizonyos helyzetekben ez nem lehet igaz. Nem lehetett volna az 50-es években egy

„centrális” (értsd: hatalomközeli) női alakot megteremtteni. Ha tetszik, az 50-es évek világa ilyen aránytalanságokról szól. (Miért, a jelen nem szól ilyen aránytalanságokról?)

– *Egy írásodban utalást teszel, hogy terveztél egy ötödik szálát is megírni, de azt már nem bírta el a regény szerkezete. Jól sejtem, hogy ez a ló, Puju története lett volna? Miért nem sikerült megírnod?*

– Igen, Puju történetéről többször beszéltem, mint kudarcról. Minden könyvben van egy kudarc, ebben most ez az egyik. Nem találtam nézőpontot a ló elbeszéléséhez, túl meseinek tűnt, amikor a ló elkezdte mondani a sztoriját. Ez a regény nem bírt el egy olyan hosszú mesei betétet, amelyben egy lovat kollektivizálnak, majd levágnak. Ha viszont nem mese lett volna, nem tudom, ki mondja el. Hiszen ennek a könyvnek nincs szerzői hangja.

– *Hogya a szerkezetről beszélünk, megkérdezném: miért érezted fontosnak, hogy egy apró epilógust írj a regény végére? Nem felesleges? Hiszen nem egész életutakat mutatsz be, hanem csak szűk, hol hosszabb, hol rövidebb metszetét ábrázolod a szereplőid életének.*

– Kicsit vissza akartam rántani a valóságba a fikciót. Ilyen regényvégekkel a 19. században is dolgoztak, a „mi lett a hőssel” elvarrása, amit a szerző már nem mesél el. Igen, ki is húzhattam volna, de volt egy-két momentum, ami fontos volt számomra. Például hogy kitől kért az állam vagy az egyház bocsánatot. Vagyis nem kért. Ezt fontosnak találtam.

– *Olyan embereken keresztül mutatod be az ötvenes éveket, akiknek korlátozott tudásuk van az őket körülvevő világról. A szereplőid nem látják át, vagy nem is akarják átlátni a körülöttük történő világot. Gondolok most Vilmosra és Eleonórára, akik a szenvedélyeik miatt fordítanak némiképpen hátat a világnak. Miért maradt ki a tágabb perspektíva, a mindent látó, áttekintő szem? Vagy az ötvenes években még nem látszott igazán, hová fog torzulni a kommunista rendszerváltás?*

– Most vajon látjuk, hogy merre tart a világunk? Hát aligha... Milyen világban fogunk élni húsz év múlva? Erről tudunk bármit is mondani, ami nem a vágyaink vagy a félelmeink alapján születik? Én nem hiszek a mindent látó, mindent értelmezni képes szem létezésében. Ahogy

említettem, én sem nagyon értem a jelen világot. Néhány Nobel-díjas közgazdászon kívül talán igen kevesen értik. A politikai elemzők is csak tapogatóznak. Ha olyan nagyon bízhatnánk abban, hogy legalább az okos elemzők átlátják a folyamatokat, akkor nem arról olvasnánk Magyarországon vagy Amerikában, hogy a választási eredmények is megjósolhatatlanok. Illúzió az, hogy ma tudjuk, hogy mi vesz körül minket és az merre tart. Lehet, hogy a 19. század embere – amikor ugye a mindentudó pozíció az irodalomban domináns volt – még képes volt átfogni a világot. Ez a nem-tudás viszont a történelmi időre vonatkozik csupán, és ez csak az egyik dimenziója az időnek. Hiszen ugyanakkor az én hőseim egy mélyebb egzisztenciális igazságot akárha át is látnak. Mert nincsenek híján bölcsességnek.

– Íróként mit jelentett neked ezekben a korlátozott tudatterekben mozogni? Mi volt ebben az izgalom, az írói kihívás?

– A korlátozott tudatterek az én saját tudattereim, ahogy korábban is mondtam. Egyébként nem érzem korlátozottnak a hőseimét, hanem annyit tudnak, amennyire szükségük van. Talán Vilmos a kivétel, aki nem nagyon gondol bele abba, amiben részt vesz. De korlátozottnak nevezni ezeket a tudatokat olyan, mint amikor valamiféle gyarmatosító nézőpontból azt mondom, hogy a szegény benszülöttek így-meg-úgy, azt sem tudják, hogy nem a Nap forog a Föld körül, mert a saját hitvilágukban vannak. Vagy amikor eleinte azt gondoltam a kutyákról, hogy milyen szűk a világuk és sajnálatra méltóak, mert nem tudnak például olvasni. Egy hóstáti lánykának, aki maga előtt egy olyan életet lát, amiben ő zöldséget természet és a piacra hordja eladni, hacsak nem történik valami, nincs szüksége túl bonyolult társadalmi-politikai tudásra. Azonban éppen az a bökkenő, hogy történik valami.

– Ahogy az előző regényedben, ebben a regényben is bemutatásra kerül a kor színházi élete. Egy kicsit erőltetettnek éreztem, hiszen a regény szereplői nem színházszerető emberek. Nevezük ezt szakmai elfogultságnak? Vagy a Magyar Autonóm Tartomány (a MAT) működésének részletezése is bizonyos pontokon feleslegesnek hatott. A társadalomábrázolás feladata készített arra, hogy elidőzz ezeknél a momentumoknál?

– Tapasztalatom szerint sok ember lenézi a színházat, mindenféle körből. „Magas értelmiségiek” azért, mert alacsony, primitív műfajnak

tartják, mások meg azért, mert túl modernnek, fiatalok azért, mert unalmas. A színház valójában csak a szűk középosztály számára fontos. Azzal vitatkoznék, hogy a kor színházi életét mutatnám be, mert mellesleg magam sem ismerem, csak igen távolból utalok rá, belehelyezem a korba ezt a pontos és átpolitizált kulturális intézményt. Annuska azért szereti a színházat, a merev Vilmos unja.

A MAT működéséről talán keveset mondtam, inkább a létezésén filozofáltam, amit magam sem értettem meg, és inkább egy külső, „kolozsvári” nézőpontból néztem rá, a sértett városéból, ami kimaradt a MAT-ból. Lehet, hogy fölösleges, engem valahogy érdekelt, sok újat tudtam meg magam is, miközben felfedeztem a MAT-ot. A MAT egyébként eléggé intézmény szerintem.

- Ahogy az előző regényedben, a szereplők az Omertában is a kor nyelvét beszélik. Azon belül pedig a társadalmi státusuk, világlátásuk is leképeződik a nyelvhasználatban. Ritka, és gondolom elég embert próbáló feladat ez a nyelvi teljesítmény. De te már másodszor teszel kísérletet arra, hogy újraalkosd egy korszak nyelvezetét. Miért tartod ezt fontosnak? Mi mutatkozik meg az így használt nyelvben?

- A nyelv olyan, mint a ruha, amit a szereplő visel. Ránézünk, és a ruha alapján felismerjük, hogy ki ő, honnan jön, milyen időben létezik. De a mondatszerkezet, a nyelv zenéje már a személyiséget, a lelki alkatot tudja megmutatni. A nyelv létrejötté nem nehéz, vagyis nekem valahogy van fülem arra, hogy ilyen nyelveket meghalljak (szövegekben vagy élőbeszédben), és aztán megtanuljam, kicsit megdolgozzam, ráadjam hőseimre. Nyilván jó tanítványa vagyok az orosz formalizmusnak, amely a nyelvi különösséget hangsúlyozta, mert a „különössé tételt”, az elidegenítést az irodalom jellemzőjének tartotta. Azonban a nyelv is csak kényszer: jobb volna meztelenül járni, mint egy ilyen nyelvi ruhában, de ezt a meztelenséget én még nem tudom íróként megteremteni.

- Nagyon érdekesnek tartom, hogy a korszak zárt, fullasztó világának ábrázolásába a negyedik szereplővel lép a transzcendencia, a nem evilági szempont. Talán, mint az egyetlen, autentikus menekülőút egy olyan korban, ami ellehetetlenített, felszámolt mindent, ami nem felelt meg elképzeléseinek. A regény végső soron a két lánytestvér vitájával zárul, ahol

ez a szempont kerül mérlegre. Elmenekülni a világból, vagy elszenvedni azt? Esetleg, megtanulni nevetni a borzalmakon? Ez lenne a kérdés?

– Az utolsó könyvben valóban fontos szerepe van a transzcendenciának. Számomra azonban egy ennél általánosabb kérdés merült fel: van-e belül, az emberben valami, amit nem lehet tőle elvenni. Ez lehet istenhit, de lehet más is. Bármi, amihez körmünk szakadtáig ragaszkodunk, és amit nem adunk semmi áron. Vilmosnak volt ilyen „valamije”. Az utolsó párbeszédhelyzet nekem másról szól: nem az elmenekülés kérdéséről, mert ebben egyértelmű a válasz (vagyis hogy nincs menekülés, és mivel a szerzetesnőt börtönbe zárják, ez azt példázza, hogy menekülni nem lehet). Hanem hogy mit kezdjünk a múlttal, a megtörtént eseményekkel szembeni *haraggal*. Hogy a harag gyermekei leszünk-e.

– *Nagyon érdekes szerkezete van a regényednek. Négy szólam adja át egymásnak a hangot, miközben motivikus ismétlések szövik sűrűvé a regény szövetét. Azt gondolom, leginkább egy zenei mű, egy négytételű szimfónia lehetne a modellje az Omertának. Amiben az Úr szaxofonozni tanul – hogy megidézzem Esterházy Hrabal könyve című regényét. Gondoltál ilyesmire, amikor írtad a könyvet, vagy ez csak értelmezői projekció?*

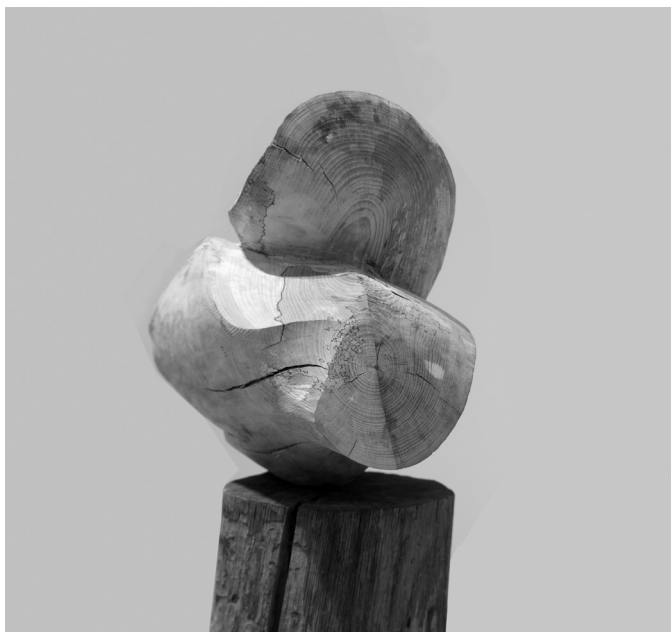
– Gondoltam valami zenei párhuzamra – bár a zene adományát nem kaptam meg, hogy úgy mondjam –, de leginkább egy kórusra. Egy kórusra, amelyből kiválnak hangok, megszólalnak, majd átadják a szólamot egy másik hangnak. Mert valóban úgy gondolom, hogy egy kórus tagjai vagyunk mindannyian, hol hallatszik a hangunk, hol nem, hol képesek vagyunk meghallani másokat, hol süketek vagyunk.

– *Még egy kérdés a végén az íráságról. Mit gondolsz az írói professzionalizmusról? Mit csinál az író, amikor megír egy regényt? Társadalmi feladatot teljesít vagy a személyes érintettségét követi? Azért kértem ezt, mert úgy érzem, te mintha egyfajta küldetést teljesítenél, amikor regényeidben szóba hozod az erdélyi magyar történelem jelentős fordulatait. Magas szinten megoldasz egy feladatot. Nem megy ez a kísérletezés, a személyes keresés rovására?*

– Én elsősorban egy történetet akarok elmesélni emberekről, akik történetesen ilyen vagy olyan időben és térben, élethelyzetben stb.

vannak. A történet nem jelenti azt, hogy valóban van „történet” a regényeimben – most hányta kedvesen a szememre egy filmes ember, mennyire nincs „történetem”, és tényleg –, de én mesélőnek érzem magam. Én nem érzem feladatomnak a kísérletezést, az inkább melléktermék, ha megtörténik egyáltalán, vagyis az, hogy egy történetet úgy tudok elmondani, ahogy, abban lehet valami innováció (vagy ellenkezőleg). A kísérletezés, a forma, ahogy a nyelv sem érdekel, az mind másodlagos. Mit lehet elmondani a világról, a világunkról, az én személyes világomról – ez érdekel. Valamiféle személyes, de tág világ teremtése érdekel. Ha már innováció a kérdés, én biztos, hogy nem fogom megújítani a regényformát.

Az írói professzionalizmust nem tudom értelmezni: vagyis most professzionális író vagyok három könyv után? De egy után még nem, igaz? Nem hinném. Írok, és vagy sikerül, vagy nem, vagy a kettő között a számtalan árnyalat, hogy így-úgy sikerül.

Madár II., 2016

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Antal Attila - Csíkszereda
Antal Dénes - Csikmadaras
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajkó István - Csíkszentmárton
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balácsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Bara Béla - Csíkszereda
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászónújfalva
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csikmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Burus János Botond - Csíkszereda
Czellecz Jenő - Marosvásárhely
Czikó László - Búzásbesenyő
Czipa István - Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna - Kovászna
Császár Vilmos - Csíkrákos
Csatlós Mihály Levente - Kézdivásárhely
Cseke Péter - Kolozsvár
Ft. Msgr. Csíki Dénes - Nyáradköszvényes
Csiki Zoltán - Parajd
Dr. Csizsár Anna - Marosvásárhely
Csiszer Imre Csaba - Csíkszereda

- Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József –
 Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárád
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor – Nagybánya
 Dimény Attila – Kézdivásárhely
 Dimény Haszmann Orsolya –
 Csernáton
 Dobos Sándor – Nagyvárád
 Dr. Dóczy Annamária – Marosvásárhely
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Egyed Ufó Zoltán – Küküllőkemény-
 falva
 Eigel Tibor – Csíkszereda
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes István – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászontíz
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Dr. Fehér István – Székelyudvarhely
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Dr. Ferencz László – Marosvásár-
 hely
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab
 egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Attila – Székelyudvarhely
 Gáldi György – Bukarest
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső –
 Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda Árpád – Magyarfenes
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Gergely Zoltán – Kolozsvár
 Dr. Germán Salló Márta – Marosvá-
 sárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor – Csíkszicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegedűs Enikő – Csíkszereda
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertza Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda

- Dr. Horváth Anna és Dr. Horváth István – Kolozsvár
 Horváth Kovács Ádám – Marosvásárhely
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Imre Jolán – Csíkszereda
 István Adrian – Székelyderzs
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 János Ágnes – Csíkszereda
 János Julianna – Csíkszereda
 Jánosi Bertalan – Csíkszereda
 Jánosi Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágysomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kacsó Elemér – Temesvár
 Kacsó József – Hármásfalva
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak
 Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Lajos – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközéplök
 Kémenes Bernadette – Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Péter és Kedves Emőke – Temesvár
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagyenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd – Marosvásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Kóncsag László – Szentegyháza
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Márafalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köllő Félix – Csíkszereda
 Kőszegi Enikő – Csíkszereda
 Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
 Dr. Kurkó János – Székelyudvarhely
 Kristó Boróka – Csíkszereda
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
 Laczkó Anita – Gyergyóremete
 Laczkó György – Székelyudvarhely
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 László György – Maroskeresztúr
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Loghin Gizella – Brassó
 Lőrentz Éva-Noémi – Brassó
 Lőrincz Ágnes – Marosvásárhely
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Madaras Lázár – Brassó
 Mag István – Lövete

- Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba –
 Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Márk Dezső – Csíkszereda
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Márton Károly – Marosvásárhely
 Mașteriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Dr. Mátyus Gyula – Székelyudvarhely
 Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
 Mihály András – Csíkszereda
 Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
 Mihály János – Lövéte
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Mikes Borbála – Uzon
 Miklós Imre – Csíkszereda
 Miklós Levente-József – Székely-
 udvarhely
 Miklós Sándor – Csíkszentlélek
 Miklós Tamás – Marosvásárhely
 Mikó Júlia – Brassó
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Molnár Lea – Csíkszereda
 Murádin László – Kolozsvár
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Müller Dezső – Vámfalu
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
 Nagy József – Gyergyóremete
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Németh Irén – Vulkán
 Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
 Nete Mariana – Csíkszereda
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Olti Kálmán – Csíkszereda
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Orendi István – Székelyudvarhely
 Dr. Ozsváth Imola – Székelyudvarhely
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Péntek János – Kolozsvár
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
 Pethő Ilona – Csíkszereda
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (7 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvista
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Sebestyén Rita – Kézdiszentlélek
 Seprődi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza – Kányád

- Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Borosjenő
 Szabados Béla – Csíkszereda
 Szabó Andor – Bukarest
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Magdolna – Csíkcsecső
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Marosvásárhely
 Szabó Noémi – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárad
 Szabó Sándor – Homoródalmás
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Katalin – Bukarest
 Szász Kinga – Kézdivásárhely
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szatmáry János – Gyergyószentmiklós
 Szatmáry Margit – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Enlaka
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Ferenc – Vadasd
 Székely Levente – Csíkszereda
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szöcs István – Szentegyháza
 Szöcs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánzos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis
 Tódor Gábor – Homoródalmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tőtős Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövéte
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Vajda József – Csíkszereda
 Vántsa László – Marosvásárhely
 Ványolós A. István – Székely-
 udvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák János – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csikkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zonda Csaba – Csíkszereda
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Margit – Székelyudvarhely
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

- Általános Iskola – Esztelnek
 Általános Iskola – Felsőrákos
 Általános Iskola – Futásfalva
 Általános Iskola – Gyergyószárhegy
 Általános Iskola – Gyergyóremete
 Általános Iskola – Imecsfalva

- Általános Iskola - Kézdiálbis
 Általános Iskola - Kézdiálmás
 Általános Iskola - Kézdikővár
 Általános Iskola - Közéapajta
 Általános Iskola - Málnás
 Általános Iskola - Nagyalambfalva
 Általános Iskola - Nyárádmagyarós
 Általános Iskola - Nyujtód
 Általános Iskola - Ozsdola
 Általános Iskola - Sepsibükszád
 Általános Iskola - Szentkatolna
 Általános Iskola - Torja
 Általános Iskola - Uzon
 Általános Iskola - Vargyas
 Általános Iskola - Zabola
 Általános Iskola - Zágón
 Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza - Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 - Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet -
 Szováta
 Csíki Székely Múzeum - Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon - Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. - Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár -
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. - Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség -
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság - Csíkszereda
 Iskolai Könyvtár - Szárazajta
 Iskolai Könyvtár - Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár -
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. - Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum -
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. - Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
- Kovászna Megyei Alkotóközpont -
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár - Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács - Sepsi-
 szentgyörgy
 Községi Könyvtár - Balánbánya
 Községi Könyvtár - Barátos
 Községi Könyvtár - Bardoc
 Községi Könyvtár - Bereck
 Községi Könyvtár - Bögöz
 Községi Könyvtár - Bölön
 Községi Könyvtár - Csernáton
 Községi Könyvtár - Csikdánfalva
 Községi Könyvtár - Csikkozmas
 Községi Könyvtár - Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár - Csikpálfalva
 Községi Könyvtár - Csikszentdomokos
 Községi Könyvtár - Csikszentgyörgy
 Községi Könyvtár - Csikszentmárton
 Községi Könyvtár - Csikszentmihály
 Községi Könyvtár - Csikszensimon
 Községi Könyvtár - Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár - Etéd
 Községi Könyvtár - Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár - Fenyéd
 Községi Könyvtár - Galócás
 Községi Könyvtár - Gelence
 Községi Könyvtár - Gidófalva
 Községi Könyvtár - Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár - Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár - Gyergyóditró
 Községi Könyvtár - Gyergyószár-
 hegy
 Községi Könyvtár - Gyergyóremete
 Községi Könyvtár - Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár - Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár - Gyimesközéplak
 Községi Könyvtár - Hídvég
 Községi Könyvtár - Homoródalmás
 Községi Könyvtár - Homoródszent-
 márton
 Községi Könyvtár - Kányád
 Községi Könyvtár - Kápolnásfalva

- Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászón
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárád-
 magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Oszdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szentersébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágón
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószent-
 miklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csík-
 szereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Mix KFT – Csíkszereda
 Nagy István Művészeti Líceum –
 Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
 Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszere-
 da (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csíkszereda
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyó-
 szentmiklós
 Sapiaientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapiaientia Egyetem Könyvtára –
 Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsi-
 szentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon –
 Gyergyószentmiklós
 Tamási Aron Gimnázium – Székely-
 udvarhely
 Tamási Aron Színház – Sepsiszent-
 györgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyer-
 gyószentmiklós
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószent-
 miklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyv-
 tár – Kézdivásárhely

Magyarország*MAGÁNSZEMÉLYEK*

- Ágh István – Budapest
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Dr. Borboly István – Budapest
 Bozó Zoltán – Szentes
 Bőjte-Petneházy Réka – Győr
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csenger Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Kemece
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dobozi Eszter – Kecskemét
 Dömötör Zoltán – Csömör
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazekas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferencz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Dr. Fülek György – Budapest
 Fűrjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr
 Hayek Ibolya – Budapest
 Herman Levente – Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese – Budapest
 Ilia Mihály – Szeged
 Dr. Iszlai Sándor – Berettyóújfalu
 Iancu Laura – Velence
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
 Jancsó Gyula – Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
 Dr. Jánosi Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Kántor József – Baja
 Kányádi Sándor – Budapest
 Kádár Tibor – Veszprém
 Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged
 Keppel Gyula – Budapest
 Keresztes Éva – Brassó
 Király István – Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András – Pócsmegyer
 Kiss Anna – Budapest
 Kiss Bálint – Budapest
 Dr. Kiss Ferenc – Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint – Szolnok
 Kisslaki László – Kéthely
 Kósa Csaba – Budapest
 Kósa Lajos – Debrecen
 Kovács Árpád – Ugod
 Dr. Kovács Klára – Császár
 Kökényessy Szilárd – Budapest
 Kófalvi Magdolna – Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet – Győr

- Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
 Kulcsár Júlia - Budapest
 Dr. Kussinszky Péter - Budapest
 Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
 László János - Debrecen
 Lezsák Sándor - Budapest
 Lezsák Tibor - Budapest
 Dr. Lukács Csaba - Fonyód
 Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
 Maczkó Gergő - Pogány
 Makai Judit - Budapest
 Márkus Béla - Debrecen
 Máriás József - Nyíregyháza
 Márton Lajos - Érd
 Dr. Medgyessy István - Debrecen
 Mészáros János - Gödöllő
 Miklós András - Keszthely
 Dr. Milován Orsolya - Budapest
 Dr. Molnár Jenő - Budapest
 Molnár Sándor - Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér - Budapest
 Dr. Nám Lóránt - Szombathely
 Németh Zsolt - Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna - Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
 Dr. Oszoly Tamás - Budapest
 Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea - Eger
 Pappné Pongrácz Csilla - Dunabogdány
 Papp Péter - Budapest
 Pataki Gábor Zsolt - Budapest
 Paulovics Tamás - Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos - Bakonyszücs
 Péter László - Szeged
 Dr. Pocsay Gábor - Gyula
 Polóny Levente - Budapest
 Pomogáts Béla - Budapest
 Dr. Porcza Antal - Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza - Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál - Simontornya
 Serdült Benke Éva - Paks
 Silay Ferenc - Szeged
 Simai László - Veszprém
 Sokoray László - Pápa
 Dr. Szabó Béla - Göd
 Dr. Szabó László - Pécs
 Szakolczay Lajos - Budapest
 Szarka Gábor - Pomáz
 Szarvas László - Tura
 Szathmári István - Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin - Mosonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan - Isaszeg
 Székely László - Budapest
 Szeles András - Encs
 Szepesi Attila - Budapest
 Szepessy Béla - Nyíregyháza
 Szigeti Lajos - Budapest
 Dr. Tekes Kornélia - Budapest
 Térey János - Budapest
 Tiffán Zsolt - Villány
 Tomán Sándor - Szegvár
 Tóth Erzsébet - Budapest
 Tóth Wessely László - Budapest
 Tornai József - Érd
 Tők János - Kecskemét
 Dr. Varga István - Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál - Budapest
 Vargha György - Tápióbicske
 Dr. Várszegi László - Pécs
 Vásárhelyi Péter - Budapest
 Dr. Vass Ágnes - Budapest
 Vass Szabolcs - Parád
 Dr. Veress Gábor - Balatonfüred
 Vincze Gábor - Deszk
 Vitályos Ágnes - Budapest
 Vörös István - Budapest
 Zsolnai József - Hernád
 Zsigmond Aranka - Budapest
- INTÉZMÉNYEK*
- Algyói Faluház és Könyvtár
 - Algyó
 Baka István Alapítvány - Szeged
 Bouchal Kft. - Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület - Szolnok

Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
- Budapest

Könyvtárellátó Kht. - Budapest

Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
László - Budapest

Magyar Katolikus Rádió ZRT - Budapest
MTA Társadalomtudományi Köz-
pont - Budapest

MTA Titkárság - Budapest

Mogyoróssy János Városi Könyvtár
- Gyula

Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
Egyesület - Algyő

Országgyűlés Hivatala - Budapest
- 2 db. egyéves előfizetés

Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
gatóság - Budapest

Ötágú Síp Kulturális Egyesület - Szeged
Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
- Paks

Páholy Irodalmi Egyesület - Pécs

Páterház Panzió - Szentes

Révai Miklós Gimnázium - Győr

Robinson Tours Kft. - Balatonfüred

Szegedi Tudományegyetem Egyete-
mi Könyvtára - Szeged

Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
gyógyászati Központ - Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda - Laguna Beach

Farkas Szabolcs - Milwaukee

Fodor Albert - New York

Kirják Attila - New York

Kiss István - Hawley

Kovács Árpád - Maryland

Anglia

Sárközi Mátyás - London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf

Csipkó László - Bécs

Csutak Magda - Bécs

Dr. Forbáth Klára - Bécs

Gellérd Andor - Bécs

Finnország

Petteri Laihonon - Jyväskylä

Franciaország

Langrand-Escure Tünde - St. Péray

Nagy Pál - Montrouge

Párizsi Magyar Intézet - Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera - Nesher

Hollandia

Hollandiai Mikes Kelemen Kör

Kanada

Füzéry Géza - Oshawa

Gábor Zsófia - Ottawa

Németország

Dr. Dobó Attila - Rheine

Dr. Dobó Tibor - Demmin

Gaál Julianna - Aalen

Juliana Johrend - Buchen

Kisslaki László - Steinbach

Schultz Orsolya - Rostock

Szakács-Konnerth Mihály -

Friedrichshafen

Száva Péter - Krefeld

Dr. Wieser Györgyi - Starnberg

Svájc

Molnár Attila - Frick

Svédország

Antal Imre - Ljungby
Csata Attila - Västra Frölunda
Molnár-Veress Pál & Szilágyi Enikő
- Tangagärde
Szentkirályi Csaga - Vällingby
Török Ernő - Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
és Kollégium - Zenta
Fekete J. József - Zombor
Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
kola - Magyarkanizsa
Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
Nyelvi Gimnázium - Szabadka
Nagybecskereki Gimnázium -
Nagybecskerek
Rancz Károly - Pancsova
Tari István - Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor - Szingapúr

Szlovákia

Fehér István - Komárom
Kiss Mónika - Órös
Pallér Péter - Komárom
Selye János Gimnázium - Komárom

Olaszország

György Alfréd - Róma
Kovács Gergely - Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta - Moszkva

Ukrajna

Vári Fábán László - Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély története I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély története II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej

40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklody Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybaczoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében.
Címünk: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5.
Telefon: 0266-311026, Mobil: 0746-195413

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

CSALÁDFA

A Székelyföld folyóirat pályázata középiskolások számára

Harghita Megye Tanácsa

*„Már egy hete csak a mamára gondolok...”
(József Attila)*

*„Hej, búbánat, keserűség,
Még a testvér is ellenség,
Hát idegen hogyan volna,
Mikor testvér sincsen jóba...”
(Népdal)*

Apa, anya, testvér, szülő, nagyszülő, felmenők és oldalágiak, rokonok és családtagok, mit jelent neked a család, mit jelent a családfa? Mit adnak, mivel látnak el, mivel tarisználnak fel, és mit hozok ebből magammal, mit viszek egy életen keresztül? Majd hogyan adom ezt tovább, illetve tovább adom-e? Mit adok tovább és mennyit? A viszonyaink egymáshoz, a vérségi kapcsolatok, szeretet, odaadás, tisztelet, függés, hiány, harag, bármi. Le lehet-e, le tudunk-e, le kell-e válni vajon? Hogyan lehetek önmagam? Miben segít a család? Miben akadályoz?

Ha felültjük a Bibliát, vagy elkezdjük olvasni a régi görögök irodalmát, rögtön azzal szembesülünk, hogy kultúránk egyik legfontosabb, folyton visszatérő témája a *család*. S így van ez ma, a XXI. század elején is. Tavalyi diákpályázatunk nyertesei például azt javasolták, hogy ideai pályázatunk témája a CSALÁD legyen. Szülő-gyermek kapcsolat, testvér-testvér (avagy a nagyszülőkkel, dédszülőkkel való) viszony, mit kezdünk ma, felgyorsult világunkban ezzel az örökséggel: csupa olyan kérdés, amely – főleg kamaszodó fiatalok esetében – valóban „megér egy misét”. Arra kérünk tehát benneteket, mai középiskolásokat, hogy írjatok ezekről a kérdésekről: miért fontos nektek (ha fontos egyáltalán) a család, örömforrás-e, vagy inkább megoldandó probléma, stb. Ami fontos, hogy mindenképp a Tietek legyen az élmény: versben, prózában, akár esszében.

Verseket (maximum két-három verset, de 60 sornál nem többet) és prózai szövegeket (maximum 10 000 karakternyit) várunk töletek, a mai 14–18 évesektől (IX–XII. osztályos diákoktól) a *Székelyföld* folyóirat postacímére (530 170 Csíkszereda, T. Vladimirescu u. 5. sz.), avagy a szekelyfold@hargitamegye.ro címre. A borítékra kérjük ráírni: Pályázat: CSALÁDFA. Beküldési határidő: 2018. október 31.

A pályázat díjai:

I. díj: 1000

II. díj: 750 lej

III. díj: 500 lej

Eredményhirdetés 2018 decemberében.

A díjazott művek közlési jogát a *Székelyföld* folyóirat fenntartja.